

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et specialbibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv, blandt andet omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Slægtsforskernes Bibliotek:
<http://bibliotek.dis-danmark.dk>

Foreningen Danske Slægtsforskere:
www.slaegtogdata.dk

Bemærk, at biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. Når det drejer sig om ældre værker, hvor ophavsretten er udløbet, kan du frit downloade og anvende PDF-filen.

Drejer det sig om værker, som er omfattet af ophavsret, skal du være opmærksom på, at PDF-filen kun er til rent personlig brug.

AARBOG

FOR HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

1940.

† Kommission hos Svegårds Bophandel,

AARBOG

FOR

HISTORISK SAMFUND
FOR SORØ AMT

XXVIII

1940

Redaktionsudvalget:

Overlærer *J. Heltoft*, Haslev.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*, Stednavneudvalget.

Henvendelse i Redaktionssager sker til *J. Heltoft*, Haslev.

SAKSE OG MIDTSJÆLLAND

Af

Henrik Ussing.

Den største danske Historiker, Saxo Grammaticus, *Sakse* — som hans danske Navn lød — var først og fremmest Samler og Genfortæller af Minder. Langt den største Del af hans Værk er en sammenstillende Gengivelse — paa Latin — af *mundtlige* Meddelelser. Det er dem, han kæler for, det er dem, han paa sin Maade søger at give Liv og Fynd, mens han derimod behandler skriftlige Kilder med overlegen Flothed.

De mundtlige Meddelelser ordner sig ganske naturligt i to Grupper. I den ene stammer Meddelelserne fra de Personer, de omhandler. Det er Minder, der er fortalt af Begivenhedernes Hovedpersoner. Det er de egentlige historiske Partier af hans Værk; Hovedfortælleren og Hovedpersonen i Begivenhederne er her Sakses Overordnede, Ærkebisp Absalon; men Sakse synes ogsaa at have hørt Fortællinger af Esbern Snares Mund (idet de bærer et andet Fremstillingspræg); andre Træk er aabenbart fra først af fortalt af Kong Valdemar den Store; men de kan være kommet til Sakse med Absalon som Mellemed; paa samme Maade er der Tildragelser, der fra første Færd

maa være fortalte af *Radulf*, af *Peder Thorstensøn*, af *Sune Ebbesøn*, af *Peder Sunesøn* eller andre fremtrædende Personer, idet disse — i hvert givet Fald — har været de eneste, der overhovedet var i Stand til at meddele noget om vedkommende Begivenhed; men saadanne Fortællinger kan jo godt være kommet til Sakse paa anden Haand, f. Eks. gennem Absalon. — Et og andet Træk har Sakse nok fra sin Far og sin Farfar, der begge var Kong Valdemars Mænd.

Absalon er dog stadig — i den sidste Del af Værket — Hovedfortælleren; man kender ham straks paa en djærv, noget spydigt skæmtende Fortællemaade med en Mængde sete og skarpt erindrede Smaatræk, hvor han selv har været med. Medens Fremstillingen skrumper ind og bliver tør og kortfattet, hvor Absalon ikke selv har været med. — Som man nærmer sig Værkets Slutning, Begivenhederne kort før og efter 1180 forekommer der Tildragelser, der synes at have haft Sakse til Øjenvidne, f. Eks. Skildringen af Valdemar den Stores Jordefærd i Ringsted, hvor Absalon blev saa betagen, at han næppe kunde føre Messen til Ende.

Saksess Værks sidste Halvdel er da sammenstykket af en Mængde Enkeltfortællinger, hvis Hovedmasse dog er meddelt af Absalon; men ogsaa *hans* Fortællinger er tit kommet i en noget tilfældig Rækkefølge, hvad der volder, at det stundom har knebet for Sakse at faa alle Begivenhederne til at staa i den rette Tidsfølge, — saa meget mere som der ikke forekommer et eneste Aarstal i hele den store Bog.

I de Dele af Saksess Værk, hvor Begivenhederne er fortalt af selve de handlende Personer eller af Mennesker, der stod dem meget nær, kan vi regne

med, at vi har en virkelig paalidelig historisk Fremstilling, hvor der ikke er andre Fejl end dem, der nødvendigvis hist og her maa fremkomme ved svigtende Hukommelse, eller ved, at Begivenhederne naturligtvis er set fra Fortællerens og Fremstillers Synspunkter. Men kommer man tilbage til de Tider, hvorom Meddelerne kun har hørt gennem Fortællinger fra Fortiden, maa man regne med, at man mere og mere kommer til at bevæge sig i *Sagnet*s Verden, jo længere man kommer tilbage i Tiden. Og for de ældste Tidens Vedkommende befinder man sig paa *Digtningens* Omraade langt mere end paa Historiens. For den første Halvdel af sit Værk maa Sakse have haft en Mængde Meddelere fra Danmarks forskellige Egne, og ikke blot Danskere, men ogsaa andre Nordboer, i Særdeleshed — som han selv fremhæver — Islændinge.

Sakse hører til de Forfattere, der saa at sige aldrig nævner sig selv eller omtaler sine rent personlige Forhold. Sine Meninger og Domme om Begivenheder og Personer stikker han ikke under Stolen; men han omtaler ikke sig selv som Deltager i eller Tilskuer til nogen af de Begivenheder, han fortæller om, langt mindre falder det ham ind at komme med rent private Minder om sit eget Liv. Vi ved fra hans Fortællelse til Værket, at han var i Absalons Tjeneste som en Slags Sekretær, og han fortæller samme Sted, at hans Far og Farfar havde været i Kong Valdemar d. Stores Tjeneste, og endelig synes vi fra Sven Aggesen at vide, at Sakse ogsaa har gjort Krigstjeneste. Men dermed er saa at sige alt nævnt, vi ved om Sakses egne Forhold. Saaledes siges det ikke af ham selv eller af nogen Samtidig, fra hvilken Del af Dan-

mark han var. Men af en senere Forfatter omtales han som en Sjællænder, og der er saare meget, der tyder i den Retning, først og fremmest det, at Sjællænderne tydeligt nok staar hans Hjærte nærmest, mens han lejlighedsvis har Udfald og Spydighed til overs for baade Skaaninger, Fynboer og Jyder. — Der er endvidere nogen Sandsynlighed for, at Sakse har været Midtsjællænder; thi det vil overalt vise sig, at han er bedst stedkendt i Midtsjælland, mens han ved Omtale af Begivenheder, der finder Sted i andre Egne af Landet, ofte røber, at han kun har vage Forestillinger om de stedlige Forhold, saadan som Tilfældet er, naar man ikke kender dem af Selvsyn. Naturligvis kan det indgaaende Kendskab til de midtsjællandske Stedforhold skyldes en overordentlig nøjagtig Meddelelse fra Absalon, der selvfølgelig som født i Fjenneslev og som Grundlægger af Sorø Cistersienserkloster var nøje stedkendt. Men i Sakses Omtale af midtsjællandske Steder er der en *Selvfølgelighed*, der tyder paa, at han har hjemme der; thi havde det ikke været Tilfældet, havde det været naturligt, at der hist og her til Nævnelser af Stedets Navn var føjet en forklarende Omtale; men det har øjensynligt hverken Absalon eller Sakse fundet fornødent.

Endvidere kan det hævdes, at midtsjællandske Steder og Egne er de danske Lokaliteter, der hyppigst omtales af Sakse. I Særdeleshed gælder dette for Sagnfortællingernes Vedkommende. Fra ingen Egn har det været mere nærliggende for ham at faa Meddelelser. Hans vigtigste Meddelere for de historiske Partiers Vedkommende var jo ogsaa Midtsjællændere, og de samme Mennesker kan have fortalt

ham Sagn; Absalon er saaledes udtrykkelig nævnt som en af Meddelerne vedrørende Hagbard-Signe-Sagnet. Men havde Sakse selv hørt hjemme i en anden Del af Landet, vilde han sikkert have været fortrolig med vedkommende Egns Sagnskat og have meddelt dem i Deres Mangfoldighed. Men der er ingen anden Egn af Landet, hvorfra han — som fra Midtsjælland — kan meddele Sagn og Fortællinger i myldrende Mængde baade fra den egentlige Sagn-tid og fra Tider, der ligger nær ved hans egen. Der er da al Sandsynlighed for, at Sakse hører hjemme i Sorø Amt, og det vil derfor have sin Betydning at gennemgaa, hvad han har at berette fra denne sin Hjemegn.

Efter at Danmarks Rige — i Følge Sakse — var grundlagt af Dan, og efter at det i Skjold havde faaet den Konge, som Kongestammen nævnes efter, fortælles det, at Skjold i sin Alderdom gav sin Søn Gram Del i Kongedømmet; men en Sjællænder, der hed *Ring*, fandt den ene for gammel og den anden for ung til at forestaa Riget og rejste derfor Opstand imod dem; men han faldt i Kampen. Denne Ring, som er Udtryk for sjællandsk Ulyst til at staa under en Kongeslægt fra Jylland, bærer betegnende nok det Navn, som indgaar i *Ringsted*, hvor Sjællandsfarerne havde deres Ting. Det har ikke rigtigt smagt Sjællænderne, at den, der var kaaret som Konge paa Viborg Ting, dermed ogsaa uden videre var deres Konge, som de kun havde at hylde i Ringsted.

Paa lignende Maade som Navnet Ringsted er Udgangspunkt for Sagnet om den Mand, der fører Sjællændernes Selvstændighedskamp, saaledes giver Navnet *Hvirvils Havn* Anledning til et Sagn om en ølandsk

Høvding *Hvirvil*, der først sluttede Forbund med Danerne, men senere optraadte som deres Fjende; den danske Konge Fridlev kom over ham, da han hjemsøgte den sjællandske Sydkyst ved Glænø, paa det Sted, der nu kaldes Bisserup Havn; her blev *Hvirvil* fældet, og efter ham kaldtes Farvandet i gammel Tid *Hvirvilshavn*. I Virkeligheden er det Stedets Navn, der har givet Anledning til Sagnets Opstaaen.

Slige navneforklarende Sagn er der blevet digtet mangfoldige af baade i gammel og i ny Tid. Sakse har da hørt et Par Smaasagn som de to nævnte og sat dem ind i sin Danmarkshistorie, hvor de syntes ham at kunne passe.

Af en helt anden Art er de berømte *Siklingesagn*, som er stedfæstet med *Sigersted* som Midtpunkt. Her er selve Sagnets Begivenheder Hovedsagen, og Stedfæstelsen kommer i anden Række. Eller rettere sagt: Sagnene er en Digtning, der er opstaaet paa vedkommende Egn, maaske med Benyttelse af ældgamle Minder, og Digtningens Tildragelser og Navne har man gjort sig end mere nærværende ved at knytte dem til bestemte Steder i Egnen og forestille sig, at disse Steder har faaet Navn efter Sagnets Begivenheder og Personer. I de tidligere omtalte Smaasagn er altsaa Stednavnet Oprindelsen til Sagnet, i *Siklingesagnene* er Sagnets Optrin og Personnavne Oprindelsen til Stednavnene, eller man knytter forskellige af Sagnenes Optrin til Stednavne paa Egnen for derved at gøre Sagnet endnu mere nærværende og bekræfte dets Sandfærdighed. Sagnfortællingens Navnkundighed kaster sin Glans over Egnen, og ethvert Stednavn, der kan sættes i Forbindelse med Sagnet, faar derved sin Forklaring.

Der er en paafaldende Overensstemmelse mellem Siklingesagnenes Personnavne og de Personnavne, hvormed Landsbynavnene i Omegnen af Sigersted er sammensatte. Et af Sagnene handler om den lavbyrdige *Ebbe*, der bejlede til Kongedatteren Sigrud i Gøteriget, men blev fældet af den danske Konge Haldan. *Ebbe* har været et almindeligt Navn paa Sorø-Eggen, hvor to Landsbyer bærer Navnet *Ebbe-rup* (opr. Ebbe-thorp).

Ebbes Søn var *Øther* eller *Øder*; det er det Navn, vi har i de to Landsbyer *Ørsløv* og *Ørsløv* under Skov. Det hedder oprindelig *Øtherslev*, hvilket betyder saadan noget som Øders Gods, paa lignende Maade som *Sigersted*, oprindelig *Sigarsstathe*, betyder *Sigars* Sæde eller Opholdssted.

Øder Ebbesøn bejlede til *Sigrid*, som var Datter af Kong *Sivald* i Sigersted, og som var saa bly, at hun holdt sit Blik nedslaaet overfor alle Bejlere, og som kun vilde ægte den, der kunde faa hende til at fæste Blikket paa sig. Men *Øder* kunde lige saa lidt som andre Bejlere faa *Sigrid* til at løfte de nedslagne Øjne. Siden friede *Øder* hende ud af en Jættes Vold og senere fra Trælkvindetjeneste hos en Troldkvinde, men stadig uden at *Sigrid* løftede sit Blik. Omsider kom hun klædt som Tiggertøs til *Øders* Gaard og fandt god Modtagelse hos hans Moder; men lige bly og sky var hun overfor *Øder*. Da holdt han paa Skrømt Bryllup med en anden Pige og lod *Sigrid* bære Brudeblus. Hun ænsede ikke, at Lyset brændte ned og sved hendes Haand. Men da *Øder* blidt sagde: „Var din Haand, *Sigrid*“, fæstede hun sine Øjne mildt paa ham, og da var det hende, der blev gjort til Brud.

Da Sivald troede, at det var Øder, der havde bortført hans forsvundne Datter, vilde han have ladet ham hænge; men Sigrid fortalte nu sin lange Lidelses Historie, og da Kongen hørte om Øders udholdende Trofasthed, lod han sig let forsones, ja, tog endog Øders Søster til Ægte. —

Da Sivald senere holdt et stort Slag med sin Faders Drabsmand, der stod paa i tre Døgn, afgjorde Øder Udfaldet ved at styrte sig midt ind i Fjendens tætteste Fylking uden at ænse Fare eller Død og fældede Høvdingen, mens alle Underanførerne, endog den gamle Kæmpe Starked, flygtede. Hvem Kampen havde sparet, tyede til den Tids navnkundigste Vikingehøvding *Hake* og gik i hans Tjeneste.

Atter her træffer vi et af de Mandsnavne, der har været gængs i Midtsjælland. *Hake* er det Navn, der indgaar i *Haverup*, oprindelig *Hake-thorp*.

Efter Sivald fulgte hans Søn *Siger* (med det Navn, der indgaar i *Sigersted*). Det var ham, der havde den Datter *Signe*, der blev saa navnkundig baade i Oldtidens og Middelalderens Digtning ved sin trofaste Kærlighed til Hagbard (i Middelalderens Folkeviser *Signelil* og *Havbor*). Desuden havde han tre Sønner, hvoraf den ene hed *Alger*; det er sagtens det samme Navn, som vi har i Landsbynavnet *Alsted*, der i den ældre Middelalder hed *Alegs*-stathe, altsaa *Alegs* eller *Algers* Herresæde.

Paa et Sætog stødte *Sigersønnerne* sammen med Smaakongen *Haamunds Sønner*, blandt hvilke *Hagbard* blev den navnkundigste. Efter at de to Hold Kongesønner havde kæmpet mod hinanden med lige Held Dagen igennem, sluttede de Forlig og Venskab, og Hagbard drog med *Sigers Sønner* til deres Hjem.

Her bejlede netop et tysk Flødeskæg til Signe; men hendes Hu stod til en mere mandig Bejler. Signe og Hagbard havde hemmeligt Stævnemøde og trolovede sig med hinanden i Løndom. Da Signe og hendes Terner engang talte om, hvem De regnede for den ypperste Mand, fremhævede Signe den mandige, modige, haardføre Viking *Hake* paa Bekostning af hendes slikkede tyske Bejler; men Tilhørerne fik det Indtryk, at hun nævnede Hake, men tænkte paa *Hagbard*. Den lumske Tysker fik da sat Splid mellem Sigers Sønner og Haamunds Sønner. Mens Hagbard nu var borte, blev hans to Brødre fældet af to af Sigers Sønner. Men da Hagbard kom til, hævnede han sig ved at fælde begge Sigersønnerne, mens Tyskeren undflyede med et Spyd tværs gennem Bagen.

Trods Blodhævnen kunde Hagbard ikke holde sig borte fra sin Elskede. Han klædte sig som Kvinde og gav sig ud for at være Hakes Skjoldmø, der havde et Budskab at bringe Kong Siger. Paa den Maade slap han ind i Kongsgaarden og fik Natteleje anvist hos Signe og hendes Møer. Da Ternerne tvættede og tørrede hans Fødder, spurgte de ham, hvor det kunde være, at hans Lægge var saa laadne og hans Fodsaaler saa haarde, og hvorfor hans Bryst ikke var fyldigt som andre Kvinders. Hagbard svarede, at hans Ben var blevet hærdede ved Krigstog til Lands og til Vands, og at hans Bryst havde været sluttet i Staal. Og Signe skyndte sig at sande, at en Skjoldmøs Ydre maatte blive anderledes end Kvinders, der sad inde og klædte sig i bløde Klæder, mens de syslede med Væv og Traad.

Den fremmede Skjoldmø skulde hædres ved at faa Natteleje i samme Seng som Kongedatteren. Hagbard

sagde da til Signe, at hendes Fader sikkert vilde dræbe ham, hvis han fangede ham her, idet han vilde øve Hævn for Drabet paa sine Sønner og for sin Datters Vanære; men vilde Signe da lade sig bortfæste til en anden Svend, spurgte Hagbard. Signe svarede, at det Baand, der var knyttet mellem dem, var saa stærkt, at hun glad vilde give sig selv den samme Død, som han fik.

Imidlertid havde nogle af Ternerne røbet deres Mistanke; Sigers Svende angreb Hagbard; han fældede mange af dem, men blev omsider overvældet og ført frem paa Tinge. Almuens Flertal dømte ham til at hænges. Dronningen rakte ham til Spot et Bæger, hvorved hans Sjæl viedes til *Hel* (Dødsgudinden) og hans Krop til at raadne i Galgen. Hagbard svarede, at han frejdigt vilde tømme det dødsviede Horn; thi hans Hævn var øvet paa Forhaand; aldrig vilde hun faa Bod for sine Sønner. Og dermed slængte han Dronningen Hornet i Hovedet.

Signe spurgte sine tro Terner, om de vilde følge hende i hendes Forsæt. Og da de lovede at gøre, hvad hun ønskede, lavede de sig alle Strikker af deres Slør og lagde dem om Halsen, for at de paa et Tegn fra hendes Vagtmand kunde hænge sig efter først at have sat Ild paa Jomfruburet.

Hagbard blev nu for at hænges ført ud til en Banke (gl. Dansk: Bjærg), der siden er opkaldt efter ham (eller: derefter). Der har altsaa muligvis paa Sakses Tid ved Sigersted været en Banke, der kaldtes „Hagbards Bjærg“, hvor den Tids Mennesker tænkte sig, at Hængningen af Hagbard havde fundet Sted. — I dette Tilfælde er det øjensynligt ikke et forhen tilværende Navn „Hagbards Bjærg“, der har frem-

kaldt Sagnet om Hagbards Hængning; men det er tværtimod det alment kendte Sagnoptrin, der i Folkets Fantasi har søgt et bestemt Sted som Skueplads. Af Udtryksmaaden fremgaar det, at Stedet var velkendt for Sakse. (Der er dog ogsaa en Mulighed for, at Udtrykket hos Sakse skal forstaas som „Galgebjærget“, — som Anders Sørensen Vedel har opfattet det; i saa Fald var Stedet ved sit Navn forudbestemt til at indgaa i Sagnet som Stedet for Hængningen af Hagbard).

Her blev da efter Sagnet Hagbard ført ud; men inden Hængningen fandt Sted, bad Hagbard om, at hans Kappe maatte blive hængt op i Galgen, for at han kunde se, hvorledes det vilde tage sig ud, naar det vederfaredes ham selv. Signes Vagtmand troede, at Henrettelsen havde fundet Sted, og gav Tegn til Mørne i Kongsgaarden. De tændte da Jomfruburet i Brand og skød de Skamler bort, de havde staaet paa, saa Strikkerne snørede sig om deres Struber.

Da Hagbard saa Buret staa i Brand, frydede han sig over sin Fæstemøs Troskab og sagde: „Jeg lader Livet med Lyst og længes kun efter min Død; jeg tror, at vor Elskov vil leve hinsides Døden. Paa Jorden og i Dødsriget vil man lovprise saa trofast en Kærlighed“.

Sakse nævner som Vidnesbyrd om Sagnets Tilknnytning til denne Egn, at en Landsby har faaet Navn efter Hagbards Død. Det antages almindeligt, at der sigtes til *Havbyrd* i Sigersteds Nærhed. Her har vi et Tilfælde, hvor Sakse eller en af hans Hjemmelmænd har anstillet en sproglig Gisning over et Stednavn, der har en vis Lighed med Heltens Navn. Saksess sproglige Tolkning har intet paa sig. (*Hag-*

byrthe [*Haubyrthe*], som Navnet oprindelig lød, betyder snarest: „Indhegningens Lukke“). Men Tolkningen er et Vidnesbyrd om et nøje Kendskab til Egnens Stednavne og en ivrig Stræben efter at knytte Egnen med dens Navne saa nær til det yndede Sagn som muligt.

Sakse gør her yderligere en interessant Tilføjelse: „Et Sted i Nærheden af Sigersted højner en Vold sig noget over det omgivende Jordsmon og viser, at der her har ligget en Gaard i gammel Tid. Der er ogsaa en, som har fortalt Absalon, at han selv har set en Bjælke, som var fundet der paa Stedet, og som en Bonde havde pløjet op af Jorden“. — Denne Bemærkning viser, at Sakse har drøftet Hagbardsagnet med Absalon, hvad der var meget naturligt, da Absalon jo var født i Nabobyen og formodentlig har kendt baade Sagnet og dets Steder fra sin Barndom. Men det fremgaar ogsaa tydeligt, at Absalon har interesseret sig for at forestille sig Sagnets Skueplads saa nøje som muligt og talt med Egnens Folk om, hvad der kunde være levnet paa Stedet af Minder fra Sagnets Tid. I dette Tilfælde nævnes ikke noget Navn for Stedet; men det er Jordsmonnets Beskaffenhed og en formodet Bygningsrest, der leder Absalons Hjemmelsmand og ham selv til at antage Stedet som Tomten for Sigers Kongsgaard. Sakse og Absalon virker, naar det drejer sig om Sigersted-Sagnene, baade som Sagnsamlere, som Stednavnegranskere og Oldforskere; de viser derved en Omhu i Meddelelsen og Undersøgelsen af Sagnet og de dertil knyttede stedlige Omstændigheder, der fremgaar af en overordentlig Interesse, der for

begges Vedkommende maa stamme fra den særlige Fortrolighed med Barndomsegnen.

Intet Sted i Saksens Værk træder en lignende stedbundet Sans for Fortællingen frem. Man kan sammenligne med Saksens Fremstilling af andre navnkundige Sagn, som han meddeler udførligt, og man vil ingen Sinde finde et saa indgaaende Stedkendskab eller Stedinteresse som ved Sigerstedsagnene.

Roar nævnes som Grundlægger af *Roskilde* og *Rolf* som Bygherre for det pragtfuldt udstyrede Kongesæde *Lejre*. Men der er slet ikke Tale om det indgaaende Stedkendskab som ved Sigersted.

Et Sagn, der vist oprindeligt er sjællandsk, omtaler, at *Balder* efter et sejrrigt Slag mod *Høder* lod grave en Brønd, af hvis Væld hele den tørstige Hær drak; Stedet, Landsbyen *Baldersbrønd*, fik Navn derefter. Men Sakse er i dette Tilfælde saa lidt Lokalpatriot, at han henlægger Kampen og Stedet til Sverrig. — Ved Omtalen af den Høj, hvor Balder blev begravet, lader Sakse os i fuldstændig Uvidenhed om, hvor denne Høj fandtes, skønt han meddeler det almindelig udbredte Højbrydersagn om, hvorledes Højbryderne gik Glip af den søgte Skat, — et Sagn i Lighed med de mangfoldige af samme Art, som har holdt sig lige til vore Dage. Sakse nævner en Mand fra en nær Fortid ved Navn Harald som Formand for Højbryderne. Til Trods for, at Højen stadig paa Saksens Tid laa og lokkede med sine formodede Skatte, som dog ingen indlod sig paa at hæve, naar de havde hørt Højbrydersagnet om Harald, finder Sakse sig ikke foranlediget til nærmere at angive Højens Beliggenhed. Og det er naturligvis fordi denne Beliggenhed staar i en vis Ubestemthed for

ham. Han har Sagnet fra en Mand, der havde hjemme paa Egnen med Højen; men Sakse har kun brudt sig om Fortællingen, ikke om Højen som saadan. Altsaa noget vidt forskelligt fra hans Forhold til Sigersted-Egnens Lokalteter. Og saadan forholder det sig overalt i Saksens Fremstilling, og i Særdeleshed da, naar man ikke befinder sig paa sjællandsk Jordbund.

Denne Opfattelse bestyrkes yderligere, naar man gaar videre med Undersøgelsen af de Sagn, der fremdeles knyttedes til Hagbard-Sagnet. Thi som det var Tilfældet med Sagn, der havde naaet stor Navnkundighed og Yndest, knyttedes der stadig nye Sagn til det oprindelige. Sagnet eller dets Helt virkede som en Slags Magnet, der drog det ene Sagntræk til sig efter det andet. Det kan være saadan, at et mindre Sagn i Indhold og Aand eller Tankegang minder om det store Sagn, og det mindre drages da til som et Forspil eller en Efterslæt til det store. Siklingesagnene er alle først og fremmest Elskovssagn, Sagn om trofast, udholdende eller hensynsløs Kærlighed. Det beror paa, at det stærkeste af disse Sagn, Hagbardsagnet, har draget Sagn af lignende Art til sig, f. Eks. det ovenfor meddelte Sagn om Øder og Sigrig, der bliver som et *Forspil* til Hagbardsagnet, idet det knyttes til Sigersted-Egnen og Sigersted-Ætten og *udspilles i et tidligere Slægtled*.

Men saa stærkt og voldsomt og saa yndet et Sagn som Hagbard-Sagnet fremkalder ogsaa en *Efterslæt*. Det bevægede Tilhørersind slaar sig ikke til Taals med den storslaaede tragiske Afslutning i det oprindelige Sagn. Det primitive Sind spørger som Børn: „Og hvad saa?“ — Og her var der hos vort

Oldtidsfolk en slagen Vej for Fortsættelse: en Helts tragiske Død krævede *Hævn*. Man kunde ikke slaa sig til Ro med Hagbard-Sagnets oprindelige Tanke, udtalt af Hagbard selv til Dronningen: „Selv om jeg nu skal lide en forsmædelig Død, trøster det mig, at jeg er hævnnet paa Forhaand, jeg har sendt dine to Sønner til Hel“. — Der maatte føjes en Hævn til efter Hagbards Død, og til at øve den anvendte man Tidens navnkundigste Søkonge *Hake*.

Nu har der øjensynligt været en stor Mængde ret løst sammenhængende Beretninger om denne Hake, og de er paa en indbyrdes modstridende Maade sat i Forbindelse med Hævnen for Hagbard. Følgen er blevet, at Sakse omtaler hele tre forskellige *Hake*'r i denne Sammenhæng. Den ene er *Hake Sjællandsfar, Vigers Søn*; han er en god Dansker; hans eget Navn genfinder vi, som tidligere nævnt, i *Haverup (Hake-thorp)*, og hans Faders Navn finder vi i *Vigersted* (opr. *Vikars-stathe*); det er ganske naturligt, at denne brave Midtsjællænder ikke vilde kæmpe imod sin Hjemstavns Konge og derfor sammen med en anden drabelig Kæmpe, Starkard, der mindedes gæstfri Modtagelse hos Kong Siger, forlod Hævneren *Hake Haamundsson*, Hagbards Broder, da denne iværksatte sit Hævntog mod Siger.

Der er af Absalons og Saksess Hjemmelsmænd givet mindst to forskellige Fremstillinger af Hakes Hævntog mod Siger. I Følge den ene rykkede Fjenden nordfra frem mod Sigersted; men efter den anden kom Hævnerne sejlene op ad Susaaen. For at tilvejebringe Overensstemmelse mellem „Nordsagnet“ og „Sydsagnet“ lader Sakse (og vi skimter her snarest Absalons strategiske Indsigt) Hake Haamundsen

lægge ind i *Hærvig* ved det nuværende Kalundborg. Selv drog Hake med Størstedelen af Hæren over Land mod Sigersted, mens han lod Størstedelen af Flaaden sejle ned til det sydlige Sjælland og staa op ad Susaaen. Baade for Nordhærens og Sydhærens Vedkommende viser Sakse, at han kender begges Veje af Selvsyn. Om Landvejen siger han, at Hæren for det meste holdt sig inde i Skoven for ikke at blive set. „Denne Vej var i gamle Dage,“ tilføjer han, „tæt overgroet med Skov; men nu er Landet for en stor Del lagt under Plov, og kun hist og her staaer lidt Smaakrat tilbage“. -- Om Vandvejen op ad Susaaen til Alsted hedder det: „Fordum var Aaløbet farbart for Skibe, men nu er det saa snævert og opfyldt af Grus og Dynd, at kun faa Skibe kan slippe ind i dets smalle, stillestaaende Vande“. Angaaende begge Veje er Absalon og Sakse med deres indgaaende Stedkendskab aabenbart enige om, at Sagnene egentlig ikke passer synderlig godt med de to Vejes virkelige Tilstand i deres Tid; men de beroliger sig med Henblik paa Sagnenes Troværdighed med, at baade Landvejen og Vandvejen har haft en anden Beskaffenhed i gamle Dage.

Nordhærens Vej kendetegnes ved en Række Stednavne, der efter Sagnet er opstaaet ved forskellige Tildragelser under Fremrykningen, mens det virkelige Forhold er, at disse Navne er draget ind i Sagnet og ved Tolkning er Ophav til en Række af Sagnets Oprin. Det berømte Sagnstof har krævet en Anskueliggørelse ved Tilknytning til en Rad af Steder paa Vejen. Og disse Steders Navne udlægges saa af Sagnfortælleren som opstaaede ved de fortalte Tildragelser.

Hæren drager da, ifølge Sagnet, nordfra frem

gennem tætte Skovegne; men for ikke at blive set, naar de til sidst kommer ud paa aaben Mark, hugger Krigerne Grene af Træerne og holder dem foran sig. (Dette er et Sagn, der ogsaa er benyttet adskillige andre Steder i anden Sammenhæng). For bedre at kunne bære denne ny Byrde kaster de en Del af deres Klæder og deres Sværdskeder fra sig. Efter dette, hedder det, har en Høj eller Banke og et Vade-sted faaet Navn. — Lige fra Oldgranskeren Ole Worms Tid i det 17de Aarhundrede har man søgt at finde ud af, hvilke danske Navne der er ment med Saksens latinske Gengivelser eller Omskrivninger, og paa hvilke Steder disse Navne er at finde. I Sorø Amts historiske Aarvog for 1917 har saaledes afdøde Pastor *P. Severinsen* skrevet en udførlig og grundig Afhandling om „Sigar-Sagnets Stednavne hos Saxo“.

Man er enig om, at der ved Sagntrækket om Skederne sigtes til Landsbyen *Skee* (i gammel Tid *Ske-the*), hvor Vejen i den Tid har gaaet ad et Vad over Halleby Aa. — Højen, hvor Klæderne kastedes, maa have heddet saadan noget som „*Klædeshøj*“ eller „*Klædesbjærg*“; men dette Sted er ikke paavist. Den virkelige Forklaring er naturligvis, som ovenfor antydet, at det er de i Forvejen tilværende Navne *Skede* og „*Klædesbjærg*“, der har givet Anledning til Sagntrækket om Bortkastelse af Skeder og Klæder, idet de knyttedes til det navnkundige Siger-Sagn og tjente til at gøre det nærværende og bekræfte dets Sandfærdighed.

Skjult af Grenene lykkes det Hake at naa forbi to af Kong Sigers Vagter; men den tredje Vagt bliver opmærksom paa den underlige vandrende Skov og melder den sovende Konge det, og da denne faar

at vide, at „Skoven“ er lige ved Borgen, udbryder han: „Dette Vidunder varsler min Helfærd“. Deraf kommer det, at Stedet, hvor Grenene blev skaaret, kaldes „*Helmosen*“ (dette Sted søger Severinsen med Rette nord for Sigersted, rimeligvis over ad Bringstrup til, hvor der endnu findes Navne som *Hel(d)-Eng*, *Helleholm*, *Helleagre*, *Helvedeskedel*, „*Hellighuset*“). Navnet det oprindelige, Sagnet det afledede!

Kong Siger drager nu ud paa aaben Mark nord for Sigersted By og møder Fjenden ved *Valbrønde*; det er „*de Faldnes Brønd*“. Lykken gaar Siger imod og han falder i Striden. Navnet *Valbrønd* har voldt, at Sagnet knyttede Slaget netop til dette Sted.

Nu er Hagbard hævnnet; men Sigers Fald kræver ny Hævn. Mens Hake i sin Sejrsrus raser mod Kvinder og Børn, faar Sigers Søn, *Sivald*, samlet en Hær saa stor, at Hake ræd flyr med en Tredjedel af sine Folk tilbage til Flaaden i Hærvig for at slippe bort til Søs. — Dermed er Kampene nord for Sigersted egentlig forbi.

Men nu træder den anden Beretning om Hævntoget, det, der kom sydfra, frem og gøres af Sakse til en *Fortsættelse* af de allerede udkæmpede Slag. Og dette Slag bevidnedes for Sakse og hans Samtid af de Gravhøje, der ligger i Sigersted Sogns sydligste Del, hvor Ringsted Aa og Tuel Aa nordfra løber ud i Susaa. Ogsaa her har en *Hake* efter „Sydhærs“-Sagnet været Anfører for Hævnerne. Der bliver da for Sakse ikke andet for end at antage, at der har været endnu en Hake, Sagnets tredje Hake, som han kalder *Hake den hustore*. Han har været sammen med Hake Haamundssøn, men er ikke ræd flygtet som denne. Han trækker sig med Størstedelen af den

slagne Hævnerhær tilbage hen imod *Alsted* for at bie paa den Flaade, der sydfra er ved at arbejde sig op ad Susaaen. Men inden Flaaden var naaet frem, kom Sivald med en stor Hær, hvor Kvinder ikke holdt sig tilbage for Mænd, imod Hake den hustore og holdt et to Dages Slag med ham, hvori begge Høvdinge faldt, men Danerne vandt Sejrr. Næste Dag gry fik Skibsfolkene ved deres Komme Øje paa deres faldne Staldrødres Lig. Og de var ved at stede deres Høvding, Hake den hustore, til Hvile i en stor Gravhøj, da *Borkar* med det skaanske Hestfolk kom over dem og fældede de fleste af dem. Borkar og hans Krigere gik nu om Bord paa den tomme Flaade, sejlede skyndsomst ned ad Susaaen, opsøgte Hake Haamundssøn og slog ham, saa han flyede bort med kun tre Skibe i Følge. Og Hake fandt saa kort efter Døden i fremmed Land.

Det faste Punkt i denne sidste Række af Hævnerkampe er Navnet *Hakehøgh*, som det har heddet i gammel Tid, *Hagehøj*, som den kaldes nu. (Desværre har Generalstaben forvansket Navnet til Hagbards Høj). Formodentlig er det Navnet *Hakehøj*, der har voldt, at Hagbards Hævner fik Navnet *Hake*; i den ene Sagnform blev denne Hake gjort til den samme som den navnkundige Viking Hake, ham, der dog i Følge Sagnet maatte fly med Skam for Sigers Søn. Da han tænktes at komme til Sjælland fra Vikingetog i Irland, var det naturligt at lade ham lande i Kalundborg Fjord og derfra fare frem til Lands, og denne Færd ned gennem Sjælland forbandtes saa med Sagnet om den vandrende Skov.

Hakehøjs Beliggenhed ved Skrænten ned til Susaaen har fremkaldt den anden Sagnform, i Følge

hvilken Hævnertogtet foregaar sydfra op ad Susaaen, og Anføreren falder og stedes i Høj ved Susaaens Bred. Det synes at være Absalons strategiske Fantasi, der var udviklet ved kombinerede Land- og Flodtogter gennem Vendernes Land, der har forbundet Nordhærens og Sydhærens Veje til en fælles Felttogsplan. Denne Sammenføjning af de to Sagnformer har nødvendiggjort, at der optræder to forskellige Hake'r i Sagnet. Den tredje Hake er der jo bare for at vise, at en brav Sjællænder fra Vigersted ikke vil være med til at angribe sin Hjemstavn.

Vi saa ovenfor et Par Eksempler paa, at Sakse sammenstillede et Landskabs og et Vandløbs Tilstand i hans Tid med det Udseende, han tænkte sig, de havde haft i Oldtiden. I Anledning af den store Udvandring, der paa Grund af Hungersnød fandt Sted i Kong *Snes* Tid, fortæller han om, at dyrkede Strækninger voksede til med Skov. Der kan endnu ses Spor af ældgammelt Agerland paa Skovens Enemærker, tilføjer han, „havde det ikke i lang Tid ligget øde og udyrket hen, da kunde man umuligt over et helt Stykke Land finde Plovfurer tværs ind imellem Trærnes Rødder“. Denne Skildring passer endnu paa Strækninger i Sorø-Skovene. Men navnlig passer følgende Stykke fuldstændig nøjagtigt paa *Topshøj Skov*, som dens Jordbund ser ud den Dag i Dag: „Tit kan man ogsaa se Dynger af Stene ligge inde blandt Skovens Træer, som fordem har ligget strøede over hele Marken, og som Bønderne saa i sin Tid omhyggeligt har sanket i Hob, for at de ikke skulde ligge i Vejen for Ploven: de har hellere villet spilde

et lille Stykke af Ageren end støde paa Hindringer over det hele“. -- Sakse har maaske kunnet gøre saadanne lagttagelser andre Steder; men den Omstændighed, at de stemmer saa nøje med paaviselige Steder paa Sorø-Eggen, styrker den Antagelse, at han har kendt og gennemvandret Eggen fra Barns Ben.

De følgende Fortællinger, der ikke hører hjemme i Heltasagernes Verden, men er stedlig Tradition om forholdsvis nære Begivenheder, fra saadan noget som 100-150 Aar før Nedskrivningstiden, viser den samme Fortrolighed med Sorø-Eggen. Det er af den Slags Begivenheder, knyttede til bestemte Steder, der meget vel kan holde sig i Omtale paa Aastedet en tre--fire Generationer, men som næppe i fjærnere Egne vilde omtales med den nøjagtige Angivelse af Stednavnet for det passerede. For de to følgende Fortællinger er *Alsted Skov* og *Topshøj Skov*, begge en halv Mils Vej fra Sorø, Skuepladsen.

Der maa i Tiden fra omkr. Aar 1000 til Valdemarstiden have været en Alfarvej gennem Sjælland, der fulgte en Retning omtrent Roskilde, Ringsted, Fjenneslev, Sasserbro, Alsted Skov, Lynges, Topshøj, Stenstrup og videre mod Vest eller Sydvest. Paa Sorø-Eggen kan man følge den ved Hjælp af en Runesten og Fortællinger om Tildragelser i Alsted Skov og Topshøj Skov. Paa Runestenen ved Fjenneslev Kirke staar der, at *Sasser* rejste Stenen og gjorde Broen; det maa være *Sasserbro* over Tuel Aa, der hermed menes. — Hos Sakse hedder det, at Sven Estridsen var blevet slaaet af Magnus den Gode. Sven opgav alt, satte over til Skaane og agtede sig

atter ind i Sverrig, hvor hans fædrende Æt hørte hjemme. Magnus satte i største Skynding efter ham; men da han red *forbi Alsted*, sprang en Hare op foran hans Hest og køs den saadan, at den kastede ham af mod en Bul med nogle spidse, udstaaende Grene, og det blev hans Død.

Om Sven Estridsens Jordefærd fortælles, at han var død i Sønderjylland, efter at han havde ytret Ønske om at blive jordfæstet i Roskilde. Kongens Mænd gav sig nu paa Vej med hans Lig og stod alt paa Sjælland, inden Bisp Vilhelm i Roskilde fik Bud om at drage det i Møde. Han bød da Graverkarlene gøre en Grav til Kongen og en til ham selv i Trefoldighedskirken; han forsikrede, at de kom til at jorde ham før Kongen; den Bøn til Gud vilde ikke blive ham nægtet. Dernæst agede han ilsomt Ligtoget i Møde, og da han kom til *Topshøj Skov* og fik Øje paa to ranke og høje Træer ved Vejen, bød han sine Folk fælde dem og gøre en Ligbaare deraf. De læssede Ligbøren paa Ryggen af et Par af de stærkeste Heste. Da Bispen kom ud paa den anden Side af Skoven og saa Kongens Lig nærme sig, bød han sin Køresvend holde stille, afførte sig sin Kappe, bredte den ud paa Jorden og ligesom lagde sig til Hvile paa den; dernæst strakte han Hænderne mod Himlen og bad sin Gud og Skaber ende hans Dage; han vilde hellere følge sin Ven i Døden end skilles fra ham ved at blive i Live. Med de Ord sov han hen saa sødeligt som laa han i sin egen Seng. Hans Tjenere søgte at rejse ham op og blev derved vaer, at han havde endt sine Dage.

De løftede ham da paa Baare og førte ham af Sted foran Kongen, Kongens Ligbaare blev ført paa

Mændenes Skuldre; men Bispens bares af Heste. Paa den Maade kom Bispens Baare først til Kirken, saa hans Anelse slog godt nok til. Efter den højtidelige Jordefærd blev begges Lig lagt i Grav ved hinandens Side.

Den nøjagtige Steds-Angivelse i disse to Fortællinger („forbi Alsted“, „Topshøj Skov“) viser i begge Fald en stedlig Overlevering og et nøje Kendskab til Stedforholdene. Vejen gennem Topshøj Skov maa vestpaa have ført over den Dal og den Møllerende, der skiller mellem Topshøj Skov og Stenstrup Marker, omtrent paa samme Sted, hvor Skolestien nu fører over. — Med denne Nøjagtighed kan sammenlignes Unøjagtigheden i Stedsangivelser i Jylland; saaledes anføres end ikke Navnet *Grathe Hede* hos Sakse.

Under Svend Estridsens Historie dukker for første Gang *Hvideættens* egne Minder frem i Saksens Værk. Ved Omtalen af Slaget ved Nisaaens Munding nævnes *Skjalm Hvides* vældige Rorskarl *Aslak*, der sprang om Bord paa et af Fjendens Skibe og fældede hele Skibets Mandskab eller drev det i Bølgerne ved Hjælp af sin Rorpind. En Daad, som hvis Hjemmelsmand Sakse udtrykkelig anfører Absalon. Og samme Fortæller maa vel ogsaa have meddelt, hvorledes *Skjalm Hvide* ved samme Lejlighed blev overvældet og fanget af den langt talstærkere Fjende, men senere undslap fra sine Vogtere. Den Slags Træk maa være blevet fortalt den spændt lyttende Ungdom, der voksede op i *Hvideættens* Gaard i Fjenneslev. *Der* har der altsaa været en Slægtstradition, der rakte omkr. 150 Aar tilbage fra den Tid, da Sakse nedskrev sit Værk. Mens *Skjalm Hvide* nævnes flere Gange som Sjællændernes Førstemand under krigerske Bedrifter, nævnes Asser Rig, Absalons Fader, aldrig.

Sakses Formaal var først og fremmest at fremstille Danernes Heltegerninger, og det er mere tilfældigt, at han medtager kirkelige eller kulturelle Begivenheder. Han nævner saaledes, at Biskop Sven af Roskilde byggede Trefoldighedskirken og Vor Frue Kirke i sin egen By og endvidere Vor Frue Kirke i Ringsted og Skt. Mikkels Kirke i Slagelse, medens han ikke med et Ord omtaler Sorø Kirke og Kloster, der dog grundedes af Asser Rig og nybyggedes af Absalon selv.

Drabet paa Knud Lavard ved Haraldsted er blevet fortalt Sakse i den Skikkelse og med alle de Enkeltheder, der berettedes i Hvideætten; Knud Lavard selv var jo opfostret hos Skjalm Hvide i Fjenneslev, og Knuds Søn, Valdemar, blev Asser Rigs og Fru Inges Fostersøn, Absalons og Esbern Snares Fostbroder. Og Skjalm Hvides Sønner jordede Knud i Ringsted og var blandt de første til at kræve Hævn over Magnus Nielsøn for Drabet. Det er en given Ting, at Stedsangivelserne i denne Beretning, der ligger midtvejs mellem Folkesagnets, Legendens og Folketroens Opfattelse paa den ene Side og den egentlig paalidelige historiske Meddelelse paa den anden Side — der ligger jo omkr. 60—70 Aar mellem Begivenhed og Optegnelsen af den — at disse Stedsangivelser røber nøje Stedkendskab, f. Eks. til de to Helligkilder, den ene, hvor Knud dræbtes, den anden, hvor hans Ligbaare sattes paa Vej til Ringsted. Det er ikke umuligt, at der i Virkeligheden er Tale om Sundhedskilder fra den hedenske Tid, der er blevet kristeligt helliggjorte netop ved den opsigtsvækkende og meget omtalte Begivenhed, der fandt Sted i Nærheden af dem. Det ligger nær at antage,

at Bærerne af Ligbaaren netop valgte et Sted, hvor der var en kendt Kilde ved Vejen, til at holde Hvil. Men i den følgende Tid fortaltes det, at Kilden var sprunget frem, hvor der var holdt Hvil med den hel- lige Knud.

En sikker Stedkendthed ytrer sig ogsaa i Omtalen af det Landsting, hvor Knud Lavards Brødre rejste Drabssag mod Magnus. Tinget holdes ikke *i* Ringsted; men *ved* Ringsted, lige i Nærheden, paa en Banke. Ringsted maa have været en meget lille By omkring den søndre Ende af Skt. Hansgade; dog rummede den en Kongsgaard, hvor Kong Niels opholdt sig, fordi han var ræd for at møde frem paa Tinget under hans Søns Drabssag. Tinget maa efter alt at dømme være blevet holdt paa Bakkeskraaningens uden for den lille By paa det Sted, hvor den Dag i Dag Tingstenene ligger. (Denne Antagelse styrkes i Paren- tes bemærket ogsaa af et Navn som *Korsevad* for det Sted, hvor Hovedvej Nr. 1 skærer Ringsted Aa. Her, eller lidt sydligere, maa den før omtalte Vej, der førte gennem Tophøj Skov og Alsted Skov, ogsaa have gaaet over Aaen, i Form af et *Vad*, der var mærket med et *Kors* til Tegn for langvejs farende. Af dette Kors har Vaddet faaet Navn paa samme Maade som *Korsør* har faaet sit Navn af den grusede Bred (*Ør*), hvor der var rejst et *Kors* til Vejledning for Skibe, der søgte ind ad Munden til Korsør Nor). Vejen over Korsevad har sigtet lige mod Tingstedet.

I Egenskab af Sjællandsfarernes Tingsted og Op- holdssted for Kongen nævnes Ringsted mange Gange som Skueplads for betydningsfulde og bevægede Optrin. Her var det, at Sven Eriksøn (Grathe) blev valgt til Konge af Sjællandsfarerne alene, trods Ind-

sigelse af Olaf Stam, der hævdede, at hele Riget burde vælge en Konge i Fællesskab. — I Ringsted kom det til et voldsomt Brud mellem Kong Svend og Valdemar, efter at denne havde nærmet sig til Knud (Fortællingen herom maa stamme fra Valdemar selv). — Umiddelbart før Blodgildet i Roskilde havde Svend i Ringsted planlagt at rydde Knud og Valdemar af Vejen, naar de begge kom dertil, men dette Anslag blev hindret ved, at Knud tog til Tingstedet, mens Valdemar alene mødtes med Svend. — Da Kong Valdemar — paa Grund af nogen løs Snak — i Hidsighed var i Færd med at drage mod Falstringerne, blev han til alt Held syg i Ringsted og hindredes derved fra at udføre sit overilede Forsæt. Absalon gav ham allerede Alterbrødet i den Tro, at Valdemar vilde dø, og plejede sin Ven Dag og Nat, saa han selv blev syg; men begge blev helbredet og takkede Gud, fordi han forpurrede deres onde Forsæt. (Fortælling herom maa stamme fra Absalon). —

I 1170 stævnede Kong Valdemar alle danske Ædlinge til Ringsted paa Skt. Hansdag for højtideligt at vie sin Fader til Helgen og sin Søn Knud til Konge; her skrinlagde da Ærkebisp Eskild Knud Lavard og kronede den syvaarige Knud Valdemarsøn til Konge.

Til Ringsted førtes Kong Valdemars Lig paa Baare for at jordes der, fordi denne By havde et stort Navn, ikke blot for sin høje Alder, men ogsaa fordi hans Fader her laa skrinlagt; hvor dette Sørgetog drog frem, strømmede Kvinderne til med udslagent Haar og under Graad og Hulken, og Bønderne forlod deres Markarbejde for at vise den døde den sidste Ære ved at løfte Ligbaaren paa deres Skuldre. Da Absalon læste Sjølemessen over sin døde Ven, kunde han

ikke holde Graaden tilbage; han mægtede kun med Opbydelse af sin yderste Kraft at føre Gudstjenesten til Ende, og ved Messens Slutning var han en Afmagt nær. (Denne Skildring synes at bero paa Saksess Selvsyn).

Ringsted er, som man kunde vente af Stedets Betydning, i Saksess Værk det mest omtalte Sted i Sorø Amt for den historiske Tids Vedkommende. Men ogsaa andre Steder i Amtet er der sket Tildragelser, som er Genstand for Omtale. Og man kan lægge Mærke til, at det er Begivenheder, der næppe vilde være blevet nævnt, hvis de ikke havde vedrørt Steder i Amtet og Mænd derfra. Saaledes nævnes Absalons første Kamp mod Venderne, der stod ved *Boslunde* Lørdag før Palmesøndag (d. e. 12. April) 1158. Naar Dagen huskes saa nøje, er det selvfølgelig, fordi Meddelelsen er Absalon selv. Absalon havde kun sine sytten Huskarle med sig, og med dem slog han de plyndrende Fjender, fire og tyve Skibes Mandskab, hvoraf nogle var til Hest. Hestfolkene flygtede, Fodfolket opreves; kun nogle faa Fjender undslap ved at kaste Vaaben og Bytte og søgte Skjul i „den til Markerne stødende Skov.“ — Der er fremsat den Formodning, at der med dette Udtryk mentes *Andvorskov*. Men mellem Boslunde og Andvorskov ligger der en vidtstrakt Egn uden Skov, og af Landsbynavnene paa denne Strækning fremgaar det, at det allerede paa Saksess Tid har været gammeldyrkede Egne, hvor der sandsynligvis allerede den Gang kun har været faa og smaa Skovrester. Rimeligvis er Absalon denne Gang kommet med sin Krigerflok fra det indre Sjælland og har fra Boslunde drevet Røverne ud mod Kysten i de Egne, hvor Bynavne som *Bøgebjærg*, *Espe* (Aspeskoven), *Egede* (Egeskoven) o. s. v. vidner om, at der paa hin Tid var store Skove.

Engang i 1167 var Kongen i Spidsen for det skaanske Rytteri kommet til *Slagelse*, hvorfra han sendte Bud efter Absalon, der med tre Skibe laa i „*Huljuminne*“; dermed maa menes Mundingen af Korsør Nor; — „minne“ betyder Munding af et Nor eller en Fjord (sml. *Nyminde* og *Torsminde* paa Jyllands Vestkyst); den første Del af Ordet: „Hulju“ har sagtens Forbindelse med *Hulby*, der ligger ved Noret.

Med Absalon fulgte en Islænding, der hed *Arnold*; Kongen bad Arnold blive for at fortælle om gamle Dage, mens Absalon ved Aftenstid tog tilbage til Huljuminde. Arnold blev derved forhindret i at overvære en Kamp med Venderne, som han i Synskhed havde varslet om; thi under Ottesangen tidligt om Morgenen blev Absalons lille Flaadeafdeling overrasket af ni store Venderskibe; men Danskerne slog saa tappert fra sig, at de splittede Fjendens Flaade og tog et af Skibene med hele dets Mandskab. Nogle af Venderne søgte at skjule sig i „Bjørneskoven“; men de blev fundet af Bønderne. — Denne „Bjørneskov“ kan ikke — som det er søgt forklaret — være „Bjærnede Skov“, hvorved skulde forstaas Skoven mellem Sorø og Slagelse; thi mellem Korsør Nor og Slagelse har der, som det fremgaar af Landsbynavnene, været gammeldyrket, aabent Land med faa eller ingen Skovstrækninger. Hvis *Andvorskov* betyder Skovens Begyndelse, hvad der kan være noget der taler for, ligger jo ogsaa i dette, at Landet vest derfor har været aabent Land. „Bjørneskoven“ maa have ligget ude ved Kysten; maaske er det et gammelt Navn paa Halsskov eller paa Skoven paa Sydsiden af Noret. Maaske er de flygtende Vender gaet i Land paa et fjærnere Sted af Kysten, siden det er

Bønderne og ikke Absalon, der opsøger dem. Var de kommet ind i Skovene ved Slagelse, havde Kongen vel ladet sine skaanske Ryttere jage dem. Maa-ske har Venderne ikke dristet sig til at gaa i Land før ved *Bjørnebæk* øst for Bisserup, nær ved den tidligere nævnte Rhed Hurrildshavn. — Under alle Omstændigheder viser denne Skildring Stedkendskab baade hos Absalon og Sakse.

Ligesom Sakse viser nøje Kendskab til Steder og Egne i Sorø Amt, omtaler han ogsaa med Fortrolighed Personer fra denne Landsdel, baade Personer, der er hans Samtidige, og Mennesker af foregaaende Slægtled. Der er først og fremmest *Skjalm Hvide*, der allerede i Svend Estridsens Tid var med i Slaget ved Nisaa, og som i Erik Egodes Tid paa Tinge opluede Folket til at gøre Tog mod Venderne for at tage Hævn for hans Broder. Skjalm var Høvedsmand for Sjælland og for Rygen, som han havde gjort skat-skyldigt, og hvor hans Ry endnu var levende paa Absalons Tid; *ham* gjorde Erik Egode til Fosterfader for sin Søn *Knud* (Lavard); derfor var *Skjalmssønnerne* ogsaa nærmest til at tage sig af Knuds Lig, da han var dræbt i Haraldsted. Og i Forbindelse med *Peder Bodilsen*, en Stormand fra Nabolaget, Grundlæggeren af Næstved Kloster (Skovkloster), førte Skjalmssønnerne Klage over Drabet paa Ting og Stævner. Senere skiltes Peder Bodilsens og Skjalms-sønnernes Veje, idet Peder sluttede sig til et Oprør, som Bisp *Eskild* af Roskilde rejste mod *Erik Emune*, mens Skjalmssønnerne forblev tro mod Kongen. Blandt Skjalmssønnerne synes *Ebbe*, der havde *Bjernede*, at have været den mest fremtrædende. Han stod paa *Svend Grades* Side, og denne overdrog ham Forsva-

ret af det befæstede Roskilde. Ebbe var den Stormand, der stod Svend nærmest, og hvis Raad han stedse fulgte; til stor Sorg for Svend døde Ebbe omkr. 1150. Kong *Valdemar* havde som nærmeste Medhjælper *Ebbes to Sønner Peder og Sune* tillige med *Asser Skjalmsøns (Asser Rigs) to Sønner Esbern og Absalon*. En Datter af Skjalm Hvide var *Cecilie*, der var gift med *Peder Thorstensen*, der havde *Pedersborg*, og som var en betroet Mand hos Kong Svend ligesom Svogeren Ebbe. Men af og til havde Peder en haard Orddyst med den vankelmodige Kong Svend, der bl. a. ikke altid stolede paa Peders Raad, fordi han havde Valdemars Søn med *Tove, Kristoffer*, i Opfostring. —

Det er denne Stormandskreds, hvortil der ogsaa hørte raadsnare Kvinder som Absalons Moder, *Inge*, og hans Søster *Ingefred*, der stadig omtales hos Sakse som de fremragende Skikkelser i Midtsjælland. Selvfølgelig stammer Fortællingerne om denne Kreds særlig fra Absalon; men Sakse synes ogsaa at have været fortrolig med dem paa nært Hold. Det var denne Kreds, hvem Danmarks Vel laa saa nært paa Sinde, at den anvendte al sin Kraft for at fri Danmark ud af fremmed Vold. Absalons stolteste Dag var jo den Dag, da han paa *Knud d. 6tes* Vegne svarede den tyske Kejsers Sendebud, der vilde have Knud til at anerkende Kejseren som Overherre: „Knud har lige saa god Ret til sit Land som Kejseren til sit og styrer Danmark lige saa frit som Kejseren det romerske Rige“. — Det er denne Aand, der fylder Sakse, Midtsjællands Aand, der gaar gennem Saksens Værk fra første til sidste Linie.

TILLÆG

Den *Bjørneskov*, som Sakse omtaler, lader sig muligvis stedfæste. Afdøde Overlærer Laurits Pedersen, der har gjort sig fortjent som Helsingørs Historiker, men som paa sine gamle Dage syslede med sin Hjemegns Historie — han var født i Gryderup — har gjort mig opmærksom paa et Sted i „Kronens Skøder“, hvor der omtales en saadan Skov. Det hedder under 26. Juni 1623, at Claus Daa til Ravnstrup ved Mageskifte med Kronen fik en Gaard i Magleby mod en Skovpart i Antvorskov Len, kaldet „Biørnschouf“, en Skov til „120 Svins Olden og 40 Øxnes Græsgang og Vanding“. Antvorskov Len omfattede Slagelse Herred, saa her maa Skoven søges. Det er ikke hidtil lykkedes mig at faa udpeget dens nøjagtige Beliggenhed; jeg skulde dog tro, at det lod sig gøre gennem Lensregnskaberne, der indeholder meget om Skovene.

Om Navnet *Havbyrd* blot et Par Ord. Ældste Form er Haubyrthe (1257). Endelsen *-byrd* er sjælden, men vi har den i Swerthbyrthæ (1370), nuvær. Sværdborg. Gammeldansk Byrd er nok en Afledning af Bord, egl. „Bræt“, jfr. oldn. byrda „beklæde med Brædder“. Det betyder nok, som allerede antaget af E. Madsen 1863, noget, som er lavet af Planker eller Brædder, et Plankeskur eller et Plankeværk; Forstavelsen *Hav-* er vort Have, der oprindeligt betød Indhegning. I et Par svenske Stednavne (Sverges Ortnamn, Älfsborgs Län XIV, 57 og XVI, 2) har man tolket *Byrd* som „Jord, erhvervet gennem Byrd“, d. v. s. gennem sin Afstamning, ved Arv, men Forklaringen er muligvis ikke rigtig, og passer daarligt ved *Havbyrd*, naar vi opfatter Forleddet som „Have“. Og 1257-Formen *Haubyrthe* strider mod at opfatte det som Mandsnavnet *Haki*, da vi paa et saa tidligt Tidspunkt skulde have ventet en Form *Hakæbyrthæ*, med bevaret k.

Gunnar Knudsen.

NOGLE OPLYSNINGER
OM
SKOVENE PAA ANTVORSKOV GODS
Af
Fritz Jacobsen.

Naar Danmark nu er et af de skovfattigste Lande i Europa, er det ikke, fordi Landet oprindelig fra Naturens Side har været stedmoderligt behandlet. Gamle Beretninger og Fund i Tørvemoser og paa Havbund vidner endnu om Fortidens mægtige Skovarealer; men af denne Rigdom er nu kun enkelte Steder nogenlunde anselige Rester tilbage, som f. Eks. i Egnen mellem Slagelse og Sorø. Mange Smaaskove, Lunde og Krat er forsvundet og afløst af dyrket Agerland. Om de Skove, der har hørt til det store Antvorskov Gods, skal i det følgende gives nogle Oplysninger, der hovedsagelig er hentet fra Arkivalier i Rigsarkivet.

Landets oprindelige Storskove faldt for en stor Del for Øksen allerede i Jernalderen og Vikingetiden, da Agerbruget tog Fart, og Grundene til Skovenes Ødelæggelse siden hen var i det væsentlige de samme Landet over: For stærk Hugning af store og smaa Træer til Hus- og Skibsbygning, til Brændsel i Hjemmene og til Kulmiler og Salpetersydning, til Hegn

omkring Vangene, til Broer, Landevejsbomme m. m. Skovtyverier og fjendtlige Indfald i Landet maa bære en stor Del af Skylden, og endelig forhindrede det talrige Sturvildt sammen med Masser af Svin og Geder i Skovene en Opvækst af Træer og Buske til Fornyelse af Skovene, hvad der var saa meget mere uheldigt, som et rationelt forstligt Arbejde for Skovenes Bevarelse og Udvikling først langt op i Tiden virkelig tog Fart.

Geder.

Medens Geden nu som „Fattigmands Ko“ findes i forholdsvis ringe Antal og i Tøjr gnaver sin Føde paa Baneskraaninger og Grøftekanter, fandtes den i Fortiden i talrige Flokke i Skovene, hvor de gjorde saa stor Skade, at de tit ved Kongebud baade paa Herreds- og paa Landsting dømtes „fredløse“. Fru Margrete Bassesdatter paa Rollerup (en for længst nedlagt Gaard i „Kalven“ ved „Valdemarskilde“) anklages 1568 for, at hun — trods Forbudet — holder en stor Flok Geder i Antvorskov Klosters Skove paa Kongens Fredejagt, og hun dømmes til straks at ødelægge dem. Hvis dette ikke sker, skal Prioeren lade dem slagte og salte. I en Bestalling fra 1596 for en Skovrider paa Lenet staar, at hvis han træffer Geder, som ødelægger Underskoven, skal han skyde dem eller drive dem til Antvorskov. (K. Br.)

Sturvildt.

Da en meget stor Del af Antvorskov Skove laa under den kongelige Vildtbane, blev der naturlig lagt Vægt paa at fremelske en rig Vildtbestand, særlig af Kron- og Daadyr, som var det rette „Kongevildt“.

For Opvækst af unge Træer var dette Storsvildt en alvorlig Hindring; men Hensynet til Skovenes Vel maatte her vige for Kongernes Jagtlyst, og man træffer ikke paa Klager over Vildtets Ødelæggelser, saaledes som det var Tilfældet med Gederne.

Oldensvin.

En tredie Fjende blandt „de umælende“ havde Skovene i de Tusinder af Oldensvin, der i gode Oldenaar sendtes ud i Skovene for selv at skaffe sig Føden der. Til mange Gaarde hørte Skov, hvor Bonden kunde lade sine Svin gaa; i 1624 lægges en Halvgaard i Haldagerlille med Skov til 190 Svins Olden ind under Kronen. De Bønder, der ikke selv havde Skov, maatte tinge deres Svin ind i Kronens Skove. Det meldes i Lensregnskabet for 1653, at Bønderne af den Aarsag blev lagt i Lægd og maatte betale hvert 10. Svin i „Oldengæld“ (ialt 574 Svin) eller Penge i Stedet for. I 1650 gik der paa Olden i Skovene 6166 gamle Svin (Svinene gik 3 Aar i Skoven, før de slagtedes), 1565 Ungsvin og 1079 Grise (1 gl. Svin = 2 Ungsvin = 4 Grise à 4 Skill.); i 1653 var Tallet 3532 gl. Svin, 2612 Ungsvin og 3673 Grise. Slagelse Borgere havde 400 Svin frit.

Da Svenskerne i 1658 kom i Landet, turde Bønderne ikke sende deres Svin i Skoven, og der blev kun indbrændt (forsynet med et særligt Mærke) 380 Skovsvin, hvoraf en stor Del blev stjålet af Fjenden. I 1661 var dog 4153 Svin paa Olden; men i 1663 takseres Skovene kun til 216 Svins Olden (der indbrændtes dog flere, der ikke blev halvfede), og Aaret efter indbrændes slet ingen Svin til Olden. Næste Aar var Takseringen 133 Rdl. 2 Mk. I 1704 ansattes Olden-

takseringen saa lavt som til 29 Svin; men der indbrændtes alligevel 99. Ret kuriøst lyder Takseringen i 1715 paa 254 Svin, og dog indbrændes 1655 Svin, hvad Amtmanden faar Skylden for.

De meget varierende Tal skyldes den vekslende Rigdom paa Olden. Der meldes om Oldenmangel i Aarene 1585, 1646, 1658 og 1715, og for 1666 staar i Regnskabet „ingen Olden dette Aar“. I Aaret 1647 leveres fra Slottet 592 Oldensvin til Provianthuset.

At Forsøg paa at faa Oldensvin i Skovene paa en billig Maade har været praktiseret, ses af Regnskabet for 1631, i hvilket Aar Peder Olsen, Grøfte, maa bøde 20 Dlr. for 19 Svin, der har gaaet ulovligt paa Olden. Regnskabet for 1653 har en Indtægtspost paa 6 Dlr., som Oluf Degn i Tjustrup maatte betale, fordi han med „falsk Jern“ havde indbrændt sine Svin.

En Del af Oldengælden havde Amtmanden faaet, og da den i 1669 tillægges Jægermesteren, anslaar Amtmand Lützwow sit Tab derved til mindst 100 Rdl.

Brændselsforbrug.

Var Dyr haarde ved Skovene, var Mennesker det ikke mindre, og Brændselsforbruget var en haard Brandskatning, som „besparende“ Ovne dengang ikke kunde lindre. Forskellige Oplysninger giver et Billede af, hvor enormt Brændselsforbruget i nogle Tilfælde kunde være.

Den tidligere nævnte Fru Margrete Bassesdatter, der var forlenet med Rollerup, skulde have fornødent Bygningstømmer, Ildebrændsel og Gærdsel i Klosterets Skove; men da hun i mindre end fem Maaneder bruger 300 Læs Ved til Brændsel, nedlægges der i et kongeligt Brev af 1571 Forbud mod, at hun hugger

i Skovene uden Priorsens Tilladelse; i modsat Fald vil hun miste Gaarden. (K. Br.)

Lensmand Ebbe Munk faar 1608 Befaling til at indsende til København 2000 Læs, beregnet til 8 Træer i hvert Læs af Vindfælder og fornede (udgaaede, halvraadne) Træer, da Kongen har Brug for et stort Forraad af Ved til Bagning, Brygning, Maltgøring m. m.

I 1590 blev Antvorskov forsynet med Kakkelovne i forskellige Gemakker, da der gik for meget Brændsel med ved de aabne Skorstene; der købtes 13 større og mindre Jernkakkelovne i 1599.

Lensmand Wenzel Rotkirch skulde i Henhold til sit Forleningsbrev lade hugge og indsende 2500 Læs Brænde til Københavns Slot, Halvparten om Foraaret og Resten senest 14 Dage efter Mikkelsdag, 10 gode, kløvede Træer i hvert Læs, af Elletræer og andre, som ikke var kløvede, men runde, ligesaa 10 Træer paa Læsset, hvert mindst 1 sjællandsk Alen vidt omkring. ($\frac{27}{4}$ 1631 — K. Br.)

Hugo Lützw meddeler i et Brev (R. A.) at der fra $\frac{27}{9}$ 1658 til $\frac{8}{2}$ 1660 er leveret ialt til Slottet 410 Læs (Slotspræsten faar 60 Læs Ved aarlig), til Hospitalet 250 Læs, til fremmede Præster 36 Læs og til Slagelse Borgere 6861 Læs — i 1658 fik de 2628 Læs = 1 Læs for hver Skillings Skat. Borgerne synes under de fortvivlede Forhold at have vist „Borgersind“; thi Lützw skriver til sidst: „Nogle i Slagelse, vil jeg tro, har haft henseende til Hans Mayt. og derfor ikke villet tage deres anviste Skovpart, hvilket vel giver sig selv, naar der bliver talt videre om“. I 1661 sendtes 458 Læs til Korsør fra Skovsø og desuden fra Tyelse, Nordrup, Lorup og Neblerød; men Aaret efter var det saa knapt med Brændsel, at

Amtmanden kun kunde faa bevilget 30 Læs Brænde til hele Slottets Forbrug og maatte købe hos Bønderne paa Slagelse Torv (tidligere havde Skriveren faaet anvist ca. 7 Læs om Ugen til Slottets Forbrug).

Selv om Datidens Brændelæs i Størrelse ikke har kunnet maale sig med Nutidens, er det alligevel et imponerende Brændeforbrug, der meldes om. Da Antvorskov tabte sin Betydning som kongeligt Opholdssted, har det vel ogsaa nok kunnet mærkes paa Forbruget af Brænde; men da Kongen i 1742 opholdt sig paa Antvorskov to Dage paa Udrejse og to paa Hjemrejse, brugtes i den Anledning 10 Favne Brænde, og Kronprinsens Besøg fra 5.—8. Febr. 1743 kostede 14½ Favn Brænde. I 1773 skulde bruges 1000 Læs Brænde til Antvorskov og 350 Læs til Pebringe (Falkenstein).

Fremstilling af Salpeter til Krudtfabrikation, der blev drevet paa Antvorskov baade under Frederik II, Christian IV og Frederik III, krævede ogsaa et stort Kontingent af Skovenes Rigdom.

Gavntræ.

Opbygningen af Antvorskov Slot (1580—84) og de mange senere Reparationer krævede meget Træmateriale, ligesom Opbygning eller Udbedring af de mange Bøndergaarde, der laa under Godset. Til Ødegaardes Genopbygning skulde der f. Eks. i 1697 bruges 574 Bjælker, 1024 Sparrer, 770 Stolper, 428 Fodstykker, 182½ Tylt Lægter og 15 Tylt Brædder (Besigtigelse over Kongens reservede Bøndergods i Antvorskov og Korsør Amter ¹²/₄ 1697 — R. A.). De talrige Broer i Lenet, Porte og Bomme paa Kongens Vej samt Hjultømmer til Bøndervognene tog deres

Part, og til Indhegning af Marker brugtes paa Lenet et Utaal Læs „Staure og Gærdsel“. Slagelse Borgere fik i 1704 leveret 40 Læs Stavre à 2 Mk. Samme Aar brugtes alene til Kostalden 58 Læs Stængetræer, og i 1629 blev hugget nogle Tusinde Pallisader, der sendtes til Nyborg. Mange af Skovenes Egekæmper maatte tjene Christian IVs Skibsbyggeri; i 1618 nævnes (L. R.), at Rustvognshestene slæbte Skibstømmer til Korsør; i 1632 besigtiges i 6 Dage Skibstømmer fra Bisserup og Glænø. I 1661 leveres 6 Ege til Sorterup Klokkeværk.

Udvisning.

De Træer, der til et eller andet Brug maatte tages i Skovene, blev „udvist“ (mærket med Krone og Aars-tal ved Hjælp af en særlig „Skovhammer“) af Skovopsynet, og naar Udvisningen var forbi, gemtes i forsegleet Stand paa Antvorskov den Hammer med Kronen, medens Ridefogeden gemte den med Aars-tallet; maaske var Brugen af to Mærkehamre en „Sikkerhedsforanstaltning“. I 1658 kunde Skovfogederne ikke gøre Regnskab for Udvisningssedlerne, der var stjaalet af Svenskerne.

Brændselsved blev fortrinsvis taget af Vindfælder og fornede Træer. I Lützows tidligere nævnte Brev fra 1661 findes en Fortegnelse over de „Windfelder, som udi Anderschouff Lehns beliggende Schouffue nu senisten den store Storm og Guds Veierlig er omblæst Anno 1661“. Der nævnes: Neblerød 343 Læs, Vinstrup 169 Læs, Lorup 69 Læs, Nyrup 140 Læs, Tyelse 76 Læs, Landbytorp 70 Læs — Skovsø og Slottets Enemærker 1133½ Læs, hvoraf Slottet og Bønderne har faaet 400 Læs, medens Resten er sendt

til København; fra Agersø 304 Læs, hvoraf Bønderne fik 100 Læs, og Resten sendtes til København. De 200 Læs Brænde, Forpagter Jens Berndrop, Antvorskov, fik leveret 1679, var alle Vindfælder. I 1579 fik Prioren Ordre til „for fornet Skov og Vindfælder“, at købe 200 gode Lam og 200 Gæs, der skulde sendes til København, saa til Byttehandel blev Brændsel altsaa ogsaa anvendt. Nogle Bønder, der klagede over, at de ikke havde faaet de Sengklæder tilbage, som de havde udlaant ved Gæstebud paa Antvorskov, fik af Lensmanden — efter Kongens Befaling — anvist „noget Skov“ i Stedet for.

Klager.

Fra Bøndernes Side blev ofte fremsat Klager over manglende Ildebrændsel, Gærdsel eller Hjultømmer. I 1574 klages over, at det er dem umuligt at faa de tre ovennævnte Ting, og særlig er det galt med Vogntømmeret efter et Paabud om, at deres Vogne skal gøres videre. Kongen tillader, at de mod Betaling maa faa, hvad de behøver af Vogntømmer og Hegn, naar det ikke skader Skoven, ligeledes Ildebrændsel af Vindfælder og fornede Træer. Klage over manglende Ildebrændsel fremsættes igen 1595, og denne Gang forener Slagelse Borgere sig med Bønderne; det er umuligt at skaffe Ved til at koge, bage og brygge ved. Lensmand Chr. Friis faar Ordre til at lade dem faa saa meget Brændeved, som Slottets Skove kan taale, og iøvrigt henvise dem til Prebiørn Bild, Embedsmand paa Vinstrup, som har faaet Ordre til at skaffe alt det Brænde, han kan undvære (K. Br.) Kronens Tjenere i Antvorskov Len klager 1620 over, at man i lang Tid har nægtet dem at faa det nød-

vendige Bygningstømmer, Gærdsel og Ildebrændsel, og i 1661 er man saa nøjeregnende, at der tages Betaling for Toppen af de Træer, der udvises til Hjul- og Bygningstømmer. I 1705 begæres udvist til Grevskabets Bønder i 28 Byer ialt 207 Læs Hjultømmer, 621 Læs Brændeved og 621 Læs Stavre og Gærdsel (1, 3 og 3 Læs til hver Gaard). Amtsforvalter Jacob From klager over, at Jagtjunker Barnewitz ikke kommer og udviser Gærdsel. Ved en Kommissionsforretning i Aaret 1707 lyder der stærke Klager fra Landsgrav Bønder over, at de kun faar $\frac{1}{2}$ Læs Hjultømmer aarlig, hvorfor deres Vogne og Plove er i meget slet Tilstand; de har ikke en Vogn, de kan køre en Mil med. I Lille Valby maa de bruge den Halm, Kreaturerne skulde have til Foder, til at bage og brygge ved (R. A.)

Skovtyverier.

Lens- og Amtsregnskaber og Beretninger fra Overførsteren giver talrige Vidnesbyrd om, at Skovtyverier var en meget almindelig Forseelse. Vanskeligheden ved at faa det nødvendige Træ eller ved at betale det, der kunde faas, havde nok tit sin Skyld heri, og den Afskuelse, at et Skovtyveri ikke var et „rigtigt Tyveri“, der stemplede sin Mand som Tyv, fandtes vist dengang hos mange Mennesker.

Naar et Skovtyveri blev opdaget, fik den eller de skyldige Bøder, en Tur i „Hullet“ eller paa Træhesten. Som Eksempel skal anføres, at Christoffer Christensen, Esholte, maatte bøde 20 Tdr. Havre, fordi han blev truffet i Skoven med nogle Egegrene. Chr. Christensen, Hammeldrupgaard, maatte 1637 bøde 2 Øksne, fordi han havde hugget et lille Træ, og Mads

Kiøgge fra Slagelse, der blev truffet i Storskoven med et Læs Grene, maatte af med 5 Dlr. Jens Jørgensen, Lindebjerg, stjal nogle Træer i Kronens Skove og maatte derfor bøde 10 Rdl., medens Rasmus Jyde, Lundforlund, slap med 6 Rdl. for et Læs Ildebrændsel. Niels Møller i Rosted og Oluf Bomand kørte i 1642 noget „Kongevæd“ til Hans Snedker i Slagelse i Stedet for til Korsør, og denne Villighed kostede dem 40 Dlr., medens Hans Snedker maatte bøde 10 Dlr. Mads Hansen i Valby er saa formastelig, at han i 1645 henter et Læs, medens Præsten prædiker, og dette koster ham 30 Rdl. Blandt Skovtyvene figurerer selvste Præsten i Bjergby, Jacob Abel, der i Aaret 1704 sendte sin Karl Christen Olsen ud i Skoven, hvor han af Skytten blev paagrebet om Natten Kl. 2 med et Læs Bøgebrænde; det blev kun vurderet til 1 Mk. 4 Sk.; men Præstens Heste og Vogn til en Værdi af 20 Dlr. blev konfiskeret, og Hr. Abel fik yderligere en Bøde paa 5 Mk. 4 Sk. Samme Aar bestemmes om Bønder, der har drevet Skovtyveri, at de „for denne Gang“ skal straffes paa sædvanlig Maade med Træhest eller Fangehul; hvad de har af Brændsel, de ikke kan gøre Rede for, skal straks bortauktioneres til den højstbydende og „Høje Herskab“ (Grevinde Vieregg) have Pengene for det. Hos en Del Bønder i Sørbymagle og Bøstrup holdes Auktion over ulovligt skovede Ting. — Fra 1706 meldes om talrige Skovtyverier, der takseres til 1 Time paa Træhesten, Fangehul eller 1 à 2 Dages Vand og Brød (forskellige Lens- og Amtsregnskaber).

Naar Bønderne kunde bevæge Skovopsynet til at lukke Øjnene — mod en „Godtgørelse“ — for deres Besøg i Skovene, kunde disse jo nok foregaa lidt

mere uhindret, men det kom Opsynet dyrt til at staa, hvis det blev opdaget. Skovfoged Hans Pedersen, Oldebjerg, maatte bøde 40 Dlr., fordi han havde udvist et større Træ, end hans Takst tillod (1641), og i 1740 blev Skovfoged Jacob Pedersen, Nordrup, dømt til at betale de 19 Træer, der af nogle Bønder var borttaget ulovligt, men med hans Vidende; desuden skulde han arbejde i Jern paa Bremerholm eller den nærmeste Fæstning 1 Aar; kunde han ikke betale Erstatningen, skulde den afsones med ekstra 1 Maanedes Arbejde i Jern. Bønderne havde selv over for Overførsteren tilstaaet deres Forseelse, men hævdede, at den var sket med Jacob Pedersens Tilladelse, og han havde for sin Villighed modtaget Varer og Penge fra dem. (Antvorskov Skov- og Jagtjournaler. — R. A.)

Selv det at hugge et Træ i sin Have uden Tilladelse kunde blive dyrt, hvad Niels Knudsen, Lundforlund, erfarede 1631. Han havde hugget en Ask og solgt den til sin Svoger for 9 Mk. Bøden blev 10 Dlr. Ogsaa Skovtyverier, der ikke drejede sig om Træ, straffedes haardt. Svend Jørgensen, Næsby Underskoven, fandt i 1636 nogen Honning i et Træ i Skoven; han tog den hjem og „fordulgte det“, hvad der kostede ham 1 Øksen. Peder Smed, Vedbysønder, maatte i 1641 bøde 1½ Dlr. for 1 Otting Honning af Vildbier fra Skoven, medens Jep Hansen, Lorup, der havde haft samme Held, men straks givet det til Kende, maatte give Kongen ½ Daler for Halvparten af Honningen (i gamle Love var vist særlige Bestemmelser om Bier).

De Bønder, der boede nær ved Skov, var vel dem, der lettest faldt for Fristelsen til Skovtyveri, hvad en

Oplysning i Biskop Mynsters Visitatsbøger kunde tyde paa. Efter en Visitats i Kirkerup Sogn 1836 skriver han: „Fornemmelig Kirkerupperne skulle være et slet Folkefærd; i Anledning af Skovtyveri har mange aflagt falsk Ed“. Maaske har hans Visitats haft en gavnlig Indvirkning; thi i 1844 skriver han: „Over Menigheden klages nu just ikke“.

Opsyn.

Vildt- og Brændetyveri og Gedehold i Skoven var — vel mere end den forstlige Side — Aarsagen til, at der 1571 blev ansat Skovridere ved Skovene. I 1573 ansattes Lorents Rap til at passe Skovene ved Vinstrup Gaard og Gods samt Sorø og Antvorskov Klostre, og han skulde særlig have Opsyn med Krybskytter. I hans Bestalling fra 1574 ansættes hans aarlige Løn, der skulde udredes af Sorø Kloster, til 15 Dlr., en Hofklædning, 3 Pd. Mel (1 Pd. Rug = 20 Skpr.), 3 Pd. Malt (1 Pd. Byg = 24 Skpr.), $\frac{1}{2}$ Td. Smør, 5 levende Svin, 1 levende Okse, $\frac{1}{2}$ Oksekrop, 10 levende Faar, 1 Td. Sild, 1 Td. Torsk, 1 Fjerdings Gryn, 1 Td. Salt og til at holde 1 Klipper (Hest) for: 20 Læs Hø, 20 Læs Halm aarlig og 1 Spand Havre hver Nat. Han skulde have Bolig i det lille Hus i Engelstrup og melde til Lensmanden, hvis Bønderne mod Forbud holdt Geder (K. Br.). Las Jæger, der fik Bestalling som Skovrider 1596, skulde ogsaa paase, at Geder ikke ødelagde Underskoven, og at der ikke blev hugget i Skoven uden Lensmandens Samtykke. I Stedet for de mange Naturalier fik han 4 Dlr. pr. Md. i Kostpenge og til sin Hest 4 Pd. (160 Skpr.) Havre samt 10 Læs Hø og 10 Læs Strøelse. I 1616 faar Skovrider Peder Nielsen, Eskildstrup, 26 Dlr. og

48 Dlr. i Kostpenge samt 52 Tdr. Havre til Hesten (K. Br.); men i 1646, hvor der findes 3 Skovridere, er Pengelønnen kun 16 Dlr. + 48 Dlr. + en Klædning. En Lønningsliste fra 1669 nævner 3 Skovridere à 80 Dlr.; men en senere Liste nævner kun 2 à 50 Dlr.

Antallet af Skovridere angives ogsaa i 1705 til 3, nemlig Niels Bertelsen, der paa sit „Beridt“ havde 3 Skovfogeder under sig, Peter Andreasen og Philip Dahl i Kindertofte Overdrev og Peder Jacobsen i Nordrup Overdrev. Skovrider Christian Ditlef Bergen havde Skovfogederne Hans Mikkelsen i Lammehaven, Henrik Hasse i Aalesø-Vænget og Rasmus Pedersen og Mads Laursen i Søndre Overdrev og Nyrupmark. Skovrider Hans Ejlersen havde Skovfoged Peder Jacobsen i Lystager Engeslæts Mark og Stubbeskov og Niels Andersen i Kirkerup Kirkevang, Skallebergvang, Urtemosevang og Lorup Lillevang (Overjægermesterens Arkiv — Antvorskov Amt — R. A.).

Lønnen for en Skovfoged angives 1704 til 6 Rdl. + 3 Tdr. 5 Skpr. 1½ Fdk. Rug og ligesaa af Byg. Samme Aar nævnes 4 Skovløbere, der boede i Oldebjerg, Lindebjerg, Engelstruphus og Bregnehus. Lønnen for hver af dem var 4 Tdr. Rug og 4 Tdr. Byg.

De paa Godset ansatte Skytter maatte foruden Vildttyve ogsaa tage sig af Brændetyve.

Skovsyn og Skovnavne.

At den haardhændede Behandling, som Skovene paa forskellig Vis var ude for, kunde være en Fare for deres Eksistens, var Kongerne ikke helt blinde for, hvad forskellige Paabud vidner om.

I 1573 forbød Frederik II Salg af Hassel, Torn og anden Underskov til Bønderne, da Vildtbanen led

stor Skade derved. Hensynet til Vildtet har maaske her været større end Hensynet til Skoven; men Christian IV havde dette sidste Hensyn for Øje, da han 1619 beordrede Besigtelse af Antvorskov Lens Skove, der ikke havde kunnet taale den stærke Hugning. Aaret efter skriver han til Lensmand Ebbe Munk, at han havde erfaret, man omgaas „rundeligen“ med Skovene, hvorfor Ebbe Munk maa have Opsyn, som han vil forsvare. I 1622 skriver han, at da Skovene forhugges meget, maa Lensmand Ernst Normand kun lade de Bønder, der plejer det, faa Brændeved fra Skovene (K. Br.).

Da Ernst Normand i 1631 overleverer Lenet til Wenzel Rotkirch, udsteder Frederik Reedtz og Mogens Packs en Erklæring om Skovenes Tilstand og udtaler, at de er velfredede og holdt ved Magt. En Kommission paa 8 Mand har synet dem og bekræftet med deres højeste Ed, at Ernst Normand ikke i nogen Maade har hugget noget til hans eget Gavn og Bedste, hvilket ogsaa Skovfogederne bekræfter med deres højeste Ed. Hvad der er hugget, er kommet Kongen tilgode og Kongens Bønder i Form af Bygningstømmer, Hjultømmer og Ildebrændsel (L. R. 1631).

I 1661 giver Lensmand Hugo Lützow — dels i et Brev til Kongen, og dels i et Bilag til Aarets Regnskab — en Række Oplysninger om Skovenes sørgelige Tilstand, der i første Række skyldes Svenskernes hensynsløse Hugst, men nok ogsaa den Omstændighed, at baade Borgere og Bønder paa egen Haand har forsynet sig fra Skovene i den Tid, hvor Opsynet ikke havde været saa effektivt, og hvor Fjenden fik Skylden, enten han havde den eller ikke. I Brevet oplyses, at Storeskov, Haldager Skov, Haarslev,

Sønderup, Vinstrup, Svendstrup og endnu flere Skove er saa forhugget, at et ordentligt Træ til Bygnings-tømmer ikke mere kan findes. De bedste Skove, Orebo og Stenlille, er pantsatte.

Regnskabsbilaget giver specificerede Oplysninger om forskellige Skovparter og interesserer ved de mange — for en stor Del forsvundne — Skovnavne. I Vinstrup Skov eller Storskoven (Kastrup Storskov, 1000 Svins Olden), Vinstrup Overdrev, Hestehaven i Vinstrup Mark (begge Navne bruges endnu), Hammers Møllens Vænge og Hammerhus Vænge (disse to Skovparter er forsvundet) er Over- og Underskov ved Magt, medens der i Taasche Mølle Vænge i Tystrup Skov er Overskov ved Magt, men ringe Underskov (fra Tadse Mølle gaar endnu en smal Strimmel Skov mod Øst over i Vinstrup Overdrev). I Sø-Skoven mellem Vinstrup Sø og Kastrup (Dyrehaven og Kastrup Overdrev), Schierne Haven ved Vinstrup Sø (Navnet kendes nu ikke mere; det betyder muligvis (Steenstrup) „Skæring“ eller „Hulning“; „Skjern“ forekommer i Navnet paa nogle Byer, liggende ved Aaer. En Gaard Øst for Vinstrup, ca. 300 Meter fra Søen, hedder Skinnehavegaard) og Korshøjs Vang ved Vinstrup Sø (Skoven forsvundet) er Over- og Underskov ved Magt, men Haldagerlille Skov (det Plessenske Overdrev) og den „Vong“ ned til Neblerød (ingen Skov nu) i Haldagerlille Sogn har tynd voksen Skov og Underskov ved Magt.

I Haarløff (tidligere kaldt Haarslev) i Tystrup Sogn („Kaløv“ i Kastrup Storskovs nordvestre Hjørne?), Schadereen (nu ingen Skov ved „Skaderedegaarden“ nærmere end Kirkerup Skov), en Skovpart, som ligger til Rauffnebjergby i Haldagerlille Sogn (nu borte),

Neblerød lille Vang, en liden Skovpart i Haldagerlille Sogn (alle forsvundet), Lille Ore mellem Tystrup og Brunemose, fra Langebjerg til Hule-Brune Mose (Hulebanke ligger Vest for Eskildstrup og Hulegaard Syd for Bakken) og ind til Schadereden, Aalschouff (?), som ligger til Rauffnebjerg, Neblerød og Haldagerlille er baade Over- og Underskov ved Magt (maaske er de ganske smaa Skovparter, der endnu findes Syd for Næblerød og Vest for Ravnebjerg Rester af denne Skov).

Schouffgaardtz Vænge, som ligger i Kirkerup Sogn (en Rest findes endnu), Biørneschouffuen (? - se S. 33) og Høu-elle imellem Ravnebjerg, Snoge Mølle, Skovsgaard og Esholte har tynd voksen Skov og nogenlunde Underskov (disse Skove findes ikke mere).

Løstager Enemerch, som kaldes Stobeschouff (den nuværende „Stubbeskov“) Urtemose Vong mellem Hule og Kirkerup, Lorup Kohave, Lorup Øster Vong og Embtebjerg Vong (i det væsentlige vist Dele af den nuværende Lorup Skov) har alle Over- og Underskov ved Magt, men Kirkevangen mellem Esholte og Kirkerup har kun ringe Underskov, medens Overskoven er ved Magt (denne Skov findes ikke mere).

I „den store Ordreff“ imellem Nicolaus Skovriders Beridt (Sørby) og Jens Skovriders Beridt i Ravnebjerg langs ned med *Kongens Vej*, op ad Skellet ved Højbjergs Rende til Eskildstrup Vong og til Embtemose er voksen Overskov og Underskov ved Magt, og her kan fødes 500 Oldensvin (i 1454 fik Antvorskov Kloster af Roskilde Domkirke Kirkens Rettighed over en Skov, som kaldes „biscops Hestestrud“, en Skov som kaldtes „Bobierrig hegned“ og en som kaldtes „Høgebergs hegnit“ — Æ. D. A.). Bøstrup Vong har

tynd voksen Overskov og Underskov ved Magt (nu forsvundet). En Skovpart fra Haldagerlille Skov og op til Kongens Gærder i Haldagermagle Mark har meget tynd og forhugget Overskov og ringe Underskov.

Paa de hidtil nævnte Skovparter synes Lützows Ord om Umuligheden af at skaffe et Stykke ordentligt Bygningstømmer fra Skovene ikke helt at passe; men nu nævnes de nærmest Slottet liggende Skove, og her passer hans Udtalelse bedre.

Slottens Enemerche, som ligger i Kallen (ved „Valdemarskilde“) er noget forhugget, „dog Over- og Underskov ved Magt“. Lammehaven ved Slottet mellem Slagelse Bys Skov og Svinsø har tynd og meget forhugget Overskov (den nu udtørrede „Svinsø“ laa paa Matr. Nr. 1 Ac, SV. for „Krudthuset“ og Nord for Vejen forbi „Parcelgaarden“). I Esbjerg ved Slottet er Skoven tynd og noget forhugget; dog Over- og Underskov „temmelig ved Magt“. Engelstrup Vænge har god Underskov og temmelig god Overskov, og Erteput Vænge har god Underskov og temmelig god Overskov.

Alle de her nævnte Skovparter hørte til Kongens Vildtbane og rimeligvis ogsaa Skovsø-Skovfogedens og Nyrup-Skovfogedens Skovparter, der ogsaa nævnes i Besigtigelsen over Skovene.

Vollerupgaaards Enemærke, som kaldes Riset og ligger i Gimlinge Sogn, er en ung Egeskov, der er temmelig ved Magt ligesom Underskoven. Vollerup Sønderskov fra Enemærket og til Kohaveledet er tynd Egeskov med ringe Underskov. Vollerup Horsehøve er ganske forhugget; der er kun nogle faa Træer tilbage og næsten ingen Underskov. Sørbymagle Sønderskov fra Søen og ned til Sørbylille Vang er tynd

Skov med nogenlunde Underskov. Gimlinge Kohave er ogsaa tynd Skov, men har desuden ringe Underskov. Kirkerup Indelukke kaldes Wiis Mose og har en forhugget Overskov med ringe Underskov. Sørby Overdrev, der begynder ved Skovriderens Vænge ud med *Kongens Vej* og op til Lorup Skov, samt et lille Vænge, Nøddehaven, og to andre Vænger, tilhørende Skovrideren og Præsten, (den sydvestlige Del af Rappenborg Skov hedder endnu „Sørby Præsteskov“), har alle tynd voksen Skov med nogenlunde Underskov (disse Skove med Undtagelse af Præsteskoven er borte).

Endelig nævnes en Egelund, der ligger til Gimlinge Torp; den har ringe Skov og ingen Underskov (baade By og Skov er forsvundet).

Lützwow skriver til sidst, at han ikke kan oplyse synderligt om, hvad der er hugget i Skovene, med Undtagelse af Enemærkerne ved Slottet, som han „hafde stedtze i Øyne“ og derfor kunde paamine Skovfogederne om at gøre Regnskab for Hugningen.

Ill. „Kronens Skøder“ fik Henrik Willumsen Rosenvinge $\frac{23}{8}$ 1664 tilskødet Ladegaarden Lystager, en Del Gaarde, Bol og Gadehuse i Haldagermagle med den dertil hørende Skov for sin Fordring paa Kronen 15531 Rdl. samt Betaling af 27 Rdl. $15\frac{1}{3}$ Skilling. Bogholder i Krigskollegiet Mathias Hass faar $\frac{18}{10}$ 1666 Skøde paa Lindebierrig Østerbierrig Vang, Vettebierrig Vang, Eschildstrup Vestervang, Møllevang, Vette-mose (Urtemose?) Vangen, Kongschylle Mølle, Esholt Kirkevang, Vette-moese Vangen, Møllemoese Vangen, Snogemølle Vangen samt 30 Svins Oldens Skov til en enkelt Gaard — ialt Skov til 190 Svins Olden, Hugo Lützwow faar paa egne og Major Robert Colnets Vegne

bl. a. en Del Gaarde i Tjustrup og Vinstrup, Vinstrup Skov, Hammers Mølle, Hammers Hus, Tadse Mølle samt Huset Hule og 2 Gaarde i Haldagerlille med deres Andel i Byens Skov. Major Peter Steenbergs Børn og Arvinger faar ($\frac{5}{16}$ 1668) Gaarden Skovsgaard med tilhørende Skov i Enemærke og alle tre Vange.

Et senere Skovsyn (A. R. 1689—90) viser, at der er paabegyndt Skovopelskning flere Steder. Esbjerg Enemærke har middelmaadig Bøgeskov med nogle gamle forfornede Ege og tynd, simpel Underskov. I Lillevang er ingen Underskov af Værdi og kun meget tynd Overskov af Bøge og gamle forfornede Ege. Lammehaven bestaar mest af ung Bøgeskov i god Vækst, „hvoriblandt findes en stor Del opelskede unge Ege og Bøge til god Vækst“. Engelstrup Vang eller Horsevænge bestaar af en Del unge Bøge og gamle forfornede Ege, „dog staar i god hæfd“; Underskoven bestaar mest af Hassel og Tjørn.

Det ser ud til, at den sidste Rest af Skovens gamle Egekæmper har faaet Lov at staa og raadne op.

Fra Oldebjerg omtales 3 Ege, hvor Barken er afslaaet, og som Skovfogeden beretter „at hafve la Kirchens band ofvergaa“ — det maa vel have været ved en gejstlig Person, da en saadan højtidelig Akt maa antages at have ligget uden for en Skovfogeds Magtomraade.

I Beregningen over Matrikelsskat 1704 af Grevskabet Antvorskovs Bøndergaarde anføres: 8 (af 11) Gaarde i Skovsø, Kalvehuset i Ottestrup Sogn, 9 (af 11) Gaarde i Sørbymagle, 11 (alle) Gaarde i Rosted, Engelstruphuset, 7 (alle) Gaarde i Bøstrup med Skov. Om Stenstrup staar der: „Skov til ald Byen“. Disse Bønder har som „selvforsynende“ vel været nogenlunde gunstigt stillet.

Ridefoged Weinholdt udtaler (A. R. 1708—09) i Anledning af Ladegaardens Bortforpagtning, at et Hundrede Læs udvist Brænde til Forpagteren er noget meget, og Grevskabets Skove kan ikke vel taale det (1679 fik Forpagteren 200 Læs).

Fra 1737 foreligger en Beretning over Tilstanden paa de forskellige Skovdistrikter (Overjægermesterens Arkiv — Breve fra Overførster Jørgen Willumsens Distrikt — R. A.). Lystager Stubbeskov er nu kun tynd Bøgeskov med nogle faa gamle og unge Ege; i Engesletsmarken er nogle faa Bøge og en Del Egepurrer, som ikke kan ventes at komme til Udvikling; i Ladefogedens Vænge nogle faa store og gamle Bøge. Skovsgaards Vænge bestaar af en lille ung Egeskov og nogle faa Bøge; Hugst kan ikke finde Sted uden største Skade. Kirkerup By har tre Vænger, hvoraf de to bestaar af ung tynd Egeskov, hvor kun faa Træer fældes; den tredie Vang er tynd Ege- og Bøgeskov. Lidt lysere er Tilstanden i Lorup Bys to Vange, som har ung smuk Bøgeskov med nogle faa Ege, og hvorfra der kan tages Hjultømmer og Brænde til Bønderne.

Ved for stærk Udvisning er Skoven paa Eskildstrup Bys tre Vange medgaaet, saa der kun er en meget tynd Ege- og Bøgeskov tilbage. En Part af Sønder-Overdrev er ved stærk Udvisning næsten ødelagt ligesom Rytterkoblet Esberg, hvor der ikke er over 100 smaa Bøgetræer tilbage. Steenstrup Bys Lillevang har en smuk ung Egeskov og nogle faa Bøge; men Udvisning bliver til Ruin; det samme gælder for det saakaldte Skovrider-Vænge.

Af Tørvemoser findes kun en ganske lille Andel af den Mose, der kaldes „Konge-Piiber“, hvor der

tørre Somre kan ske et Par Aars Udvisning til de paagrænsende Rytterbønders Ildebrændsel.

I Rytterkoblet Lammehaven, Aalesø-Vænge og Erte-Put er nogenlunde god ung Bøgeskov og nogle faa Ege, og enkelte Steder kan udvises faa Træer. Skovsø Horsevænge har kun et Par Hundrede Bøgestumper tilbage; det andet er medgaaet ved Udvisning. Rytterkoblet Kallen har god ung Bøgeskov, men taaler kun Udvisning til Hjultømmer. Det saakaldte nye Heste-Kobbøl er tynd Bøgeskov med nogle faa Egetræer; i et andet Rytterkobbøl, Horsevænget, er nogle faa unge Ege, Aske og Bøge. Rosted Bys Bytved Vang har ca. 100 Stk. Ege- og Bøgestumper, og Bøstrup Bys to Marker har tynd Ege- og Bøgeskov. Lindebjerg Bys to Vange har ung Ege- og Bøgeskov, der ikke taaler Udvisning uden Skovens Skade (Lindebjerg Skov findes nu et Stykke Nord for Lindebjerg).

Nyrup Vang er en smuk Bøgeskov med nogle faa Ege- og Asketræer, hvoraf der kan udvises en lille Del gamle Træer til Bøndernes Brændsel, medens Nyrupgaards Skraabergsvang (omkring „Skraabjerg“ findes nu ikke Skov) kun har tynd Bøgeskov, Stenstrup Bys to andre smaa Vange og Oldebjerg Vang har ung Ege- og Bøgeskov, hvori ikke kan udvises Træer. (Øst for Lindebjerg Skov ligger nu Oldebjerg Skov.) En Part af Sønder-Overdrev har før været „en antagelig god Skov“, men er næsten ødelagt nu.

Tørveskær findes ikke paa dette Beridt.

I det tredie Beridt findes i Nordrup Overdrev ung Bøgeskov og i „Widtzø Gaards Vang“ (Vedsø Vang) findes en god ung Bøge- og Egeskov med nogle faa gamle Træer til Udvisning. Ryehusvænget (findes

endnu) har en smuk ung Bøgeskov og nogle faa Ege, dog ikke til Udvisning. Skrallebassevænget og Ole Truelsens Vænge bestaar hver af en Snes Træer, medens Peter Andersens Vænge kan opvise ca. 40 Bøge- og Egetræer (Skrallebassevænget har nok været en Skovpart af den nuværende „Eichstedtlund“ ved „Skrallebassehuset“, det nu forsvundne „Skramshus“ — de andre to Vænger rimeligvis ogsaa). Grøfte Bys tre Vange (endnu kaldes en Skov for Grøfte Vang) og Devitsrød Bys to Vange har ung, tynd Ege- og Bøgeskov; men i Kindertofte Bys Grøftevang er kun nogle faa Ege- og Bøgestumper — det øvrige er medgaaet. Paa Landby Bys to Marker er ca. 40 Ege- og Bøgetræer; Torperiis paa Vedbynørre Mark har 30 og Raaedahl i samme Mark ca. 10 Bøgetræer (begge Skovparter er forsvundet). I Ulvsmose-Vænget (N.-Øst for „St. Frederikslund“) findes 40 unge Egetræer og en Snes Bøge, og i Maeslunde (Madslunde) Vænget ca. 10 Bøgetræer. Sorterup Krat (Sorterup Stubbe) i Kindertofte Overdrev har tynd Bøgeskov ligesom Kindertofte Overdrev, der dog desuden har nogle faa Egetræer.

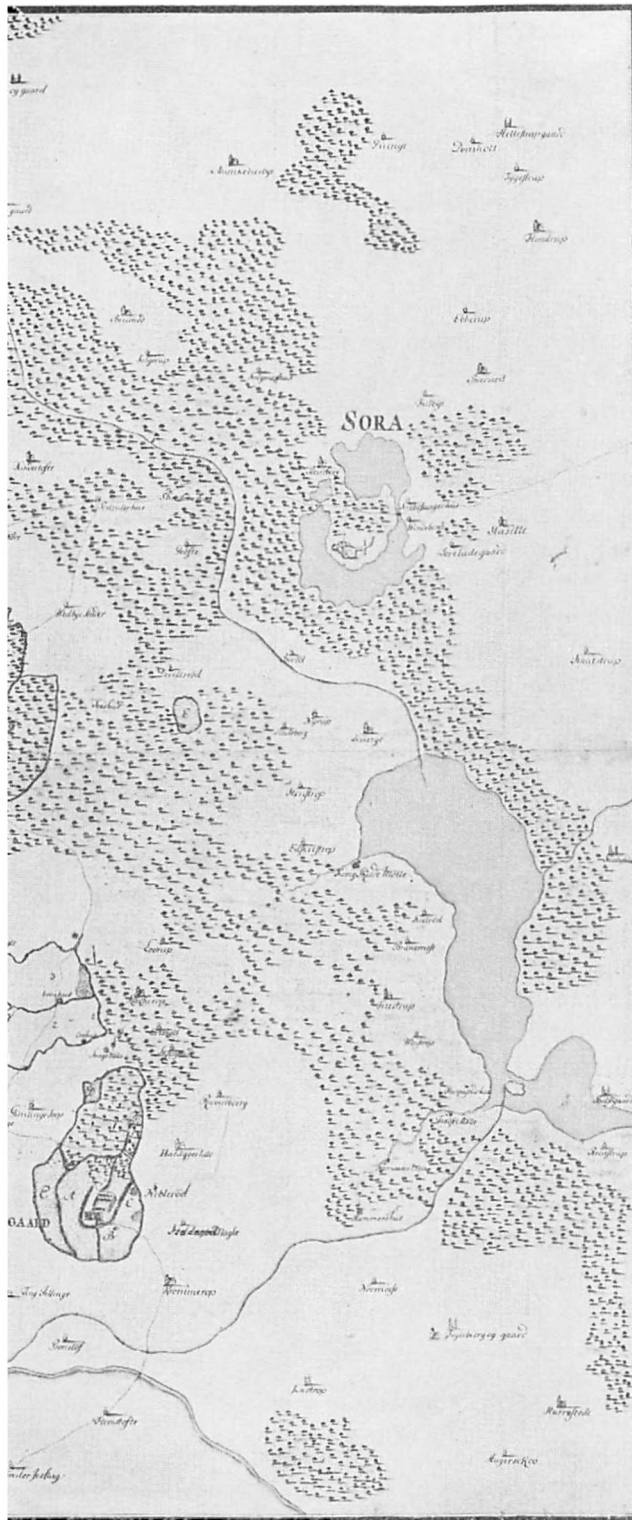
Tørveskær findes i dette Beridt kun i Glaremosen, hvor alene Sorterup Sogns Bønder i en halv Snes Aar kan vente at blive forsynet med Ildebrændsel. Nordrup By kan paa Byens egne Skifter vente Ildebrændsel i 10—12 Aar.

Det ses af ovenstaaende, at Ødelæggelsen af flere mindre og enkelte større Skovparter er skredet rask frem, men ogsaa, at der flere Steder er en Fremvækst at notere med Hensyn til Skovenes Fornyelse.

I 1771 — kun tre Aar før det store Antvorskov Gods blev solgt, og Skovene dermed kom paa for-

PLAN
 DES
ANDTVORSCHOVS :
 Régiments de Cavalerie
 Wie solches nach dem Befehl des Königs
 Anno 1705 gemacht worden
 Und
 Von dem Königl. Ingenieur
 Simon Utterquaden SOUV. LIEUT.
 In dieser letzten Verändert.
 Masstab von Einer halben Dantzischen Meile

ALLERVNTERTILIGSTE EXPLICATION
DERER IN DIESER CHARTE BEFINDLICHEN OBSERVATION

Sie wird zu einem in Königlich Preussischen
 hochhohen Königl. Regiments Quartier

I.

IN DER REGIMENTEN
 Und denen Wäldes Quartieren
 Regimenten Ein Quartier ist

1. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
2. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
3. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
4. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
5. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
6. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
7. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
8. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
9. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
10. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier

II.

IN DER REGIMENTEN

Befindlich der Zahl 25
 In der Regim. Quartier
 In der Regim. Quartier
 In der Regim. Quartier

III.

IN DER REGIMENTEN

Befindlich zu

IN DER REGIMENTEN

A. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
B. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier
C. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier
D. In der Regim. Quartier	4. In der Regim. Quartier	4. In der Regim. Quartier
E. In der Regim. Quartier	5. In der Regim. Quartier	5. In der Regim. Quartier
F. In der Regim. Quartier	6. In der Regim. Quartier	6. In der Regim. Quartier

IN DER REGIMENTEN

A. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
B. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier
C. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier
D. In der Regim. Quartier	4. In der Regim. Quartier	4. In der Regim. Quartier
E. In der Regim. Quartier	5. In der Regim. Quartier	5. In der Regim. Quartier

IN DER REGIMENTEN

A. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier	1. In der Regim. Quartier
B. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier	2. In der Regim. Quartier
C. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier	3. In der Regim. Quartier

skellige Hænder — indsendte Skovrider Hans Ejlersen, Rosted, en Beretning („Diverse ujournaliserede indkomne Sager 1767—73“ — R. A.) om Skovens Tilstand paa hans Beridt, og den viser, at Udslettelsen af flere Skovstykker nu enten er en Kendsgerning eller meget nær ved at være det.

Om Skovparterne i Hovedgaardens Enemærker udtales, at i Esberg og Lille-Vang er baade Over- og Underskov næsten bortryddet. Der var før Græsning, men nu pløjes en Del. I Lammehaven, Ulvsvænget og Kallen er de fleste Marker opryddet, og Vandet er udgravet af dem. Ny-Kobbøl har Over- og Underskov som tidligere; men i Skovsø Horse-Vænge er alle Træer udvist. En Del Eske er udvist i Horse-Vænget ved Ny-Mølle. For Lystagergaards Vedkommende er udvist en Del Ege- og Bøgetræer i Stubbeskoven; alle Marker er opryddet og Vandet udgravet.

Om Bøndergodset skriver Ejlersen, at Lund for Lund, Hemmeshøj, Stude, Erdrup, Serdrup, Pebringegaard, Sludstrup, Harrested, Sørbylille, Faardrup, Snekkerup, Skørpinge, Halkevad, Flakkebjerg, Haldagermagle, Tingjellinge, Gimlinge, Gimlinge Torp, Bjerup, Vollerup Gaard og Vollerup By „ligger alle paa Heden“ (∴ har ingen Skov). Sørbymagle, Rosted, Ny Mølle, Engelstruphuset, Bøstrup „grænser til Skoven“; denne Bemærkning synes at tyde paa, at de i 1704 nævnte Gaarde i disse Byer nu er uden de Skovparter, de dengang havde. I Skovrider-Vænget er udvist 150 Stk. store Elle til Stængetræer til Lystager. Bøstrup Skov-Vang og Ejlersens Part af Søndre Overdrev er i forrige Stand.

Kirkerup, Esholte, Lorup, Snoge Mølle, Rappenborg Hus, Pibholm Hus, Skovsgaards Vænge, Lorup

Store-Vang og Lille-Vang, Kirkerup 3 Vænger, Urtemose, Skoldeberg og Kirke-Vænget bestaar af Over- og Underskov, hvori der er udvist nogle Ege til de nye Gaardes Opbygning.

Eskildstrup, Kongskilde Mølle, Stenstrup Bys Lille-Vang, „Agerne haug Huset“ (nu „Arnehave“ 3: Indhegning, hvor der har været saaet Agern til Opelskning af Egeskov), Eskildstrup 3 Vænger har Over- og Underskov. For Eskildstrups Vedkommende synes der altsaa at være en Fremgang at spore i Sammenligning med Tilstandene 1737.

Nu — over 150 Aar efter Beretningens Indsendelse — er Billedet et andet. Rationel Skovdrift har afløst Fortidens Rovdrift, og hverken Geder, Svin, Storvildt eller Skovtyve er nu en Plage for Skovene. Ploven trækker nu sin Fure, hvor Skovparter er saa spørløst forsvunden, at mange Mennesker end ikke aner, at der paa dette eller hint Sted har været Skov for et Par Aarhundreder siden.

Det indføjede Kort viser Skovens Udbredelse for over to Hundrede Aar siden.

R. A. = Rigsarkivet. K. Br. = Kancelliets Brevbøger.

Æ. D. A. = Ældste danske Arkivregistrarer.

L. R. = Lensregnskaber. A. R. = Amtsregnskaber.

PASTOR ALEXANDER PETERSEN
TIL JYSTRUP
OG CORA NYEGAARD

AF

August F. Schmidt.

Den 25. Præst i *Jystrup* og *Valsøllille* Sogne (Ringsted Herred) efter Reformationen var *Alexander Christian Petersen*, der var Præst her i ikke mindre end 56 Aar (1844—1901). Han var fra *Nordborg* paa Als, hvor han blev født den 14. April 1811 som Søn af kst. Amtsforvalter *Jeppe Petersen* og Hustru *Anne Charlotte Zoffmann*. 1831 blev han Student fra Odense lærde Skole, 1837 den 9. Maj fik han theologisk Embedseksamen (laud), hvorefter han blev Huslærer hos Baron Stampe paa Nysø. Her blev han kendt med sin tilkommende Hustru *Cora Petronelle Nyegaard*, født den 12. Januar 1812 paa Gaarden *Frederikskilde* i *Lyng* Sogn ved Sorø. Hendes Forældre var Justitsraad, Landvæsenskommissær, Translatør *Peder Nicolai Nyegaard* (f. $\frac{8}{8}$ 1779 i Kbhvn., d. $\frac{28}{12}$ 1862 paa *Frederikskilde*) og Hustru *Catharina Elisabeth Ross* (f. $\frac{7}{8}$ 1787 i Kbhvn., d. $\frac{8}{4}$ 1847 paa *Frederikskilde*). I den smukke Egn ved Tystrup Sø henlevede Cora Nyegaard en rig og skøn Barndom sammen med en Række Søskende;

„Sangfuglene fra Frederikskilde“ kaldtes de, da de fyldte de lange, mørke Vinteraftener og de lyse Sommeraftener med Musik og Sang. Det musikalske Liv udfoldede sig her i de lave Stuer, i Haven, i Lunden og paa Søen. Ikke mindst Cora maa her have betydet meget for Hjemmet, da hun, som vi senere skal høre, havde særlige musikalske Anlæg. Ogsaa Faderen havde Evner i den Retning, en Guitar fulgte ham hele Livet igennem.

Peder N. Nyegaard var en meget dygtig og anset Mand, der havde en udstrakt Bekendtskabskreds. Under Gaardens beskedne Tag kom Videnskabsmænd og Kunstnere, Digtere og Skuespillere, Embedsmænd af alle Rangklasser, gejstlige og verdslige, civile og militære, gamle og unge af begge Køn, — de mødtes her og fandt altid gæstfri Modtagelse, „hvor — så at sige — døren altid stod åben, bordet altid dækket og en seng altid beredt til den, der trængte til hvile“¹⁾. Til daglig førtes et arbejdsomt Liv paa Frederikskilde. Justitsraad Nyegaard havde meget at varetage og Børnene fik en god Skolegang. Da Cora Nyegaard var 17 Aar, blev hun fra November 1829 Lærerinde hos Kammerherre Stemanns i Sorø. Faderen mente med Rette, at hun kunde have Udbytte af at komme ud blandt fremmede. I Maj-Juni 1836 var hun med ham paa en Rejse til Leiden i Holland, hvor P. N. Nyegaards Fætter, Professor Jacob Nieuwenhuis boede. Denne Rejse er godt oplyst i en Række Breve, som Fader og Datter i Fællesskab skrev og sendte hjem til Frederikskilde. Brevene er udgivne i Arkivar S.

1) S. Nygård: Justitsraad Peder Nicolai Nyegaard. En Selvbiografi (1929), S. V.

Nygårds Udgave af Justitsraad Peder Nicolai Nyegaards Selvbiografi (1929)¹⁾. I denne Bog oplyses vi ogsaa om, at Cora Nyegaard i Foraaret 1839 blev Lærerinde hos Byfoged og Birkedommer Jacob Møllers i Præstø, en Begivenhed, der fik saare vigtig Indflydelse paa hendes Fremtid. Her blev hun kendt med Huslæreren paa Nysø, i 1840 blev de forlovede.

I Selvbiografien anfører P. N. Nyegaard, at Alexander Petersen „kom her i Julen, og da jeg havde hørt alt godt om ham, og han meget gefaldt os alle, erholdtes mit faderligé Samtykke til denne Forening“ (S. 169). Videre skriver Nyegaard i sine Optegnelser for 1844: „Dette Aar hengled uden anden mærkelig Begivenhed end den glædelige, at Coras Forlovede, vores kjære A. C. Petersen, henimod Slutningen ved Kammerherre Neergaards Godhed blev kaldet til Sognepræst for Jydstrup og Valdsøelille. Efter den lange Venten blev nu deres Bryllup, om Gud vilde, berammet at afholdes næste Foraar, og Travlheden overkom vore Quindfolk“... 1845: „Den 16. May fandt Coras og Petersens Bryllup Sted i al Stilhed... Strax efter begave de Nyegivte sig til Khavn og derfra til deres Hjem i Jydstrup. Gud give dem megen Lykke og Tilfredshed!“ (S. 173—74).

I Faderens selvbiografiske Værk findes mærkeligt nok intet om Cora Nyegaards musikalske Evner, der dog ellers ret kom til Udfoldelse i Barndomshjemmet og i hendes ugifte Stand. Hun kom tidligt under Paavirkning af Mænd som Ingemann og Grundtvig, der tilligemed Præsterne Ferdinand Fenger (i Lyngø),

1) Dette fængslende og smukke Værk er trykt som Manuskript i kun 150 Eksemplarer.

Peter Rørdam, Nissen, Brødrene Hammerich o. a. var kære og hyppige Gæster i Hjemmet paa Frederikskilde. Hendes Talent blev i disse udvalgte Omgivelser gjort frugtbart for vor Folkemusik. Det siger sig selv, at hun maatte være en god Kraft for en Mand som Ferdinand Fenger, der ejede den ypperste Sanger-røst i Grundtvigs Kreds og stadig var paa Færde for at skaffe smukke Toner til den nye Folkedigtning. I vor nyere Folkesangs første Guldalder, 1830—1850, virkede Cora Nyegaard med Liv og Sjæl. De talrige Melodier, hun har komponeret til Salmer og Sange af Grundtvig og Ingemann, hører til det ældste Sæt af Melodier, der pryder de to Digteres Værker.

Hun komponerede længe før end Rung, Matthison-Hansen, Berggreen, Barnekow og Lindemann tog fat. Mange af hendes Melodier blev senere vraget for disse Mænds, den Gang da Grundtvigs Digtning blev Kirkesang. Medens denne Digtning endnu kun blev sunget i Grundtvigs snævre Vennekredse, i Huse og Hjem, da gjorde Cora Nyegaards blide Melodier deres løftende Gerning. — For en videre Kreds blev hun kendt, da hun i 1840 blev indbudt til Nysø af Baron Stampe. Her traf hun sammen med Thorvaldsen, Oehlenschläger, H. C. Andersen og Portrætmaleren Joh. Vilh. Gertner. Og her mødte hun sin vordende Ægtefælle.

Efter sit Giftermaal synes Fru Cora Petersen at have været saa helt optaget af sine Pligter som Hustru og Moder (hun fik 3 Sønner og 1 Datter), at hun ikke fik Tid til at beskæftige sig i udstrakt Grad med musikalsk Virksomhed. Adskillig Sygdom og Svagelighed var ogsaa med til at holde hende borte fra skabende Musikkunst. Det er derfor med

Rette, at hun som Komponist kun er kendt under sit Pigenavn.

I tre store Bind har Cora Nyegaard med smuk og fast Haand selv nedskrevet de Kompositioner, over 100 i Tal, som hun frembragte i Aarene 1822—45. Mellem disse er der iflg. *Jens Aarsbos* Oplysninger (Højskolebladet ^{18/12} 1903) henvend 40 Melodier til Digte af Ingemann og halvt saa mange til Sange af Grundtvig. Det milde og bløde i Ingemanns Hu samsvarede godt med Cora Nyegaards musikalske Talent. Til Ingemanns „Holger Danske“ fra 1838 har hun komponeret adskillige Melodier („I alle de Riger og Lande“, „Vær hilset mit gamle Fædreland“, „Østerlide“, „Det var mig en trøstig Tanke“). Endvidere har hun skrevet Melodi til „Frelseren er mig en Hyrde god“, til Grundtvigs „Rejs op dit Hoved, al Kristenhed“, „Sov sødt Barnlille“, „Glæden hun er født i Dag“, „Velkommen igen Guds Engle smaa“, til Oehlenschlägers „Underlige Aftenlufte“, „Lær mig, o Skov, at visne glad“ og til Blichers „Ved Christianssand, der laa vor sidste Orlogsmand“.

Der foreligger ikke offentliggjort nogen Samling af Cora Nyegaards Kompositioner. I 1864 lod nogle af hendes Venner autograferet et lille Hæfte, der rummer 14 af hendes, iøvrigt ikke betydeligste, Sange, bl. a. „Kærlighed fra Gud“ af Jens Schjørring (skrevet 1854 i Lyderslev), mærket med Aarstallet 1862, en Melodi, der synes at være den sidste fra hendes Haand. Cora Nyegaard var, som Jens Aarsbo siger, ikke nogen storslaaet Aand eller oprindelig Skaberkraft. Naar hun alligevel i lange Tider vil blive mindet hos os, er det paa Grund af hendes Kærlighed til vore store Digteres folkelige Virke, det, hun aaben-

bart levede og aandede for i sine bedste Aar. Hendes Toner lyder ikke i Kunstens Haller og nævnes ikke i dens Historie; de lever i Folkets Mund og fredes i dets Minde. Laub og Carl Nielsen har naturligvis bevirket, at det nu kun er faa Melodier af hende, der bruges ved Fællessang paa vore Højskoler og lign. Steder. I Højskolesangbogen (Nutzorns) er hendes Navn vist nu kun nævnt blandt Komponisterne ved „Rejs op dit Hoved, al Kristenhed“ og „Ved Christi-anssand, der laa vor sidste Orlogsmand“. —

Efter nu at have modtaget biografiske Oplysninger om Pastor Alexander Petersen og hans Hustru, skal vi stifte Bekendtskab med, hvad fhv. Træskomager *Hans Peter Christensen*, af hvis Optegnelser der tidligere er offentliggjort et Udvalg¹⁾, har nedskrevet om vort Præstepar. Christensen tjente nemlig et Par Aar som Karl i Jystrup Præstegaard (ca. 1879—81). Han var særdeles tilfreds med at være der og omtaler sin Stilling i Præstegaarden som den bedste, han havde i sine yngre Aar. Pladsen var lige saa god som at være selvstændig. Præstegaardens Jord var bortforpagtet. H. P. Christensen havde to Heste at passe; han skulde køre for Præsten til Annekskirken i Valsøllille om Søndagen, og naar der var andre kirkelige Handlinger samt al anden Kørsel til Ringsted og Borup m. m. Om Vinteren skulde han save og hugge 40 Favne Brænde og bære det ind til Ovnene, men alt uden Kommando. Pastor Petersen havde baade døbt og konfirmeret sin Staldkarl.

1) Aarvog for Historisk Samfund for Sorø Amt XXVII (1939), S. 56—70.

Medens han var Lærer paa Nysø, kom han sammen med Berthel Thorvaldsen, der efter sin Hjemkomst fra Rom havde en stor Del af sit Tilhold og Hjem paa Nysø i sine sidste Leveaar. Samværet med Thorvaldsen satte Pastor Petersen en stor Ære i, han fortalte tit om smaa Begivenheder fra denne Tid, ogsaa til H. P. Christensen. Petersen var en hjertensgod og meget afholdt Præst. Lange Veje spadserede han i sine vidtstrakte Sogne, hvor han besøgte fattige, gamle og syge. Han hjalp, hvor han kunde, og gav gode Raad og trøstende Ord til de syge. Han var ogsaa i andre Retninger opofrende. Om Vinteren holdt han Aftenskole for Ungdommen, hvilket nok kunde være nødvendigt, da der i Sognet dengang var en daarlig Skolelærer. Børnene kom desuden kun i Skole hveranden Dag om Vinteren og slet ikke om Sommeren. Pastor Petersen var meget tunghør og sang for i Kirken, Degnen kunde ikke synge. Præsten sang saamænd godt nok, men alt for hurtigt. Naar han kom til Ende med et Salmevers, var Menigheden kun halvvejs, og saa maatte han vente med at begynde igen til Enden var naaet af alle paa Verset — hvorefter det samme gentoges paany. Der var intet Orgel i Kirken, saa det var en uharmonisk Salmesang. Præsten kunde ogsaa finde paa selvlavede, smaa Historier, som han mange Gange stod og fortalte H. P. Christensen som Sandhed, medens Brændet blev savet. Petersen havde en god Røst og var en begavet Prædikant, som Folk gerne hørte. Da han efter en Præstevirksomhed i Jystrup paa 56 Aar afgik ved Døden den 22. Maj 1901, satte Menigheden en Mindesten paa hans Grav paa Jystrup Kirkegaard. —

Til disse Meddelelser af Hans Peter Christensen kan føjes, at Pastor Alexander Petersen har offentliggjort skriftlige Bidrag i „Dansk Kirketidende“, „Sædmanden“ og „Indre Missionstidende“, ligesom han har udgivet en Bog om Fru Danielline Clausine Bech, f. Hastrup (død 12. Februar 1892), 1892. Ved Petersens Død blev der skrevet om ham, at han tog ikke megen Del i det offentlige Liv; dog var han i nogle og tyve Aar Formand for Sognets Sygekasse, hvis Stifter han var. „Ellers er hans Liv gledet lige saa stille og roligt hen som det nu er afsluttet. Han havde ved sit jævne, bramfrie Væsen og sine milde, kærlige Prædikener gjort sig meget afholdt af sin Menighed. I sine sidste Aar maatte han paa Grund af sin Tunghørighed holde Kapellan, men han tog dog lige til den sidste Tid Del i Arbejdet som Sjælesørger“¹⁾.

Om Præstefruen begynder H. P. Christensen med at oplyse, at hun var af Adelsslægt²⁾, hvorefter han karakteriserer hende som meget ærekær og aristokratisk. Forholdet mellem hende og hendes Mand var vistnok ikke altid for harmonisk. Saa vidt han vidste, havde hun medbragt i Arv 20,000 Rigsdaler (mange Penge den Gang). Hun kunde godt tale nedsættende om Præsten og skylde ham for at være

1) Venstres Folkeblad ^{23/5} 1901. Om hans 50 Aars Præstebilæum se Ringsted Folketidende ^{12/12} 1895.

2) Hun var af den gamle Nyegaardske Kulturslægt og var beslægtet med Familierne Nieuwenhuis, von Gartenberg og von Gartenberg-Sadogorsky. Se Patriciske Slægter III, S. 176. Slægthaandbogen I, S. 691-99. Groshennig og Hauch-Fausbøll: Danmarks Præstehistorie 1884-1911 (1914), S. 482.

paaholdende. Til Gengæld fik hun Skyld for at være ødsel; begge Dele var der nok noget sandt i. Til Præstefruen blev Christensen kaldt ind en Gang hver fjortende Dag, hvor han maatte staa ret en halv Time og høre hendes Moralprædiken. „Hun sagde, jeg skulde tage efter, hvad hun som en ældre, erfaren og dannet, adelig Dame raadede mig til, og det vilde saa gaa mig vel i Livet“. Adelig blev der særlig lagt Vægt paa. Disse Moralprædikener blev mig en Vane, og Fruen og jeg kom godt ud af det i de to Aar, jeg tjente i Præstegaarden, og hun var meget ked af, jeg vilde rejse, for, som hun sagde, „nu har jeg faaet lavet et Menneske ud af dig, og saa vil du forlade mig“.

Ja, saaledes skildrer den gamle Træskomager med den stærke Hukommelse den bekendte Præstekone fra Jystrup. Det er nok værd at høre ham ogsaa, selv om han intet Indtryk giver os af Cora Nyegaards elskelige Personlighed. Hun døde i Jystrup Præstegaard den 28. April 1891.

Om hendes Slægt og Hjemmet paa Frederikskilde foreligger der — foruden den foran nævnte og citerede Selvbiografi — et stort Værk: „Familien Nyegaard paa Frederikskilde“ (1933), udarbejdet af Arkivar *S. Nygård*. Dette Arbejde er imidlertid ikke tilgængeligt før 1969, hvorfor vi indtil videre maa nøjes med, hvad vi ad anden Vej kan fremskaffe af Oplysninger om den musikalsk begavede Præstefru og hendes Mand, Pastor Alexander Petersen.

LAURITS KOKS DIGT OM RINGSTED

AF

Ellen Olsen.

LAURITS KOK er af de fleste kun kendt som Digteren af „Danmark dejligst Vang og Vænge“, der har holdt sig som Fædrelands-sang den Dag i Dag. Faa ved, at han en Tid var knyttet til Ringsted Latinskole, og at Opholdet i Byen inspirerede ham til det lokalpatriotiske Digt: „Ringsted til Ære i sin Alderdom“.

Laurits Olufsøn Kok fødtes den 18. April 1634 i Asmindrup Syd for Holbæk, hvor hans Far var Præst. Fra nogle Optegnelser, sandsynligvis forfattet og skrevet af Laurits Kok selv, ved vi, at Slægten stammer fra Jylland. Kok fører efter Tidens Skik sin Ane-tavle saa langt tilbage som muligt. Stamfaderen bliver Japhet, hvis Efterkommere „de Jætter eller Jyder“ nu bebor Jætland eller Jylland. Med Bedstefaderen Søren flyttede Slægten til Sjælland; først til København, hvor Søren, der var Kok, steg til en Værdighed af Frederik IIs og Christian IVs Mundkok; siden boede han i Pedersborg som Kok ved det adelige Akademi i Sorø. Søren Kok havde tre Sønner, hvoraf den ene havde Faderens Erhverv, mens de to andre

begge blev Præster. Alle tre antager Navnet Kok som Slægtsnavn.

Koks Barndom kender vi ikke meget til. I Slægtsoptegnelserne omtaler han med Beundring sin 14 Aar ældre Bror Søren, der „vaar vel bekendt for en Oratz (Tale), som blev giort om Jyderne 1638“. Denne Tale, der endnu er bevaret i Afskrifter, indeholder bl. a. de to ældste kendte danske Molbohistorier, der nu for nylig er blevet genoptaget i Arthur Christensens Bog om „Molboernes vise Gerninger“ 1939.

I 1653 blev Kok sammen med Peder Syv Student fra Roskilde, og efter at have taget sin Embedseksamen rejste han nogle Aar i Udlandet. Efter sin Hjemkomst var han 1666—1673 Rektor i Ringsted, i hvilket Embede han, iflg. Gravskriften over ham, udviste „Duelighed og Fligtighed“. 1673 blev han Præst (1684 Provst) i Refsnæs, hvor han virkede til sin Død 1691.

Foruden „Dannevirkevisen“ fik Kok i Peder Syvs Kæmpevisebog trykt tre andre Viser: om Valdemar den Unges Død, om Sjællands første Befolkning (hvor Japhet og Jætterne igen optræder) og om Christian IIs Dronning Elisabeth. To utrykte Digte af ham er bevarede i Afskrifter: Ringsted Digtet og en versificeret Gengivelse af Prædikerens Bog.

Kok udmærkede sig ogsaa som Sprogmand. Han skrev en dansk Grammatik paa Latin, som findes i Haandskrift paa det kgl. Bibliotek og er udgivet to Gange i dette Aarhundrede. Af Fortalen ser vi, at Kok trods sine jyske Forfædre nu helt er blevet Sjællænder, for han fremhæver stærkt Sjællandskens Fortræffelighed fremfor de øvrige Dialekter. Desuden udarbejdede han en dansk-latinsk Ordbog, hvoraf en Del af Manuskriptet er bevaret. Sit Materiale udlaante

han til sin Ven Peder Syv, der benyttede det til sine sproglige Arbejder, og senere er det paa en eller anden Maade kommet til Mathias Moth, der udarbejdede den første danske Ordbog. Gennem denne, der aldrig blev trykt, er det overgaaet i Ordbogsarbejder fra Videnskabernes Selskabs Ordbog til Ordbog over det danske Sprog. Kok var Moths største Bidragyder, og i visse Tilfælde kan Ringsted-Digtet give Oplysning om Moths Brug af Koks Materiale, idet ikke mindre end seks Ord, som i de senere Ordbøger ellers kun anføres med Moths Ordbog som Kilde, i Virkeligheden viser sig at stamme fra Ringsted-Digtet eller muligvis fra Koks Ordsamling. Ogsaa til Peder Syvs Ordsprogsudgave har Kok sendt Bidrag. Peder Syv giver ham da ogsaa i sin Visebog det Lov, at han var en „flittig og vel forfaren Mand i vore gamle Sager“. Men han var tillige et beskedent og uegenlystigt Menneske, der, som vi har set, beredvilligt overlod sit Arbejde til andre.

Ringsted-Digtet har aldrig før været trykt i sin Helhed. Det nævnes første Gang af Sorterup i *Cacoethes Carminificum* (Versemagernes Sygdomme) trykt i Luxdorps 10. Bind til en Samling af smukke danske Vers. Det hedder heri:

„Ringsted Alders gamle Klude
Koges op i lovlig Lud“,

hvor der med koges spilles paa Lydligheden med Koks eget Navn. I en Fodnote bemærker Sorterup, at det er „halvt satyrisk og lystigt at læse“.

Brudstykker af Digtet har set Lyset forskellige Steder. Først i Rahbeks og Nyerups Læsebog III, 1805,

S. 105 ff., hvor de to sidste af de syv Haandskrifts-sider er trykt. 100 Aar efter behandles det i „Midt-sjælland i de gode, gamle Dage“, 1919 af Frits Heide, der aftrykker Stykker af Digtet og ledsager det med djærve Kommentarer, og endelig behandles det af J. V. Christensen i „Ringsted fra Saga til Samtid“ 1935, S. 123 og af Arthur G. Hassø i en Kronik i „Nationaltidende“. Her aftrykkes Digtet for første Gang fuldstændigt og nøjagtigt efter Haandskrifterne.

Koks Rim til Ringsteds Ære tilhører en poetisk Genre: det historisk-topografiske Digt, der havde sin Blomstring i sidste Halvdel af det 17. Aarh. og er et Udtryk for den Dyrkelse af „Antikviteterne“ helt ud i det hjemlige lokale, der er saa karakteristisk for Senrenæssansen i Danmark.

Man møder i disse Digte, hvis berømteste Prøver er Kingos Digte om Samsø og Kronborg, overstrømmende Lovtaler, beregnede paa at vinde Ejeren af de beskrevne Herligheder, men ved Siden heraf Udtryk for virkelig ægte Lokalpatriotisme, ofte i halvt humoristisk Form og med et skarpt Blik for de mindste Detailler. Koks Digt hæver sig vel ikke over Genren i al Almindelighed, men det har dog sit eget Ansigt. Den samme Blanding af Alvor og Skæmt, som gaar igennem Slægtsoptegnelserne, hvor Kok er stolt af sin Familie og samtidig trækker paa Smilebaandet af dens Drabelighed, møder vi i Ringsted-Digtet med dets Bekymringer for Kirken og Byens Eksistens, den dybe Ærbødighed for de historiske Minder og de halvt ironiske Sammenligninger med København.

Digtet er overleveret i Afskrift i to Haandskrifter Rost. 237, 4° og Ny kgl. Saml. 705, 4°, der i det følgende betegnes som A og B.

A er det ældste, hvad der bl. a. kan ses af selve Skriftrækkene. Ogsaa Ortografien er ældre. Det har saaledes overalt *ll* i Udlyd, mens B har *l* undtagen i *podall*. Til *t* i Udlyd i Fortids Tillægsmaade (og i enkelte Navneord) svarer *d* i B. (Kok bruger selv *t* i Grammatiken). Dobbeltskrivning af *a* i *vaar*, som kun findes i A, svarer ogsaa til Koks egen Form. I A er Rettelser med mindst to forskellige yngre Hænder, der igen er forskellige fra den Haand, der har skrevet Forfatterangivelsen H. Lavrits Kokkes o. s. v. Enkelte Ting, f. Eks. at Stykkerne bag efter Digtet er det samme i begge Hdskr. og i begge er skrevet med samme Haand som Ringsted-Digtet, endvidere *ey* for *en* i B (L. 26), hvor *n* i A med sin lange Slutningsstreg minder om et *y*, og at B næsten altid har den rettede Form, kunde tyde paa, at B er afskrevet efter A, men helt sikkert er det ikke. I ovenstaaende Gengivelse er A lagt til Grund, men hvor B er tydeligere tages en Form fra B, hvad der bliver bemærket i Noterne. Rent ortografiske Varianter, som enkel eller dobbel Konsonant i Udlyd eller *e*: *æ* er ikke medtaget. Brugen af store Bogstaver er meget vilkaarlig i begge Hdskr.; helt gennemført er kun stort Bogstav i Begyndelsen af Linien. Interpunktionen er normaliseret.

Ringsted till ære i Sin alderdom.

H. Lavrits Kokkes, da Rect: Sch: Ringst:
Nu Sogne Præst paa Rosnis og Provost i Arts Herret.

Paa-Fuglens Speile-fier, som i hans Rumpe praler,
Vell priis hans deylighed og om hans faurhed taler,

- Foruden fieren¹⁾ dog, hvad ellers paa ham er,
 Om Jeg det rose skall, da siunes dett ey verd.
- 5 Paa sin viis Stillitzen vell har saa smukke fiere¹⁾,
 Som stolten Paafugl bær²⁾, dend har og der till meere,
 Hvor af dend prale³⁾ kand, een Engle-sød Musich,
 I busk og eenlig buur dend Qvidrer, det har skik.
 De store Stæder maa med gylden-fløye braske,
- 10 Men vaar de ret udleedt⁴⁾, der i vaar mangel taske.
 Sig agter io saa høyt som nogen stadz Matron,
 Og som en Jomfru gaar med Puurhaar og Matton.
 Jeg priis en ringe sted⁵⁾, ia Ringstæd er en Dukke,
 Foruden Galantyr⁶⁾ er vore Piger smukke,
- 15 De nøyes med en valk ved øret med en lok,
 Den giøris ey ureed, om de gaar till en Rok.
 Den sterke Rom sig røes, for Rommel lod dend bygge;
 Kong Ring i Ringsted var sampt aldt hans Selskab
 trygge,
- Der Siger i Sudvest bag hiemskovv hafde leyr,
 20 Og Harrald ventet⁷⁾ sig bag Langesøe dend seyr.
 Hvor var da Vordingborg? hvor var Kong Vald-
 mars Gurre⁸⁾?
- Da var kun Axel-hus som paa en traad en kurre,
 Mand kunde paa dend tid ey nefne deris nafn,
 De var i ti læs høe, der bygde Kiøbenhavn.
- 25 Skall alder gielde mest, da sig mig, hvor mand mindis

1) L. 3 og 5. B færen, fære.

2) L. 6. Saal. B, A har, rettet fra bær.

3) L. 7. A brate, rettet med yngre Haand til prale.

4) L. 10. B udleet, der kan betyde det samme.

5) L. 13. A stad, rettet til sted.

6) L. 14. B Galentyr.

7) L. 20. B vente.

8) L. 21. A og B burre, i A rettet m. yngre Haand til Gurre.

I dette heele land, en⁹⁾ ældre Stad kand findis,
 End ringe Ringstæd er? det vidste¹⁰⁾ vell
Frantz Skult,
 Hand det for nogen mand og ey vild' have dult.
 Thi der af Riget var forskrevet beste Kjerne
 30 Till Konge-vall, og hver sig der lod finde gierne,
 Aff Ringstæd kom Frantz Skult, en lang anseelig
Mand,
 Den hver mand ære bød, af hvad hand var
for stand.
 Der vallet nu gik an, det Hyldings brev var skrefvet,
 Mand mente, den var først i verden mest var dreven¹¹⁾
 35 Att sette her sin haand og trykke for sit segl,
 Men agt kom ey i pung, den slaar saa ofte feyll.
 Dend stolte Kiøbenhavn tilltog sig selv dend ære
 Og underskrev sig først, der efter andre flere,
 Som nest i hofmod var, sig gjorde selv en rang,
 40 Rett som til Evret¹²⁾ friit var gjort den Heele vang.
 Frantz Skult af Ringstæd saae paa deris selsom noder.
 Hand meente, hand var og ey her den Slettest broder,
 Hand spøttet og opvred i veyret høyt sit skeg:
 „Skall Hønen¹³⁾ læris her udaf sit eget eeg
 45 I Herrer“, sagde han og lidt med hofdet kneiste,
 „Jeg mindis vell, der ieg i Franke-Rig¹⁴⁾ omreyste,
 Der yppdis en qverel¹⁵⁾ ret burisk og ret grof
 Med dend Fransøske stat¹⁶⁾ udaf det Spanske Hof.

9) L. 26. B ey.

10) L. 27. Saal. B, A viste, der maaske betyder det samme.

11) L. 34. B drevet.

12) L. 40. Rettet fra Evert, B Evred.

13) L. 44. B Hønnen (sjællandsk).

14) L. 46. B Franske Krig.

15) L. 47. A qverel, rettet til correl, B correl.

16) L. 48. stad, rettet til stat.

- En Spansk Ambassadeur tilltog sig rang og sæde
 50 For en Fransøsk gesandt dog maatte nedertræde¹⁷⁾,
 Med blusell og med Spott gaf hand Frantzosen rom,
 Der hand fra Pavens stoell bekom¹⁸⁾ der paa sin Dom.
 Dend samme Parlament¹⁹⁾ mig siunes her fornyis,
 Thi mand om høyhed gaar, om Sagen rett udtyis,
 55 Thi Ringstæd, som bør først att staa i denne Sag,
 Man setter allersidst og kliner ind her bag.
 See slig en daarlig favt²⁰⁾ de viise Folk ey sømmer,
 Best er, mand æren den, der ære bør, indrømmer.
 Thi hvad vaar Kiøben-havn, der Ringstæd var i flor,
 60 Den var en Fisker-flek og som et Potte-skaar.
 Hvad er i Kiøben-havn, der ey har ogsaa været
 I Ringstæd for dum tid ia meer end dubbelt æret,
 Der var en Residentz for ald Kong Valdmars hof,
 Der fra kom Kirkens rett, der fra kom
 Sædlands²¹⁾ lov.
 65 Der boede Klerkeri udaf Sanct Bentis lære,
 Det var vell da saa Kiek, som Kiøbenhavn kand være.
 Hvor mangel Hellig mand er der vell lagt i Skrin,
 For slig en Helligdom Kom mangel²²⁾ hid fra Rhiin.
 Man veed vell om S: Knud, som Moens ved livet skildte,
 70 Ved Ringstæd velder op dend ædle Hertugs Kilde,
 Did mangel Krøbling gaar, men vender hiem
 saa frisk
 Fra dette læge-vand som Tisøe-raske²³⁾ fisk.

17) L. 50. Rettet af Udg. Baade A og B undertræde.

18) L. 52. B derpaa bekom sin dom.

19) L. 53. B parlement.

20) L. 57. Rettet fra fart.

21) L. 64. B Sælands.

22) L. 68. B mang en.

23) L. 72. Rettet fra rasken.

I Ringstæd Sover og dend ved sin broders liste
 I Mønsund blev nedsenkt, der hand først livet miste,
 75 Hvad paa hans død er fuldt, det veed Catolsken vell,
 For hand till Ringstæd kom, maa der vist
 været skiell.
 Thi hvad i fordum tid især var værd att giemme,
 Dett heldst till Ringstæd kom, der paa gik hver
 mandz stemme,
 Dend dydigst Dagemar i Ringstæd hvill sin Krop,
 80 Aff hende har vi nefnt²⁴⁾ os Morgenstiernen op.
 Did mægtig Konger har forsamlet sig til leye,
 For Spir en ringe Graf de vild' i Ringstæd eye,
 De dømte, att²⁵⁾ dend Jord i Ringstæd uden Zier
 var vell saa god som een Ægyptisk Pyramiir.
 85 Det er en gandske snes af Kongelige Stamme
 Sig ey i Ringsted bye at iordis vilde skamme,
 Men hundred og en Snæs af Adels blod og slekt²⁶⁾
 Sanct Bentis Kirke har med Ringstedz muld bedekt²⁶⁾.
 Hvad drog Kong Byrge hid fra Svenske Skiær og fielde,
 90 At hand for Ringstæd-roe slet overgaf sin velde,
 Ham Roeskild nermer var, ia nermer Kiøbenhavn,
 Men Ringstæd lysted meer ham for en hvile-ståvn.
 Hvor mangan Konge har i Ringstæd ladt sig krone,
 Hvor mangan har der først sig sat²⁷⁾ paa danske Trone.
 95 Giør Sædland till en ring med en landmaalers ri,
 Hvad gielder Ringstæd staaer som Navlen midt deri.
 Lad fremmed Førster sig till Dannemark forføye,
 Faa²⁸⁾ de ey Ringstæd seet, de skall sig nep fornøye,

²⁴⁾ L. 80. Saal. B, A nenft.

²⁵⁾ L. 83. I B rettet vistnok fra ald.

²⁶⁾ L. 87 og 88. Rettet fra slegt og bedegt.

²⁷⁾ L. 94. Rettet af Udg. A set, B sæt, (sjællandsk for sat).

²⁸⁾ L. 98. B Faar.

- Hvor mangan Polsk og Tysk har Ringstæd
 vell laant huus
- 100 Ja, Tidt vell og en Rysk, som selger desmer muus.
 Thi Kiere, hvad Gesandt har sig ey ladt²⁹⁾ betjenne³⁰⁾
 Af Ringstæd Borgere? ia, ey med vogn allene,
 Men er vell stunden og der defrajered med,
 Slig ære ellers ey er hendtis noget³¹⁾ stæd.
- 105 Dend hest, som regnis best, den³²⁾ Herren selv vill ride,
 Men hvo kand flere hiull for Majesteten Slide
 End Ringsted ene gjør, de kiør paa roes og Kap,
 Thi alt det heele land ey er i et³³⁾ saa knap.
 En Pantsvend³⁴⁾ Kommer did udsendt fra Jeger-mester
- 110 I Ringstæd færdig er, dend strax med Egten rester,
 En Svite ventis did med Førstelig³⁵⁾ pagas,
 Vor Ringstæd tager strax imod den heele bras.
 Mand meener det er lidt, som ieg har her optegnet,
 Men om det blev fra Roed rett skreven og beregnet,
- 115 Hvad Ringsted duer til, dend blev vell satt saa høyt,
 Som dend af Fremmet folk og Herrer bliver søgt.
 Thi lyster Jer³⁶⁾ en platz, hvor retten har sin gienge,
 I Ringsted tøver dend, der U-ret gjør, ey lenge,
 I Ringsted finder mand en Skole for³⁷⁾ vor lof³⁸⁾,
- 120 Der næfn og Oldinger afsiger deris Tof³⁹⁾.

²⁹⁾ L. 101. B lad.

³⁰⁾ L. 101. betjenne, rettet i A.

³¹⁾ L. 104. B nogensted.

³²⁾ L. 105. B der, A den, rettet til der.

³³⁾ L. 108. B it.

³⁴⁾ L. 109. B Postsvend.

³⁵⁾ L. 111. Førsterlig.

³⁶⁾ L. 117. A jer, rettet til I, B I.

³⁷⁾ L. 119. A som, rettet til for, der af B er læst, fra.

³⁸⁾ L. 119. lof, rettet fra lok eller lak, B lov.

³⁹⁾ L. 120. Rettet fra Tok, eller Tak, B Tov.

- Hvad ey kand slettis før og ey forligis hiemme,
 Det maa till Ringsted hen, der veed de ret at temme
 En ær-forgietten skielm og Gudz forgaaen Skalk,
 Ret som Mand seer en hiort, der engstis af en Falk.
- 125 Vill nogen lære ret at drive veltlig Sager
 Till Ringsted komme sig, thi der mand jefnlig bager
 For offentlige Ret og landsens heele ting
 En procurator og vell ti eet⁴⁰⁾ Aar omkring.
 Dend Fogedsøn⁴¹⁾ var Klog maa rundt ud her
bekiende,
- 130 Att hand en daare var og vidste⁴²⁾ ey at vende
 En Katt i Kiedlen ret og svinge den her om
 Maa derfor takke Gud, att hand till Ringsted kom.
 In Summa Ringsted er som i ett Egg en blomme,
 Hvo ey vill giøre rett, maa lyde Ringsted tromme,
- 135 Derfor i herrer ieg foruden megen Svatz
 For Ringsted tager mig som billigt føtste platz."
 Der med sig skrev⁴³⁾ Frantz Skult, som og var
Borgemester,
- Høyt over alle de, som till det vall var giester,
 Vell somme der ad lo og holdte det for Spott,
- 140 Frantz Skult dog meente selv, at det var meget gott.
 Vill nogen med Frantz Skult og med hans dom
ey nøyis,
- Om Ringsted derfor skall med vider stefning søgis,
 Da meener ieg, mand faar⁴⁴⁾ de Documenter see,
 Som drive kand Frantz Skult, dog alting uden Spee.

40) L. 128. Rettet af Udg. A og B ret.

41) L. 129. A Fogedsøn, rettet til Foged før, B foged før.

42) L. 130. B viste.

43) L. 137. A skrev, rettet til straks, B straks.

44) L. 143. Rettet fra faae, B faar.

- 145 Med latter mand ey kand forsvare svage⁴⁵⁾ Sager,
 Der meer vill till end vand, naar mand de galte rager,
 Att andre brasker stort ey kommer Ringsted ved,
 Thi mange gaar till foedz, som fordem aag og reed.
 Naturen lærer selv sig nok er ey att smykke,
- 150 Naar Eegen bugner, gaar vedbenden og paa krykke,
 Hun dog var skøn og grøn, mens Egen stod
ved roed,
 Med Egens store fald hun tabte alt sit mod.
 Jeg haver ofte seedt een vakker prægtig damme
 I Dragt, hvor ved sig ey een Frøken maatte⁴⁶⁾ skamme,
- 155 Med hendis Moders tarf opholtis ald dend statz,
 Med hendis Moders Død fik pigen og ett⁴⁷⁾ batz.
 Saalenge Ringsted hen med Jordan tarflig farer,
 Da troer jeg Kiøbenhafn sin prægt og vell bevarer,
 Men hendtis dett en gang, att Ringstæd gik paa fald,
- 160 Da vilde det vist gaa som engang ien stald,
 Fra Leiptzig hentis dett, en kiøbmand foer till Messøe
 Hen till stad Frankefort, med kram hand lod belæsse
 Sin Hest og Asen saa, att Asnet gik i knæ
 Der ved smeell⁴⁸⁾ hesten og udlo⁴⁹⁾ det arme kræ.
- 165 Men de i stalden stod, da hvisked Asnet: „broder,
 Ach hielp og lette litt, saa skall du faae min foder⁵⁰⁾.“
 Der ved var Hesten spotsk, strax om sig beed og slog
 Og agtet Asenet ey ved en gammel Skoe⁵¹⁾.

⁴⁵⁾ L. 145. Rettet fra falske, B svage.

⁴⁶⁾ L. 154. Saal. B, A matte.

⁴⁷⁾ L. 156. B it.

⁴⁸⁾ L. 164. Rettet i A, B smel.

⁴⁹⁾ L. 164. I Melletrummet over udlo^e og det staar i A med yngre Haand treen.

⁵⁰⁾ L. 166. Rettet af Udg. A og B moder.

⁵¹⁾ L. 168. I A er skrevet i Margen Koe.

- Det Stakkells Asen taug og hialp sig, hvor det kunde,
 170 I svalen turde det dog veyen nogenlunde,
 Der Solens straaler kom, og lesset brænde med,
 Af læs og Solens Qvalm der styrt det Asen ned,
 Kiøbmanden løste strax af Asnet ald dend pakke
 Og spente paa sin hest, dermed tog hand till takke,
 175 Men der hand huden med af Asenet og drog,
 Der hølte⁵²⁾ pakken med, og digt paa hesten slog,
 Da sukke⁵³⁾ hesten først og iamred sig for silde,
 Att hand ey helften før af byrden bære vilde.
 See till og var dig vell og var dig Kiøbenhavn,
 180 Om Ringsted gaar paa Grund, det er dig ingen gavn.
 Du kand vell sex loft høyt med Skeversteene tekke,
 I Ringsted langhalm vill till alle huus ey rekke⁵⁴⁾,
 Derfor dend titell, som de tydske førster bær,
 Det er Durkleuctighed, er Ringsted alt for kier.
 185 Vi har dog dend profit, dett giver luftig stuer,
 Hvor⁵⁵⁾ kaald end Vintren er, vi ey for vaaren gruer,
 Om Sommren ræddis vi ikkun for Soel og myg,
 Kand vi undvære dem og Regn, saa er vi tryg.
 Vi seer saa mænd saa kiøn⁵⁶⁾ en dragt i vore haver,
 190 Naar vi først blæder Kaall og ormene afskaver⁵⁷⁾,
 Som de, der Koster mest paa sribet klædebon
 Og er saa randet som S: Jacobs pappelvand⁵⁸⁾.

52) L. 176. Rettet i A. Første Bogstav ligner et l skrevet oven paa et g, det minder om Koks egne h'er. B hølte.

53) L. 177. B sukke.

54) L. 182. B strekke.

55) L. 186. Hvor kaald det — med „end“ skrevet i Melleumrummet over kaald og det.

56) L. 189. B skion.

57) L. 190. B afskraver.

58) L. 192. Rettet fra poppelvand. B popelvand.

Om vi ey ager⁵⁹⁾ her med stadz i lukt⁶⁰⁾ Carretter,
 Dett volder, att vi os till over flod ey metter,
 195 For lekkerhed og viin er ey vor sundhed fall,
 Der for vi frisk kand gaa og haver ey podall.
 Om Ringstæd Qvinder ey bær Guld, det er dend mode,
 Som Eva brugte selv, naar hun sin haandten snode,
 I Ringsted finder mand dog vell en pige giev⁶¹⁾,
 200 Om hun af barens been end ey er snøret skevf.
 Dett andenstedz gaar op paa Landtring og Skerventzell,
 Derfor koster vi os⁶²⁾ huus-geraad og brentzell,
 For Rydske Sabler og for plættet Loos⁶³⁾ og Maar
 Vi tagr till takke med graa⁶⁴⁾ katte-skind og faar.
 205 For Fransk⁶⁵⁾ og Rinsker viin vi bruger øll paa danske,
 Vor miød det samme⁶⁶⁾ gjør, som viin gjør hos
 de Spanske,
 Et rømmerk⁶⁷⁾ brendeviin er ald vor Aqvavit,
 Naar vi ey haver smør, saa tør vi bruge fitt.
 For vi ey skibe har, her ingen Skibe strander,
 210 Af eenist lidle Søe vi ald vor fæmon vander.
 For Kiøbmend og Trafich har Ringstæd meget gott,
 Der for mand Sielden hør, her Spillis Bankerott.
 Vaar Ringsted Avind-fuld, mand kunde vell forbyde,
 Som andenstedz er skeed, de Franske gotz at nyde,

59) L. 193. B aager.

60) L. 193. Rettet fra lugt. B lukt.

61) L. 199. B mangen Pige giev. I A giev, rettet til gief.

62) L. 202. Saal. B, A og (rettet).

63) L. 203. B Laas.

64) L. 204. B graat.

65) L. 205. Fransk, rettet vistnok fra Spansk. I Margen staar med yngre Haand t og Steak (?)

66) L. 206. Saal. B, A same.

67) L. 207. B rommerk.

- 215 Her paa vort⁶⁸⁾ Axel-torf mon de her komme sterk
 Med briller, Kikkere, ja tidt med Spille-verk.
 Saa nidsk vi aldrig var, vi nogen Udelugte
 Att komme i vor stad, om skiønt end lius var slugte,
 Derfor vi os betien for port med Gadedleed⁶⁹⁾,
 220 Om dett end knarker lit, dett kommer ingen veed,
 Vi har og ey behag, att nogen vild skal kiøre,
 I mange Gader her vi har derfor ladt giøre
 En gade af vor by, som gaar saa hen paa Krytz,
 Saa hver kand⁷⁰⁾ finde vey, om hand end vaar
 en Rydtz.
- 225 Om vi paa bysens⁷¹⁾ vagt end vilde høytt Spandere,
 Dett giøris ey behof, vi kand det vell ombære,
 Thi hvert mand haver gies udaf den samme⁷²⁾ art,
 Som for dum varte Rom i de Frantzosers fart.
 En ting vi bedre har end flerste Sædlands stæder
 230 En kirke, skade var, om dend skall falde neder⁷³⁾.
 Det er Svend Norbags verk, han bygde dend
 af grund,
 Hvo holder den ved magt, dend vill vi regne rund.
 Fru Anne Hardenberg⁷⁴⁾ har givet Scolen rente,
 En Urne, Due og, men hvo tør noget vente
 235 For kirken denne tid, det hver mand raaber giv,
 Men faar hun ingen hielp, da mister hun sitt liv.
 Dog Kirken dude lit, om vi hafd ingen Præster,
 Om deris lif og Stat⁷⁵⁾ best vidne kand de giester,

⁶⁸⁾ L. 215. B vor.

⁶⁹⁾ L. 219. B Gadeled, men Gadde og Gadder.

⁷⁰⁾ L. 224. B mand.

⁷¹⁾ L. 225. B Byens.

⁷²⁾ L. 227. Saal. B, A same.

⁷³⁾ L. 230. B nedder.

⁷⁴⁾ L. 233. Rettet af Udg. A og B Hardenborg.

⁷⁵⁾ L. 238. Saal. B, A Stadt.

- Som reyser tidt forbi og gjør en ærlig Safn
 240 Af deris dygtighed og vellærverdige navn.
 Rabaldre har vi ey og ingen lamme drenge
 Udi vor Schole, men de børn der ere Kreng,
 Og de vi venter vist⁷⁰) (dog Gudz hielp allermest),
 Att hver med tiden kand af dennem vorde Præst.
 245 Vill alde stæder nu sig efter Ringsted Klæde
 Og aldrig lekrere end de i Ringsted æde,
 I Rigdom skall de snart vell Ringstæd overgaa,
 Saa lenge faar de vist for Ringstæd bag at staa.

NOTER

- L. 2. priis=priser, sml. L. 13 og rôes=rosen L. 17.
 L. 8. det har skik=saa det kan forslaa noget.
 L. 9. maa=kan.
 L. 10. vaar de ret udleedt=ledte man rigtigt i dem.
 L. 11. stadz Matron=Stadsmatrone, sml. Stadsmø, Selskabs-
 dame, finere Tyende.
 L. 12. Matton, betegnes i Videnskabernes Selskabsordbog som:
 „et fremmed ukendt Ord“. Det oversættes ved dels 1. „Den Lok
 Haar der sidder i Hestens Pande, 2. Pandehaar paa Mennesket,
 3. Alleslags falsk eller forlorent Haar“. Den sidste Betydning er
 fra Moths Ordbog, som Kok var den største Bidragyder til.
 L. 14. Galantyr=Galanteri.
 L. 16. ureed=uredt.
 L. 17. Rommel=Romulus, Roms Grundlægger.
 L. 18. Saxo omtaler en Kong Ring som Deltager i Braa-
 vallaslaget, og i Frithiofs Saga (berømt ved Tegners Benyttelse af
 den) er der en Kong Ring, men ingen af dem har den mindste

⁷⁰⁾ L. 243. B viist.

Tilknytning til Ringsted. De danske Stednavne paa -sted har næsten altid et Personnavn som Førsteled,

L. 19. der=da, sml. L. 46, L. 52, L. 74, L. 175.

L. 19. Siger=Signes Far fra Hagbarth og Signe Sagnet. Kok hentyder til Navnet Sigersted.

L. 19. hiemskov=Sigersted Hjemskov, der har strakt sig Vest for Torped, ned Øst for Sigersted og maaske ad Skellerød til. Under Svenskekrigen var der her omhugget 3 Egetræer fra Roden. 64 Spærstore Egestævninger og 21 bjælkestore, samt afbrændt 2 Egetræer. I 1698 siges om denne Skov: „Siersted Hjemskov bestaaende udi nogle gamle forfurnede (frønnede) Ege- og Bøgestumper, som udi forige Feidetider Toppene ganske afhugne blev“. (Arthur G. Hassø: „Ringsted Købstads Historie“, med Henviisninger.) Skoven ses paa Worms Kort, Sorø Amts Aarbog 1939 S. 21.

L. 20. Harrald o. s. v. Kok hentyder til Navnet Haraldsted. Hverken Saxo, Svend Aggesen, Scriptores o. fl. har nogen Fortælling om en Harald, der sejrede ved Langesø.

L. 21. Kong Valdemars Gurre. I begge Hdskr. staar burre, i A rettet til Gurre. Burre kan være Navn paa Vordingborg, der siges f. Eks. om Valdemar Atterdag, at han red fra Burre til Gurre, men her er det sikkert Gurre, da det vilde være meningsløst at skrive baade Vordingborg og Burre.

L. 22. Axel-huus=København.

L. 27. Frantz Skult, Borgmester i Ringsted. I Ringsted Raadstueprotokol fra 1646—1673, der findes paa Landsarkivet, omtales Frantz Skult fra Begyndelsen til Okt. 1649 som Borgmester i Ringsted.

L. 30. Konge-vall, sikkert i 1648, da Frederik III blev valgt til Konge. sml. L. 33 vallet-Valget.

L. 33. gaa an=gaa for sig.

L. 34. Meningen vilde have været tydeligere, hvis der havde staaet som foran i. dreven maa her staa i rosende Betydning=dyglig, erfaren.

L. 36. agt kom ey i pung=Det gaar ikke altid saa godt, som man venter det. Peder Laales Ordsprog Nr. 494.

L. 40. Evret. Ævred er en gammel Betegnelse for en Fællesgræsning, der fandt Sted paa Stubmarkerne om Efteraaret, naar Kornhøsten var endt. Bestemmelsen om, naar Ævred skulde begynde, blev taget paa Bystævnet, og herfra stammer formentlig

Talemaaden, at opgive Ævred, idet Forpligtelsen til at holde Kraturerne inden for egne Enemærker opgaves ved Ævreds Indtræden. Her maa Meningen være, at enhver trænger sig ind paa andres Omraader, ligesom Kreaturerne om Efteraaret, naar Ævred er indtraadt.

L. 40. friit=frit, sjællandsk Udtale.

L. 41. noder=Adfærd, sml. Unoder.

L. 47. qverel, rettet til correl=Strid. lat. querel, fransk querelle; correl angiver sikkert Afskriverens Udtale.

L. 47. burisk=bondeagtig, plump. tysk bäuerisch.

L. 48. udaf=af sml. L. 227.

L. 49. Ambassadeur=Gesandt.

L. 50. for=foran.

L. 50. nedertræde=træde ned fra (sit Sæde).

L. 51. rom=Rum, Plads.

L. 53. Parlament=Ordstrid, Trætte. B har Parlement, men da Kok i sin Parafase af Prædikerens Bog bruger Parlament, er der en vis Sandsynlighed for, at det er hans egen Form.

L. 54. utyis=udtydes.

L. 57. favt=Fejl. Fordanskning af det franske faute. Kok bruger Ordet flere Gange i ovennævnte Parafase, og det giver ogsaa mere Mening end Hdrks. opr. fart.

L. 58. Ordsproget findes hos E. Tang Kristensen, Mau og Svend Grundtvig, alle Steder med en Tilføjelse, der gør det ironisk. Her=Det er bedst, at man giver den Æren, som man bør ære.

L. 64. 1171 gav Biskop Absalon den sjællandske Kirkeret i Ringsted.

L. 64. Sædland. Kok har i Grammatiken S. 8v Siæland, S. 11r Seland, Selandfar, i Dannevirkevisen Vers 3 Sælland, V. 8 Sælandsfaren, V 11 Sælandfar. i Siælands første Befolkning V. 18 Seland, V. 28—31 incl. Sædland; saa det er umuligt at vide, hvilken Form Kok har brugt her. Formen Sædland i „Siælands første Befolkning“ kunde tyde paa, at Kok regnede den for den ældste Form af Navnet.

L. 64. I Hofmands „Foundationer“ 1761 VII Bind, S. 498 staar: „Den sjællandske Lov, som Woldemar den 1ste udgav, og det Geistlige Ret af Biskop Absalon, ere daterede Ringsted 1171.“ Det er imidlertid kun Kirkeretten, der har Dato, men saa sent som i det 18de Aarh. troede man altsaa, at Valdemars Lov blev givet i Ringsted.

L. 65. St. Bentis Lære. Klostret var et Benediktinerkloster.

L. 69. Moens=Magnus, Kong Nielses Søn.

L. 70. St. Knuds Kilde, se Gunnar Knudsen: „Hellige Kilder i Sorø Amt“, Aarboeg for Sorø Amt VII S. 22.

L. 72. Tisøe raske Fisk=Fisk fra Tis Sø.

L. 74. Møsund=Mysunde. Der hentydes til Erik Plovpenning, hvis Lig 1257 flyttedes fra Slesvig til Ringsted og blev begravet i Koret, men 1520 atter taget op og efter Biskop Lave Urnes Foranstaltning indmuret i den nordre Væg. Hans oprindelige Grav i Kirken fandtes ved en Undersøgelse 1901 under Korshvælvningen, den har haft en Opbygning op over Gulvet, hvorpaa antagelig et Monument har været anbragt. Ved den foregik der efter en gammel Beretning talrige Mirakler, især inden 1300, og Erik fejredes som en folkelig Helgen.

L. 76. skiell=Skel, Grund.

L. 80, 81. Dagemar=Morgenstjernen. (ifl. Moth, der maaske har det fra Kok). Vistnok et af de mange Forsøg paa at udtyde Dronning Dagmars Navn.

L. 84. Pyramiir=Pyramide.

L. 85. Der er en ganske Snes o. s. v. Der er ialt 20 Medlemmer af Kongeslægten begravede i Ringsted, nemlig: Knud Lavard 1170, Valdemar den Stores og Toves Søn Kristoffer † 1173. Valdemar den Store † 1182, hans Dronning Sofie † 1198, Knud den Sjette † 1202. Dronning Dagmar † 1212. Valdemar den Stores Datter den svenske Dronning Richiza † 1220. Dronning Berengaria † 1221. Valdemar Sejrs og Dagmars Søn Valdemar den Unge † 1231 og hans Hustru Eleonore, der ogsaa døde 1231. Valdemar Sejr † 1241, Erik Plovpenning begravet her 1257, Kristoffer den førstes Søn Valdemar (uden Aarstal). Valdemar Sejrs uægte Søn Hertug Knud af Lolland og dennes Søn Erik af Sønderhalland 1304 og samme Aar Erik Glippings Dronning Agnes. Erik Menved † 1309, hans Dronning Ingeborg samme Aar, hendes Broder Kong Birger † 1321 (se nedenfor) og hans Dronning Margrethe, Erik Menveds Søster † 1341.

L. 87. hundred og en Snes af Adels blod, efter en gl. Liste, der foreligger i flere Hdskr. er der begravet 119 adelige i St. Bendts Kirke.

L. 89. Kong Byrge=Kong Birger af Sverrig. Konge 1290—1318, gift med Erik Menveds Søster Margrethe. Han stredes med

sine yngre Brødre Erik og Valdemar, der 1306 tog ham til Fange. Kun ved Erik Menveds Indskriden slap Birger ud af Fængslet og fik ligeledes ved Erik Menveds Hjælp $\frac{1}{3}$ af Sverrig igen. Han hævnede sig grusomt paa sine Brødre ved at indespærre dem paa Nyköping Slot, hvor De omkom, rimeligvis af Hunger. Der rejste sig Opstand rundt om i Riget, og Kong Birger maatte flygte til Danmark, hvor han døde og begravedes i Ringsted.

L. 91. Hvor mangen Konge o. s. v. 8 Konger er blevet hyldet i Ringsted, nemlig: Knud den Sjette 1170, Dronning Margrethe 1387, Kong Hans 1467, Kristian den Anden 1487, Grev Kristoffer af Oldenburg 1534, Kristian den Tredie 1535, Frederik den Anden 1542. Kristian den Fjerde 1584.

L. 95. ri=Passer.

L. 99. ff. Som Eksempel paa, hvor fornemme Gæster, Ringsted husede, kan nævnes en tysk Fyrste omtalt i Kancelliets Brevbøger. Brev af 18. Februar 1628 til Generalkommisarius Claus Daa og Landkommisariier Frederik Reedz og Palle Rosenkrantz om at indkvartere Hr. Christoffer von Redern til Fridland, Reichenberg, Seidenberg, Gross Strelitz, Thost og Weiskretschien i Ringsted og skaffe ham Traktement til 12 Heste.

L. 100. Rysk=Russer, sml. L. 224.

L. 100. desmermus=Desmerdyr.

L. 102. defrajered=blive beværtet, af fransk defrayer=underholde, give fri Fortæring, fri Rejse o. s. v. — Det var ikke Smaa-ting, der forlangtes af Købstæderne den Gang. 13. Sept. 1557 sendes saaledes Bud til flere Købstæder, deriblandt Ringsted: „Paa Hjemrejsen agter Kurfyrst Augustus at drage gennem Sieland og Fyen og ind i Slesvig og Holstein, der skal derfor have Fetalje, Vin, Tydskøl, Hø, Havre, Straafoder og andet i Forraad, at Kurfyrsten med Følge, som vil beløbe sig til over 500 Heste, kan faa fyrsteligt Underhold. (Kancelliets Brevbøger).

L. 106. hvo kand flere hiul, o. s. v. Ringsted var særlig plaget af Ægtkørsel, Gang paa Gang klager Borgerne og Bønderne til Kongen for at opnaa Lempelser, som det fremgaar bl. a. af et Brev af 25. Juli 1571 til Abbederne i Ringsted og Soer. „Det forbydes Dem herefter at laane Vogne til andre end dem, der have Kongens Pasbord, og Rigets Raader, naar de forskrives til Herredage eller i andre Bestillinger, da Ringsted Klosters Bønder have klaget stærkt over den overmaade store Besværing, der paa-

hviler dem med daglige Ægter, idet de maa befordre baade Adelen og andre, der rejse igennem Landet i deres eget Ærinde, hvorved de, medmindre der findes Raad derimod, ville blive tvungne til at forlade deres Gaarde, de have endogsaa maattet befordre Adelige, der have deres egne Arvetjenere boende lige ved Slottet. (Kanc. Brevb.)

L. 107. paa roes og kap-med Iver for at blive rost, egl. paa kap og ros.

L. 108. knap=hurtig, sml. Dannevirkevisen V. 8: „Sælandsfaren her vil slide / Ingen var saa knap“.

L. 109. Pantsvend=Jagtbetjent, som skulde passe Jæger-nettene, Panderne.

L. 110. Dend strax med Egten rester. Stedet er uklart, hvis rester her staar i Betydningen, gøre den sidste Rest, nemlig udføre Pligtkørslen, saa Byttet bliver kørt hjem, bliver Stedet forstaaeligt, men der er ingen andre Eks. paa denne Betydning.

L. 111. Svite=Følge, Følgeskab, Tjenerskab, af fransk suite.

L. 111. pagas=Bagage. Forkortelse af pagage, en Sidelorm til Bagage.

L. 116. søgt. Rimet høyt, søgt viser, at Kok har udtalt søgt, søjt, sml. L. 141, 142, nøyis, søgis.

L. 119. afsiger deris Tof=træffer deres Afgørelse, Foruden de Nævninger, der alene brugtes i kriminelle Sager, var der andre Nævninger, bl. a. ogsaa 12 Herredsmænd, der i hvert enkelt Tilfælde skulde udnævnes, især for ved deres Ed at afgøre forskellige civile Trætter, f. Eks. Trætter om Markskel mellem forskellige Landsbyer, og som under 3 Marks Straf var forpligtede til at sværge. De brugtes f. Eks. i Trætter om Veje, Møller eller Mølle-damme og andre lignende Tvistigheder mellem Bymændene. I Skaane og Sjælland kaldes disse Mænd ogsaa Oldinge, fordi de skulde tages af de ældste og mest erfarne Herredsmænd.

L. 121. slettis=slettes, gattes ud, ordnes.

L. 123. ær-forgietten=æreforglem, skamløs sml. svensk äreforgäten.

L. 125. vellig=verdslig.

L. 126. bager=udklækker, fabrikerer, sml. en nybagt Student.

L. 127. landsens heele ting=Sjællands Landsting, der blev holdt i Ringsted fra Oldtiden til 25. Januar 1805, da ophævedes alle Landsting undtagen det bornholmske og erstattedes med de to Landoverretter i København og Viborg.

L. 128. Procurator=Sagfører.

L. 128. eet Aar omkring=i Løbet af et Aar.

L. 129. rundt ud=rent ud.

L. 130. vende en Katt i Kjleden — jeg kan ikke faa opsporet, hvorfra Talemaaden stammer. Der hentydes sikkert til en lokal Begivenhed.

L. 135. Svatz=Snak, af tysk Schwatz.

L. 141. Meningen maa være: Hvis Folk vil støvne Ringsted for Overmod, kan de blot se Dokumenterne efter, som Frantz Skult holder sig til.

L. 145, 146. De to Talemaader findes ikke i Ordsprogssamlingerne.

At Frantz Skults Bedrift ikke af alle blev opfattet paa samme Maade, som Kok opfattede den, viser et lille Stykke om Ringsted i Resens Atlas trykt i „Dänische Bibliothec“ III (1739) S. 11. „Selv om denne By paa Grund af sin Alder overtraf alle andre Byer paa Sjælland i Anseelse og Værdighed, saa har den dog nu mistet denne, og derfor har en vis Borgmester i Ringsted F. S. kun vakt Latter ved, at han en Gang ved et Kongevalg, da han vilde underskrive Valgbrevet, har skrevet sit Navn over alle Byer paa Sjælland“.

L. 148. aag=Datid af age=køre.

L. 149. ff. Meningen er, det er ikke nok at være smuk i sig selv, naar man ikke kan staa alene. Stykket er symbolsk. Ringsted er den gamle Eg, som Vedbenden, København, støtter sig til. Hvis Ringsted falder, bliver Københavns Undergang den direkte Følge deraf.

L. 150. bugne=segne.

L. 153. damme=Dame. Sml. Holbergs fjerde Skæmtedigt: „Poeten raader sin gamle Ven Jens Larsen fra at gifte sig“. „Du mener, at du faar en Jomfru og en Dame — men vøgt dig for det Dyr, der hedder Maren Amme“, hvor „Dame“ maa udtales paa lignende Maade.

L. 154. Frøken. — Før Enevælden betegnede Frøken Prinsesse, derefter Adelens Døtre og gik efterhaanden over til at kunne betegne Borger- og Bønderdøtre.

L. 155. tarf=Duelighed. Ordbøgerne har ikke Ordet i denne Betydning, men Molbech har i sit Dialekteleksikon tarvegod, der findes i Moths Ordbog i Betydningen god, dygtig, duelig.

L. 156. batz=Slag.

L. 161. Messøe=Messe, Marked. Her begynder en Fortælling efter en af Æsops Fabler.

L. 164. smeell=Datid af smile, smilede.

L. 165. men=mens.

L. 168. agte ved=agte for, egl. agte lige ved, agte lige med, holde i samme Akt og Ære som.

L. 169. hvor det kunde=saa godt det kunde.

L. 170. turde=udholdt. sml. fremture.

L. 171. lesset brænde med=baade Solens Straaler og Læsset brændte Asenet.

L. 176. hølte=Datid af hølle, hylle. Ejeren lægger ikke blot Æslets Pakke paa Hesten, men flaar Æslet og hyller Pakken ind i Skindet.

L. 176. digt=tæt, af tysk dicht. (Her begynder Rahbeks Udgave).

L. 181. seks Loft=s seks Etager.

L. 181. Skeversteene=Skifer. Der hentydes sikkert til Rosenborg, hvis store Taarn var „seks Loft høj“ og som opr. havde Skifertag. Vilhelm Wancher: „Rosenborg“ S. 94 Gengivelse af Kvittering af $\frac{2}{10}$ 1605 til Baltzer Blytækker „for ded store hus i hans Maietts. Løsthauffue heruden Byen hand ocsaa scal ouffwer-tecke med Scheeffuersteen.“ og $\frac{15}{4}$ 1616. . . . „dj tuende Taarne dersammesteds hand hauffuer under henderne ad schal ouffertecke.“ S. 115 Noté. „Kobbretaget paa Hovedbygningen blev lagt 1712, medens Taarnene indtil 1773 var skiferdækkede.“

L. 184. Durkleuctighed=tysk Titel Durchlauchtighed, dannet efter det latinske Serenitas=Klarhed, Munterhed, ophøjet Ro. Udtrykket er her dobbelttydigt, idet det betegner Gennemskinnelighed, en Hentydning til de utætte Straatage.

L. 186 3: Selv om vi har det koldt om Vinteren (med de utætte Tage) nyder vi godt af det om Sommeren.

L. 188. undvære=blive fri for.

L. 190. blæder=plukke Blade af.

L. 192. randet=stribet.

L. 192. S: Jacobs Popelvand, maaske=St. Jacobs Stav eller Jacobs Brandbæger, der i I. W. Hornemanns: „Forsøg til en dansk oekonomisk Plantelære“ 1806, S. 760 beskrives: „Stænglen opret, grenet, *stribet*, glat, bladet, ofte violet ved Roden.

L. 193. Carretter=Kareter.

- L. 195. fall=tilfals.
- L. 196. podall=Podagra, Fodgigt.
- L. 200. barens, Støttevokalen, som A har er nødvendig for Rytmen, sml. „Sørens Far har Søren og mange andre Børen“.
- L. 201. gaar op paa=anvendes til.
- L. 201. Landtring=Lanter, Kortspil, spilledes af 3 til 6 Personer, der fik 5 Kort hver, mens Resten laa i en Talon.
- L. 201. Skerventzel, Kortspil.
- L. 202. brentzel=Brændsel.
- L. 203. Sabler=Sobel, (Pelsværk).
- L. 207. rømmerk=lille Glas, fra tysk Rømerchen, Diminutiv af Rømer=stort Vinglas (udbuet grønt eller gyldenbrunt).
- L. 208. tør=maa.
- L. 210. eenist lidte Søe, der hentydes til den lille Sø, der nu ligger i Klosterhaven.
- L. 210. fæmon=Kreaturer.
- L. 215. Axel-torf=Torv, hvor der forhandles Varer, der er tilført „paa akselen“, d. v. s. til Vogns, og sælges fra Vogn, nu forældet eller Egenavn, f. Eks. Axeltorv i København, Helsingør og flere Byer.
- L. 216. Kikkere, Flertal af Kikker=Kikkert.
- L. 219. for=af.
- L. 223 En gade af vor bye=Bygade, Hovedvejen gennem en Landsby og mindre Købstad.
- L. 226. ombære=undvære.
- L. 228. varte=advarede.
- L. 228. de Franzosers fart, hentyder til Gallerne Belejring af Capitolium i Rom 390 f. Kr., hvor Gallerne havde opdaget en Revne i Fjeldet, ad hvilken det lod sig gøre at klatre op paa Muren. De var allerede næsten oppe, da Gudinden Junos hellige Gæs begyndte at skrig. Deres Skrig vækkede Romeren Manlius, som greb sit Sværd og Skjold og styrtede ud. Han huggede den første Galler ned, denne faldt og rev andre med sig, og Byen var reddet.
- L. 229. flerste=fleste.
- L. 231. Det er Svend Norbags verk, Ringsted Kloster og Kirke skal først være anlagt under Svend Estridsen, men blev fuldført under Svend Norbagge, Bisp i Roskilde, Aar 1081 eller 1082. Den Kirke, Svend Norbagge byggede, er ikke den nuværende, men en anden mindre Bygning, en enskibet Fraadstenskirke. Rester af

dens Grundmur fandtes ved de seneste Istandsættelsesarbejder under Gulvet i Kirken.

L. 232. regne rund=anse for gavmild.

L. 233. Fru Anna Hardenberg, Frederik den Andens Ungdomselskede, døde 1589. I sit Testamente bestemte hun, at 300 Daler, som Arvingerne efter afdøde Fru Mette Oxen var hende skyldig, skulde tilfalde de fattige Skolebørn i Ringsted. Disse Penge havde Corfits Grubbe og Fru Mette Hardenberg faaet af Fru Mette Oxens Arvinger og forrentet dem i tre Aar, men der resterede „nu til Mikkelsdag“, d. v. s. Mikkelsdag 1595, fire Aars Rente, som Borgmester og Raad ikke kunde faa, idet de af Arvingerne henvises fra den ene til den anden „til Skade og Bekostning for de fattige Skolebørn.“ Byens Borgere henvendte sig da til Kongen og anmodede ham om Hjælp. Kongen befaler Arvingerne at betale Pengene omgaaende „saaledes at Kongen kan blive fri for videre Overløb“. Det skete dog ikke saa omgaaende, to Aar efter maa Arvingerne have en ny Paamindelse, og de befales: „godvilligt at rette sig selv heri og uden Forhaling at betale de 300 Dlr. med paaløbne Renter til Skolens Forstandere, da Fru Anne Hardenberg af et kristeligt Hjerte og Forsæt har skænket Pengene til de fattige Skolebørn“. (Kanc. Brevb.)

L. 236. Men faar hun ingen hielp o. s. v. 1571 blev St. Bendts Kirke gjort til Sognekirke i Ringsted, den maa allerede dengang have været meget „bygfalden“ (forfalden), da Abbed Bent Gregersen 1573 anmodes om at tage sig af Klosters og Kirkens Bygninger, hvis Istandsættelse hans Forgænger Iver Bertelsen paabegyndte, men ikke gjorde færdig. 1577 tildeles der Kirken en Arv, der ellers skulde tilfalde Kronen, til Kirkens Istandsættelse. 1583 gives der Kirkeværgerne for Benløse Kirke Fuldmagt til at rive en forfalden Kirkelade ned og bruge Stenene til Ringsted Kirke. 1592 anmoder man om Hjælp til Byggeriet af de andre Kirker paa Sjælland, der ikke selv er bygfældige, og nu ca. 75 Aar efter er den stadig faldefærdig. (Kanc. Brevb.)

L. 238. stat=Stand.

L. 241. Rabaldre=et langt udueligt Menneske. (Moth).

L. 241. lamme drenge=et Tilnavn til Køge Skoledrenge. (Moth).

L. 242. vor Scole-Ringsted Latinskole blev stiftet paa Foranledning af Biskop Peder Palladius, idet han 1551 beretter, at

sidste Gang, han besøgte alle Købstæderne for at undersøge Skolerne, mærkede han, at der ingen Skoler holdtes bl. a. i Ringsted „og eders og andres Børn, som ere der udi Byen, løbe udi Gaden og gøre Skalkhed og vænnes til Utugt“. De skal derfor med det første tilforordne et Hus i Byen til Skole og „tilstikke eders Sog-nedegne, som kan holde dennom (Børnene) til Lærdom og under Ave.“ (Kanc. Brevb.) Skolen laa i det nuværende Museumskapel i Kirken.

L. 242. Krenge=snilde, dygtige.

L. 244. Vill alde o. s. v. Meningen er, at hvis alle Stæder (Byer) vil være lige saa nøjsomme som Ringsted, vilde de overgaa den i Rigdom, men indtil da maa de staa tilbage for den.

SKÆLSKØR VARTEGN

Af

Vilhelm Marstrand.

Bunder Titlen „Skælskør Skæppemaal og Døbefonten i Båstad“ har S. P. Skov i denne Aarboeg XXVII (1939), 49—55, drøftet Figurerne paa den i Skælskør Kirkes Sydvesthjørne indmurede Hjørnesteen af Granit.

Der er tidligere fremført 2 Forklaringer af disse Figurer. Den seneste i Trap III⁴ (1921), 89, at Talen maaske er om et gammelt Soltegn, afvises af Skov med den Begrundelse, at Stenens Overflade er planhugget, og at dette maa være sket, før Figuren indhuggedes.

Denne Begrundelse kan der vistnok ikke rettes nogen afgørende Indvendinger imod. Den giver da samtidigt en øvre Grænse for Figurerens Alder. De kan tidligst være fra c_3 1130¹⁾. Da Stenen er indmuret som Hjørnesteen i Kirkens Sydøsthjørne, kan det samtidigt siges, at Figurerne ikke kan være yngre end Kirkens Opførelsestid, og da dette kun giver et Spillerum af c_3 100 Aar, er det rimeligt at anse Figurerne jævngamle med den nuværende Kirke.

1) Med c betegnes en Nøjagtighed af \pm 1 à 3 Aar.
Med c_2 af \pm 3 à 10 Aar, med c_3 af \pm 10 à 30 Aar.

Dens Alder opgives i „Danmarks Kirker“ til Begyndelsen af 1200-Aarene¹⁾, og dens Opførelsestid kan med nogenlunde Sikkerhed sættes til c₂ 1215. Kirken er nemlig meget stor, som det tydeligt ses, naar Grundplanen lægges ved Siden af en Grundplan for den gamle Kirke i Korsør i samme Maalestok. Kirken maa følgelig være planlagt i en Tid, hvor man ventede et stort Opsving i Skælskør, og det gjorde man i Tiden kort efter Holstens Erobring 1201. Efter Kong Valdemar II's Tilfangetagelse paa Lyø 1223 og Nederlaget ved Bornhøved 1227 var Forholdene saa ændrede, at den Handelsforbindelse med Nordtyskland, som alene kan have motiveret Kirkeanlæggets Størrelse, og som fra dansk Side yderligere søgtes fremmet ved Privilegierne til Lybeck af $\frac{1}{8}$ 1203 og $\frac{7}{12}$ 1204, ikke længere kan bruges som Forklaring paa dette Forhold. Det er ikke udelukket, at der har været Sammenhæng mellem Kirkeindvielsen i Skælskør og Kong Valdemar II's Overladelse til Lybeck af nogle Grunde ved „Holzaetæbryggæ“ $\frac{1}{5}$ 1216 eller hans Fritagelse af Lybeckerne for Strandret $\frac{12}{6}$ 1220, hvilke Begivenheder begge falder indenfor Tidsfastsættelsen c₂ 1215.

Mod Forklaringen af Cirkelfiguren som et gammelt Soltegn kan ogsaa anføres, at de kendte Solbilleder sædvanligvis er mindre, og at de har en lodret og vandret Diameter indhugget. Her afviger de ca. 10⁰ fra denne Stilling. Forklaringen som Solbillede forklarer heller ikke den til venstre for Cirklen anbragte lodrette Streg, der forneden er tydeligt afsluttet med en Tværstreg.

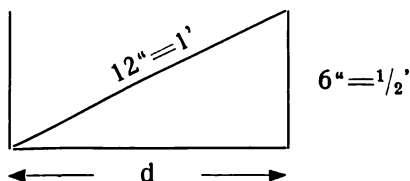
¹⁾ Sorø Amt (1939), 242.

Denne Tværstreg er øjensynligt Anledningen til den ældre Forklaring, som er givet af Stedets Sognepræst fra 1720 *Peter Friis Edvardsen* (1691—1765), først i en Præsteindberetning fra 1754 og senere i hans meget ordrige Beskrivelse af Byen fra 1759. I Præsteindberetningen hedder det, at paa Stenen er „en stiv Sjællands Alen og et gammelt Skæppemaal udhugget“. I Bogen uddybes dette videre som Vidnesbyrd om, „at Negotie og Handel i Schielschiør har været til længe førend Kirkens Bygning“, hvad man naturligvis ikke behøver noget ydre Vidnesbyrd om. Og om selve Maalangivelserne hedder det: „Schielschiør Alen er en stiv Siellands Alen og vel derover, Skieppen er gammel Maal, da der gik 6 Skiepper til Tønden“. Om den sjællandske Alen siges videre, at den „har altid været den strengeste og stærkeste i gamle Dage, frem for Tydsk, Lybsk, Norsk, Jydsk og Gullands Alen“.

Ogsaa denne Forklaring af Figurerne afvises af Skov. Længden af den til venstre for Cirklen anbragte Streg er 56,5 cm, og dette Maal er kortere end den sjællandske Alen 62,77 cm. Videre hævder han, at den afbildede „Skæppe“ ikke kan angive Rummaal, da Højden ikke er angivet.

Begge Indvendingerne syntes ved første Øjekast afgørende, men er det ikke. Længdemaalet til venstre kan nemlig være den Højde, man mangler i Rummaalet, og dette kan igen opfattes som bestemt af et Alenmaal, der var længere end den sjællandske Alen. Og endelig kan Rummaalet være bestemt paa samme Maade, som Ærkebisp *Anders Sunesøn* (c 1167—1228) i sin Forklaring fra c₃ 1200 af Skaanske Lov har beskrevet Skæppen, og som Skov meget værdifuldt

i denne Forbindelse har henledt Opmærksomheden paa, nemlig som Rumindholdet af en Cylinder, hvis Diameter er Katete i en retvinklet Trekant, hvis Hypotenuse er 12", og hvis anden Katete er Cylinderens Højde og 6" — jvnf. vedføjede Skitse.

En saadan Skæppes Rummaal er Højden, altsaa $12'' = \frac{1'}{2}$ gange Bundens Flademaal $\frac{\pi}{4} d^2$ eller ved Anvendelse af den pythagoræiske Læresætning, efter hvilken

$$1^2 = \left(\frac{1}{2}\right)^2 + d^2$$

$$V = \frac{1}{2} \times \frac{\pi}{4} \left(\frac{\sqrt{3}}{2}\right)^2 = 0,294$$

Kan man direkte udmaale d , kan man heraf bestemme den nøjagtige Længde af den anvendte Fod, idet man da har

$$1' = d \frac{2}{\sqrt{3}} = 1,154 d$$

og Rummaalet

$$V = \frac{1}{\sqrt{3}} \times \frac{\pi}{4} d^3 = 0,454 d^3$$

En saadan Skæppe, der kaldtes en „Tolvmykning“, behøver ingen yderligere Angivelse af Højden; dens Rumindhold er entydig bestemt af Diameteren i Bundcirklen. Det viste Maal kan imidlertid ikke være nogen Skæppe; det maa, hvis det skal bestemmes paa denne Maade, være en Tønde paa $2^3 = 8$ Skæpper, eller som angivet af Friis Edvardsen paa 6 Skæpper.

Skov har imidlertid ikke kunnet faa noget ud af disse Muligheder, og giver derfor en tredje Forklaring, nemlig den, at Figurerne hidrører fra en paa-begyndt Døbefont.

Paa en Syldsten i Båstad Kirke fra c₃ 1450 findes en noget fladtrykt Cirkel indhugget (med Diameter 44 à 48 cm). Den er omtrent af samme Størrelse som Hulrummet i samme Kirkes raat udførte Døbefont er foroven, hvor dets Diameter er 48 à 52 cm. Hulrummets Rumfang er ca. 8 Liter, og Stenen, det er indhugget i, er foroven omtrent kvadratisk (64 cm). Af denne Grund har den svenske Forsker Tynell forklaret Syldstenen som en paabegyndt, men paa Grund af en Stribe i Graniten kasseret Døbefont¹⁾, og Skov har deraf videre sluttet, at samme Forklaring maatte kunne anvendes overfor Skælskørstenen.

Striben i Syldstenen maa imidlertid være iagttaget, før Cirklen eller Ellipsen indhuggedes. Det er selvfølgelig ikke alene usikkert, men ligefrem usandsynligt, at Syldstenen i Båstad er en paabegyndt Døbefont, og selv om den var det, saa mangler den begge de for Skælskørstenen karakteristiske Træk, den lodrette

¹⁾ Tynell: Skånes medeltida dopfuntar (1913—21), 21 og 128—129.

Streg til venstre og de 2 omhyggeligt indhuggede Diametre. Alle 3 Streger er komplet overflødige, hvis Hensigten var at forfærdige en Døbefont, saa der kan ingen Hjælp hentes fra Syldstenen i Båstad. Den maa udgaa af Drøftelsen, da den hverken forklarer Billederne eller Friis Edwardsens Forklaring.

Den sidstnævnte kræver i sig selv en Forklaring. De to paa Stenen afbildede Maal „Længdemaalet“ til venstre 56,5 cm og Cirkelns Diameter 52,5 cm er begge kortere end den sjællandske Alen 62,8 cm, og det er saa let at eftervise, at Paastanden om, at Figurerne angiver et Maal stivere end den sjællandske Alen, kræver, at man finder ud af, hvad der ligger bag den.

Det kan naturligvis kun være en eller anden Beregning. Ingen venter, at *Peter Friis Edvardsen* selv har foretaget denne. Han var Præst, hans Fremstillingsform saa bred, og hans Maalbeskrivelser saa intetsigende, at det maa anses for ganske udelukket. Det uklare i hans Beskrivelse maa i første Linie skyldes, at han ikke selv kan regne. Han har overtaget en Tradition, som fandtes i Byen, og har genfortalt den uden at efterprøve den og uden at forstaa den.

Det er Skovs Fortjeneste at have rejst Spørgsmaalet og søgt at belyse det. I hans Beregninger er dog indløbet nogle Regnefejl, som vildleder, hvorfor Spørgsmaalet her skal tages op igen.

Af det foregaaende fremgaar, at Cirklen kan være Tværnsnit i et *Rummaal*, hvis Højde 1) er det til venstre angivne Maal eller 2) beregnes efter Anders Sunesøns Regel, eller i Tal, naar der regnes med metrisk Maal:

$$1) \quad \frac{\pi}{4} \times 52,5^2 \times 56,5 = 122,2 \text{ Liter}$$

$$2) \quad 0,454 \times 52,5^3 = 65,5 \text{ Liter}$$

Da ingen af disse Tal svarer til det paa Friis Edwardsens eller hans nærmeste Forgængeres Tid gældende Rummaal:

1 Tønde = 139 Liter = 8 Skæpper à 17,4 Liter, og da man paa den Tid regnede med Tønder paa 6, 8, 10 og 12 Skæpper, saa ligger det nær at sige, at Rummaalet svarer til en Tønde paa 6 Skæpper beregnet efter en stivere Alen end den sjællandske. Man kunde naturligvis ogsaa have sagt en Tønde paa 8 Skæpper, beregnet efter en ringere Alen end den sjællandske. Til disse 2 Muligheder svarer:

$$1 \text{ Alen} = \sqrt[3]{\frac{122,2}{6 \times 17,4}} = 1,06 \text{ sjællandske Alen}$$

$$1 \text{ Alen} = \sqrt[3]{\frac{122,2}{8 \times 17,4}} = 0,96 \text{ sjællandske Alen}$$

det vil sige Tal, der ligger indenfor de Grænser, den Tids Alenmaal varierede imellem. Valget mellem de 2 Muligheder er rimeligvis tilfældigt afgjort. At den første Mulighed er valgt, fremgaar imidlertid klart af Friis Edwardsens Ord „da der gik 6 Skiepper til Tønden“, og medvirkende hertil kan have været, at „Længdemaalet“ kan være opfattet som det Maal, Cirklen skulde have haft til Diameter for at give, ikke en Skæppe, men en Tønde.

Hypotenusen beregnet efter Anders Sunesøns Regel giver da ikke 1 Fod, men 1 Alen lig $1,154 \times 56,5 = 65,2$ cm, og denne Længde er stivere end

den sjællandske Alen 62,8 cm. Den saaledes beregnede Alen er 4⁰/₁₀ for lang, og netop lig 2 græske Fod à 32,6 cm. Om dette er tilfældigt eller skyldes Kendskab til den græske Fods Længde kan ikke siges paa nærværende Grundlag. Derimod kan det siges, at kun den her nævnte Beregningsmaade synes at kunne forklare, at Længdemaalet til venstre er sagt at være stivere end en sjællandsk Alen, skønt det faktisk er kortere, og at kun den første Beregningsmaade, som giver 6⁰/₁₀ for meget, synes at kunne forklare, at Friis Edwardsen taler om, at der gik 6 Skæpper paa Tønden.

Det ses dog let, at de anførte Beregninger blot kan have tjent til at underbygge den Forhaandsantagelse, at Figurerne forestiller baade et Længdemaal og et Rummaal. I Virkeligheden viser Beregningerne, at Figurerne ikke kan sættes i Forbindelse med den Tids Rummaal og Længdemaal. Da det tilmed er usandsynligt, at Stregen til venstre er tænkt at skulle forestille et Længdemaal, siden „Maalet“ ikke gaar fra Mærke til Mærke, men fra Mærke til Stenens Kant, saa kan de her gengivne Beregninger kun forklare Friis Edwardsens Hjemmelsmands Betragtninger. De har ikke noget med Figurerens oprindelige Betydning at gøre.

Man kan rimeligvis angive, hvem der først har foretaget de her nævnte Beregninger. I Skælskør var i Aarene 1670—93 mag. *Jens Lauritsen Nygaard* (c. 1640—1693) Præst. Han var gift med en Datter af den driftige Skriver, sidst Raadmand i København *Arent Berntsen* (1610—1680), i hvis Værk: „Danmarchis oc Norges frugtbar Herlighed“ (1656) Hovedparten af vor Viden om ældre Tidens Maalforhold er

samlet, og det siges om ham, at han levede mere af sin „Ploug end af sin Pen“¹⁾). Hans Magistertitel, hans Sans for det materielle og hans Kendskab til Svigerfaderens Bog medfører, at man har let ved at tro, at det er ham, der har udmaalt Figurerne og beregnet dem.

Spørger man derimod efter Figurerne oprindelige Betydning, er der næppe anden Vej at gaa end at rette Opmærksomheden mod de for Skælskørstenen karakteristiske Træk: Den lodrette Streg til venstre, og de skraat stillede Diametre, der hverken er forklaret af Friis Edvardsen eller nogen af de senere Fortolkere, og saa iøvrigt haabe paa Fremkomsten af nyt Stof.

Begge de nævnte Træk kan forklares under eet ved at opfatte Stenen som et Hjælpemiddel anvendt ved Kirkens Orientering, antagelig saaledes, at de to Diametre har angivet Længde- og Tværretning, naar et bestemt Sigte fulgte Linien til venstre. Denne Forklaring støttes af, at Stregen til venstre slutter, før Stenens Underkant naas, men kan dog ikke anses sikker, før ny Holdepunkter for den er fundet og helst et positivt Vidnesbyrd om, at saadan bar man sig ad. De middelalderlige Kirkers Orientering efter Verdenshjørnerne er nemlig saa unøjagtig, at man ikke gennem Opmaaling af en enkelt Kirke kan finde Regler for de forhaandenværende Afvigelser.

For Orientering efter Verdenshjørnerne foreligger der 3 Muligheder: 1) at man bestemte Syd ved at maale Skyggen af en Stok paa forskellige Tider af Døgnet (Soluret), 2) at man en stjerneklar Nat be-

¹⁾ S. V. Wiberg: Præstehistorie III (1871), 81.

stemte en eller anden Stjernes Kulmination eller 3) blot sigtede mod Polarstjernen. Alle 3 Metoder tillader nøjagtigere Bestemmelse af Syd—Nordlinien, end den man i Almindelighed finder. Bestemmelserne maa følgelig enten være foretaget uden større Omhu, eller man har af nu ukendte Grunde ønsket visse Afvigelser, om hvis Art man ikke kan udtale sig, før man ved mere end nu. Det kan i denne Forbindelse nævnes, at Midtlinien i alle større Kirker knækker eller forløber i en Bue, og dette maa være bevidst gjort af æstetiske Grunde¹⁾.

Det vil under disse Omstændigheder være naturligt at slutte med at udtale Ønsket om, at Nationalmuseet i en nær Fremtid vil lade Stenen udtage, for at man kan faa fastslaaet 1) dens nøjagtige Dimensioner i alle Retninger, og 2) at der ikke findes Figurer paa Stenens andre Sider. Efter Undersøgelsen bør den igen indmures som Kirkens „Vartegn“, og man kan da faa Forholdene omkring den gjort smukkere, end de nu er, hvilket gælder baade Tagnedløbet og de pudsede og malede Mure.

Udgifterne ved en saadan Undersøgelse er ikke uoverkommelige. De kan maaske tilvejebringes af denne Aarbogs Læsere og give Anledning til Afholdelse af et Aarsmøde i Skælskør, hvor Stenen forevises, inden den igen indmures. Der er nemlig Mulighed for Overraskelser. Det har man før set i lignende Tilfælde, jeg behøver her blot at nævne Sparlösastenen fra V. Götland, hvor der paa de indmurede Sider var langt rigere Figurer og flere Runer end paa den Side, som var synlig i Kirkemuren.

¹⁾ Se „Arsnalet i Piræus“ (1922), 237.

GAMLE ORD OG TALEMAADER

Ved

J. Heltoft.

Almuens Sprog var i ældre Tid fuldt af særprægede Ord og Talemaader. Samkvemmet mellem Folk fra forskellige Egne af Landet var stærkt begrænset; en Del kom aldrig uden for den nærmeste Egn (Bygden). Ved Sammenkomster i Landsbyen blev der ofte sagt et eller andet, som man ansaa for træffende eller vittigt. Det blev gentaget hjemme eller ved nye Sammenkomster og var snart staaende Talemaade. Ved store Familiefester, Bryllupper el. lign., hvor der kom Folk til Bys fra andre Bygder, udvekslede man, hvad man havde af originalt, og saaledes vandrede Ord og Talemaader fra Bygd til Bygd. Nogle bredte sig over hele Landet, andre kun til Landsdelen, og en Del slog kun an i Bygd og Nabobygder.

Hvad jeg har gengivet af gamle Ord og Talemaader er meddelt mig af gamle Folk paa Haslev-egnen.

Jeg er ikke i Stand til med Sikkerhed at kunne afgøre, hvor udbredt de enkelte Ord og Talemaader har været.

- En stor Høvl ell. en grov Prygl — en kraftig Dreng.
 Pjæg ell. Tjessel — et daarligt Stykke Tøj.
 Tjallerhakke — et Pigebarn, som tager bagvendt paa Tingene, er „tommelfingret“.
 Stahokkes — et stort Mandfolk, som er bedst til at fylde op og staa i Vejen.
 Staruds — et sært, unyttigt Mandfolk.
 Stapampes — en gammel Mand, som gaar og maa-ber uden at ænse noget omkring sig.
 Stavert ell. Stavrehoved — en, der ikke er noget ved, gaar blot og stavrer om.
 Stodderkonge — en fattig Pralhans.
 Trunte — en lille lavstammet Kone, ogsaa en Kævle.
 Bøvelunte — en tyk, vraltende Kone, at være „bøvet“ — tyk; af buet.
 Fløjte — en ung Pige med et daarligt Rygte.
 Ærtekværn — en, som vil forklare noget, men ikke kan, staar og vrøvler frem og tilbage.
 Havgasse — en bister Kvinde.
 Malkekomtesse — en Malkepige paa en Herregaard.
 Krække — en Kværulant, ogsaa et Mejered.
 Tørvetriller — en, der er sur, mut og faamælt.
 Nørkes — en, der intet faar udrettet.
 Et Nøs } et sendrægtigt Fæ.
 Et Doss }
 Et Tjal — et udueligt Kvindfolk.
 Et vindt Vællingfad — en karakterløs Person.
 En Skrimpe — en mager Ko.
 En Muffel (Brød) — et Maaltid tør Mad; af Mundfuld.
 En Næffel — hvad der kan rummes i den hule Haand, af Nævefuld.
 Et Handmel — et Haandmaal — hvad Haanden kunde spænde om (af Hør o. lign.).
 En Lædde — en lav Laage.

En Løvve — en høj Laage.

Et Graand ell. et Gryssen — lille Kvantum.

En Svaands — Nederdel.

Krysefeiser — Ornamenten.

Kætte — Aabning mellem to Længer, som laa vinkelret paa hinanden.

Kætteløvve — Laage for Aabningen.

Kovs — Lerskaal med Øre.

Toe — Øsekar af Træ med Skaft.

Grissel — Træplade med lang Stang til at sætte Brød i Ovnen med.

Lundstik — Tap, som blev sat gennem Træakslen paa en Vogn til at møde for Hjulet, brugtes altsaa i Stedet for Møttrik.

Akselskavt — Træakslerne blev smurt med Tjære. Den sled sig efterhaanden ud, blev ogsaa en Gang imellem skrabt af; den var da blevet til et sejgt Stof, som kaldtes Akselskavt (Akselskrabt). Det brugtes til at tætte Revner med i Træsko, Spande o. lign.

Mumme — Øl, ogsaa Navn paa Beholderen, hvori Øllet var.

Bimpel — mindre Træbeholder til Øl.

Maggengren — et langt fladt Stykke Træ, som brugtes til at skrabe Jord af Redskaber med, hængte altid paa gammeldags Plove.

Spraget — kort, krøllet Halm, gik til Spilde ved Langhalmriving.

Støbberne — gammel, sjællandsk Form af Stubbene. En lille Lund, maaske Rest af Skov, der som Regel laa lidt ude paa Marken. De unge, ældre med, holdt meget af Støbberne. Ofte dansede de derude, holdt Støbbebal.

Yderrøn — det udvendige Tøj til et Klædningsstykke.
 Inderrøn — det indvendige Tøj til et Klædningsstykke
 (Foret).

Slæning — Forandring i Vejret.

Kneje — faaet en K., kan ikke komme sig efter en
 Sygdom.

Jæde — Tiltale — Kælenavn til et Barn.

Bræepuster — dum, opblæst Person.

Lein — Øgenavn.

Basse — Hvedebrød.

Bassemænd ell. Bassekvinde — en Person, som Re-
 gel en ældre, fattig Kvinde, som gik rundt og
 solgte Hvedebrød.

Mundhov — Mundheld.

Jævl — et „Vrøvl“.

Skrøjl — Skrog, særlig med Hentydning til vedkom-
 mendes daarlige Legemsbygning.

Hølleken — en paa H., en paa „Kassen“.

at være knevs — have en smækker Talje, ogsaa af-
 visende overfor Tilnærmelser.

at være prikkelvert — at være akkurat, bestemt.

at være reselvert — at tage fat straks — uden Be-
 tænkning eller Indvending.

at være allat — at være velvillig, imødekommende,
 høflig.

at være skejbenet — skævbenet.

at være aaliant med nogen — intim med nogen.

at være isteled — smagløst paaklædt.

at være fremsagt — aabenmundet.

at være værkelig — gnaven, vanskelig.

at være dulhærdet — forhærdet, forstokket.

at være ustands — uenige.

- at være forfaat — fortunlet.
 det er forsandt — solidt lavet.
 det er tilkejset — tiltænkt.
 det er djungt — fugtigt, halvvaadt.
 minneserlig — lempelig.
 det gelinger sig — det lykkes.
 det houder — aftager (med Regnvejret).
 en medliden Vinter — er mild Vinter.
 enstig — eneste.
 farlig pæn — meget pæn.
 fæl rar — meget rar.
 hiane dog! — Forbavselsesudbrud.
 at primsigne — blive ved at snakke.
 at strebbessere sig — anstrenge sig til det yderste.
 at tvine (flæbe) — spottende Udtryk for „at græde“.
 at ligge og gnide paa Landevejen — køre til For-
 nøjelse.
 at ligge og rinke — køre uden at det er strengt
 paakrævet.
 at tærskes til Punds — faa Betaling i Sæd, nemlig
 hver 13. Skæppe.
 at gaa paa Junkerskabet — gaa paa Frierfødder.
 at blæse til Vejrs — at vove sig ud, være dristig.
 at skrabe et Svinehoved — at snorke.
 at slikke sig ind — at vinde Fordel ved søde Ord.
 at fedte sig ind — at vinde Anseelse ved søde Ord.
 at dørre paa — stole paa.
 at føre sig i — klæde sig paa.
 at føre sig af — klæde sig af.
 at mænge — blande (Foder til Dyr).
 at hy — bytte lige over.
 at glane — glo.
 at knive — knuge.

at hurre — snurre rundt.
 at ylle op — trævle op (en Hose f. Eks.).
 at gaaule — vælte.
 at judre op — snakke op.
 at hindsle — gaa og slide i det.
 at hermisere — gaa og tumle med det.
 at stærke op — at rejse sig efter en Sygdom.
 at tiste an — antaste.
 at sløvne — ved at gaa bort i det.
 at sty — knap nok at kunne staa.
 at fose — sparke.
 at jaasse — ødsle.

Naar „det snifter“, kommer der nogle Stænk Regn, naar det „staar og ruer“, er det Smaaregn; naar det er „dussemannt“ er det en stille, mild og let Taage.

Man kan ikke gaa paa Strand og lave Træsko, eller stange Aal og gaa paa Harejagt, — man kan kun gøre en Ting ad Gangen.

Jeg er færdig at synke lige nør i mine syndige Knæ — rystet, overrasket.

En Kødpølse, der er aaben i begge Ender — om en, der fortæller løst og fast uden Forbehold.

Han har travlt med at lede efter Fyraften. Han bruger ikke at arbejde imellem Maaltiderne — om en, som intet faar udrettet.

Han kan ikke gjenne en Gris — om en, som var hjulbenet.

Han smører Fedtebrød med Knæene — om en, som var kalveknæet.

Han fik sit Fedt — blev ilde omtalt.

Han var for Riveret — blev meget kritiseret, „heglet igennem“.

I den Plads arbejdes der 26 Timer i Døgnet — om Pladser, hvor Tjenestefolk blev holdt strengt til Arbejdet.

Han er lige saa god som Ruder otte i Regnvej — om Folk, der nok kunde faa Tiden til at gaa uden at gøre Nytte.

De piller Skindet af Skinnebenene og syr Fingerhandsker — om Folk, der er langsomme til deres Arbejde og aldrig kan blive færdige.

Du skulde se efter paa Skomagerhylden. Du skulde se efter i Slibetruget — til Folk, der ikke kunde finde deres Sager.

Jeg tror, du kører ind med to Vogne — til en, der sluger Maden i sig.

Kører du efter Jordemoder? Du kører, som du har stjaalet Heste og Vogn — til en, som kører meget hurtigt.

Han laa og gnavede, som han kørte for Lig — om en, som kørte meget langsomt.

Han er skabt som en Hollænder — bred i Sædet.

Du skal holde din Kaal paa din egen Tallerken — passe dig selv.

Du skal ikke køre i Skoven med mig — bilde mig noget ind.

Hele Æggegangen gik i Vasken — om Foretagender (Giftermaal, Handel o. s. v.), som blev forpurret.

alt stille, immer an — saa tidt, Gang paa Gang.

Naar en jydsk Pige kommer til København bliver hun saa fin, at hun siger „jeg“ til sig selv og „De“ til sine Træsko.

Nu løber Ræven, sagde man, naar man tog det sidste Skaar i Høsten. (Den kunde saa ikke skjule sig mere).

AARSMØDET I SLAGELSE

Historisk Samfund for Sorø Amt holdt Aarsmøde Søndag den 17. November 1940 paa Hotel „Postgaarden“ i Slagelse.

Formanden, Amtmand *V. Topsøe*, Sorø, indledede med at mindes Pastor *P. Severinsen*, Bringstrup, der baade gennem Tale og Skrift havde været en enestaaende Kraft i Samfundets Arbejde. Formanden mindedes ligeledes Lektor *H. J. Helms*, Herlufsholm, som i den forholdsvis korte Tid, han havde haft Sæde i Bestyrelsen, havde udført et dygtigt Arbejde for Samfundet, navnlig inden for Redaktionsudvalget.

Ved Bestyrelsesvalget nyvalgtes Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted, og Adjunkt *P. Kierkegaard*, Herlufsholm. Efter Forslag af Formanden blev Bestyrelsen desuden suppleret med Lektor, Dr. *P. Helms*, Sorø, og Gaardejer *Johs. Christensen*, Vollerup. Som Revisor nyvalgtes fhv. Kontorchef *Frederiksen*, Slagelse.

Sognepræst, Dr. theol. *N. Nøjgaard*, Slagelse, holdt derefter et interessant Foredrag om Slagelse gamle Latinskole og henstillede, at Historisk Samfund støttede et Arbejde for at bevare denne Bygning.

Formanden sluttede sig hertil og fremhævede, at Dr. *Nøjgaards* grundige Indtrængen i Emnet, som alle Medlemmerne vilde blive bekendt med gennem

en Afhandling i næste Aarbog, sikkert vil bidrage til, at videre Kredse i Amtet bliver opmærksom paa den historisk interessante Bygning.

Kassereren, Lærer *F. C. P. Jacobsen*, Slagelse, fremlagde Regnskaberne for 1938 og 1939. Regnskabet for 1938 balancerede med 1812 Kr. 42 Øre og udviste en Kassebeholdning paa 57 Kr. 06 Øre; Medlemsantallet var 392. For 1939 var Balancesummen 1570 Kr. 39 Øre, Kassebeholdningen 14 Kr. 96 Øre og Medlemsantallet 385.

Virk for Tilgang af nye Medlemmer.

BESTYRELSEN:

Amtmand *V. Topsøe*, Sorø, Formand.

Arkitekt *Erlangsen*, Korsør.

Cand. mag. *Gunnar Knudsen*,

Marediget 5, Charlottenlund.

Overlærer *J. Heltoft*, Haslev.

Lærer *Fritz Jacobsen*, Slagelse,

Kasserer og Sekretær.

Bankdirektør *Valdorf-Hansen*, Ringsted.

Adjunkt *P. Kierkegaard*, Herlufsholm.

Gdr. *Johs. Christensen*, Vollerup. •

Lektor, Dr. phil. *P. Helms*, Sorø.

REPRÆSENTANTER:

Førstelærer *M. A. Ebbesen*, Stignæs.

Kunstmaler *Steen Danielsen*, Bisserup.

Musiker *Lauritz Hansen*, Ringsted.

Førstelærer *Bruun-Simonsen*, Vigersted.

INDHOLD AF XXVIII. BIND

	Side
Sakse og Midtsjælland. Af Lektor, Dr. phil. H. Ussing.....	3
Tillæg.....	33
Nogle Oplysninger om Skovene paa Antvorskov Gods. Af Lærer Fritz Jacobsen.....	34
Pastor Alexander Petersen til Jystrup og Cora Nyegaard. Af August F. Schmidt	60
Lauritz Koks Digt om Ringsted. Af Ellen Olsen.	69
Skælskør Vartegn. Af Vilhelm Marstrand.....	95
Gamle Ord og Talemaader. Ved J. Heltoft.....	105
Aarsmødet i Slagelse	112
Samfundets Bestyrelse og Repræsentanter.....	114
Indhold	115

TILFØJELSE

til „Kongens Vildtbane“ (Aarbog 1939):

I en Lund ved „Skovsgaard“ har jeg i Sommeren 1940 konstateret Tilstedeværelsen af en Vildtbanepæl med Indskriften AA—WB—1761—N 11.

Fr. J.

